

Dragtjournalen

Årgang 4 Nr. 6 2010

Tidsskrift udgivet af Den Danske Dragt- og Tekstilpulje

Dragtjournalen - Tidsskrift udgivet af Den danske Dragt- og Tekstilpulje

www.dragt.dk

dragtjournalen@yahoo.dk

Kolofon:

Ansvarshavende redaktør på Dragtjournalen nr. 6:

Camilla Luise Dahl

Redaktion:

Kristine Holm Jensen

Ellen Elisabeth Jensen

Kitt Boding-Jensen

Camilla Luise dahl

Faste Anmeldere:

Thomas Meldgaard

Marie Riegels Melchior

Dragtjournaludvalget:

Tove Engelhardt Mathiassen

Catharina Oksen

Camilla Luise Dahl

Pr. & kommunikation:

Kitt Boding-Jensen

Layout:

Catharina Oksen

Camilla Luise Dahl

Indhold

Børnefesttøj i ”Barnets århundrede”	3
Tove Engelhardt Mathiassen	

Svøbelsesbørn i tidligere tider	11
Camilla Luise Dahl	

Skoletøj 1965	29
Ingeborg Cock-Clausen	

Mindre meddelelser:

En silkestrikket spædbarnstrøje fra Lossepladsen	37
Maj Ringgaard	

Jakke til en såret prins	41
Katia Johansen	

Dragtjournalens Favorit #6

Katalog over børnetøj i museumssamlinger	45
--	----

Varia: Småstykker til klædedragtens historie

Værgemålsregnskaber	67
---------------------------	----

Anmeldelser	83
-------------------	----

Børnefesttøj i ”Barnets århundrede”

Af Tove Engelhardt Mathiassen

I 2009 fejrer Den Gamle By 100 års jubilæet for museets oprindelse på Landsudstillingen i Aarhus 1909.¹ Ét af de festlige tiltag i den anledning er den store dragtudstilling Festtøj 1909-2009, som blev åbnet af HKH kronprinsesse Mary i påsken 2009. Udstillingen skal stå til årsskiftet 2010/2011. På et tidligt tidspunkt i planlægningen blev det klart, at børnefesttøj skulle indgå som et væsentligt element, dels fordi man med dét kunne referere til museets barndom, dels og mere betydningsfuldt fordi børnene op gennem 1900tallet skiftede status i familie og samfund.

Af de over 60 udstillede dragter kan de 12 defineres som børnefesttøj, hvis man lader konfirmationsalderen danne skillelinjen imellem barndom og voksenalder. Sådan blev konfirmationen i høj grad opfattet i første halvdel af de 100 år mellem 1909 og 2009. Forfatterinden Tove Ditlevsen blev født i 1917 og voksede op på Vesterbro i København. Hun fortæller:

”Min barndoms sidste forår er koldt og blæsende. Det smager af støv og lugter af pinefuldt opbrud og forandring. I skolen er alle optaget af eksamens- og konfirmationsforberedelserne, men jeg finder ingen mening i nogen af delene. [...] Da jeg er med min mor ude at købe konfirmationsskoene, siger hun, mens ekspeditricen hører på det: ja, det bliver så de sidste par sko, vi forærer dig.”²

I Tove Ditlevsens miljø blev det forventet, at hun fra konfirmationsalderen skulle klare sig selv. Sådan var det ikke nødvendigvis for alle konfirmander; men konfirmationen var knyttet sammen med et nyt voksenansvar. I 1905 blev den nuværende kriminelle lavalder på 15 år³ fastsat, mens myndighedsalderen på 18 år blev indført i 1922. Det var en nedsættelse med syv år fra den tidligere lov, hvor mænd først havde været fuldmyndige, når de fyldte 25 år. Gifte kvinder opnåede dog først fuld retslig ligestilling med deres ægtemænd så sent som i 1925. Ændringer i den kriminelle lavalder og myndighedsalderen er ofte blevet drøftet i løbet af årene og også i 2009, så alene den

Fig. 1

Udsnit af udstillingen med silkekjole fra 1966 i forgrunden. I baggrunden ses den 2-årige Rikkens festkjole til sølvbryllup i 1978. Kirsten Sophy Lindblad ejede en tilskæreskole i København og syede sin gravide datters og barnebarnet Rikkens kjoler af lærredsvævet bomuld med påtrykt mønster af små rosenkviste med lyserøde roser og knopper. Foto: Den Gamle By ved Kamma Mogensen.

¹ Holm 1951.

² Ditlevsen 1971, s. 77.

³ Pr. 1. juli 2010 er den kriminelle lavalder i Danmark nedsat til 14 år.

Fig. 2

I tiden efter Anden Verdenskrig skød teenageren sig ind som en betydningsfuld aldersgruppe mellem barndom og voksenliv. Den franske filmstjerne Brigitte Bardot inspirerede mange unge piger til at bruge tætsiddende kjoler af ternet bomuld. Kjole til 15-årig 1959. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

nuværende lovgivning og diskussionen af den vidner om, at der ikke er nogen enkel og entydig grænse mellem barndom og voksenliv.

Barndom i "Barnets århundrede"

Ligeså diskutabel og uafklaret som barndommens overgang til voksenlivet er, ligeså omdiskuteret har børneopdragelse været ikke kun i de 100 år fra 1909-2009; men også tidligere.⁴ Voksnes relationer til

børn har været anskuet på mange forskellige måder, og i sidste del af 1900tallet kom også selve begrebet barndom op til fornyet overvejelse, og afdelinger tilegnet børnekulturforskning opstod på forskellige universiteter. Den svenske lærer og forfatter Ellen Key udgav år 1900 sin bog *Barnets århundrede*, hvor hun blandt andet skrev, at barnets århundrede først var nået, når forældre, samfund og skole lærte at respektere børns særlige natur og behov. Hugh Cunningham sammenfatter 1900-tallets holdninger til barndom på følgende markante måde med direkte reference til Ellen Key:

"Denne vision om et 'barnets århundrede' appellerede i det meste af århundredets første halvdel til folk, der ønskede reformer. Deres overordnede mål var at kortlægge et territorium med betegnelsen 'barndom' og at anbringe grænsevagter, som skulle hindre en for tidlig flugt fra, hvad der blev betragtet som en ønskværdig glædens have. Inden for denne have skulle børn modtage omsorg og opnå "at være vant til lykke". I århundredets anden halvdel har diskussionen været domineret af en fornemmelse af nedbrydning af barndom eller endda dens forsvinden, overvejende i relation til mediernes magt og de kræfter, der gjorde børn til forbrugere." ⁵

Kort sagt børnefesttøjet i udstillingen *Festtøj 1909-2009* indskrives i en periode, hvor det ikke er nogen enkel sag at få hold på de små og dét i mere end en forstand. Barnelivet forandres, og det gør familiestrukturerne også. De mere autoritære opdragelsessystemer med ro-renlighed-regelmæssighed er blevet erstattet af ideer om det kompetente barn, hvor barnet ikke mere bliver opfattet som et tomt kar, der skal fyldes af dannelse. Med bedre prævention er de fleste børn planlagte ønskebørn, og mange unge bliver boende længere i hjemmet. Antallet

⁴ Mathiassen 2000, side 74-87.

⁵ Cunningham 2000, side 198.

af indgående ægteskaber faldt markant mellem 1965 og 1982, og mange børn har fået halvsøskende i nye familier. Skolegangen blev i 1972 forlænget fra syv til ni år, og flertallet af de mindre børn bliver i den sidste del af perioden passet i daginstitutioner.

Indslusning i selskabslivet

Dragtforskeren Ellen Andersen udgav i 1983 sine erindringer om opvæksten på herregården Serridslevgård nord for Horsens. Hun blev født i 1898 og passer dermed aldersmæssigt ind i den tidsmæssige afgrænsning for udstillingen Festtøj 1909-2009.

Ellen Andersen fortæller om mange aspekter af herregårdslivet, om bygningerne og arbejdsprocesserne ude og inde, om familien og folkene, og hvad der er mest interessant i denne forbindelse om forlystelserne. De var af flere forskellige slags, og de fleste af dem var ikke overraskende forbundet med høsten i et miljø, hvor en vellykket bjergning af afgrøderne udgjorde et vigtigt økonomisk fundament. Høstgildet var årets største fest med mellem 70 og 80 gæster til middagen kl. 14 og endnu flere til dans om aftenen. Det er markant at notere sig, at børnene ikke var inviteret med.⁶ Det var en fest for voksne. Det fænomen ser man også i andre erindringer. Otto Rungs erindringer Fra min klunketid bliver ofte nævnt, når talen er på klunketidens livsstil i det københavnske borgerskab. Otto Rung var født i 1874 og dermed voksen i 1909. Alligevel skal hans ord om børns deltagelse eller rettere manglende deltagelse i fest citeres:

*”Senest syv blev den sidste af os sendt i Seng, og saa hændte det ogsaa meget tit, at Forældrene kom ind for at sige os God Nat, inden de selv gik i Selskab”*⁷

Børn i klunketidens København og på en herregård i begyndelsen af 1900-tallet deltog altså ikke nødvendigvis i alle dele af selskabslivet. Ellen Andersen fortæller om indslusningen til selskabslivet i hendes miljø:

*”Børnenes indslusning i selskabslivet foregik i etaper. Som 3-4-årige blev vi – hårdt pyntede – bragt ind ved desserten, som en slags skueret. Vi gik rundt til gæsterne, som pligtskyldigst sagde små, søde ting til os. Da vi blev lidt større, spiste vi med, siddende ved et lille bord som var anbragt i nærheden af mors plads, så hun kunne holde et vågent øje med os. Det lille bord kaldte mor for der Katzentisch. Først da vi var helt stuerene sad vi ved bordet og skulle lære at konversere. Efter konfirmationen blev vi inviteret med ud til middagsselskaber, en ret tvivlsom fornøjelse, men man lærte at opføre sig ordentligt blandt fremmede.”*⁸

Fig. 3 Fra 1966 er der i udstillingen denne silkekjole i et helt enkelt snit med et tidligt eksempel på batik. Kjolen har stor bevægelsesfrihed. Samme snit blev også brugt af unge kvinder. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

⁶ Andersen 1983, side 121.

⁷ Rung 1946, side 19.

⁸ Andersen 1983, side 129-130.

Fig. 4 Den ældste barnekjole i udstillingen er fra 1912. Kjolen bærer stadig det oprindelige prismærke, pris 9 kr. Den stammer fra en nedlagt manufakturforretning i Århus og har aldrig været brugt. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

Børns deltagelse bliver her kædet sammen med evnen til at opføre sig efter de herskende sociale normer. Først skal de bare se yndige ud; men sidenhen bliver kravene om god opførsel gradvist øget. Ellen Andersens mor var af tysk afstamning, så derfor brugte hun betegnelsen kattebord om børnenes mindre bord, hvor de sad adskilt fra resten af selskabet. Glosen har samme betydning (og flere andre) på tysk i dag. Desværre skriver Ellen Andersen ikke i sit kapitel om familiens beklædning specifikt om festtøjet til børnene, kun faderens festtøj bliver omtalt.

Børnefesttøj i begyndelsen af 1900-tallet

Samleværket Vort Hjem fra 1903 kan give et fingerpeg om børns påklædning til fest i begyndelsen af udstillingens periode, fordi der her gives gode råd om børns påklædning til finere brug og til selskab; men naturligvis er det rådgivning for en målgruppe, der har haft et økonomisk fundament og en vilje til at have forskellige dragter til forskellige anledninger i børnenes garderobe:

”Til finere Brug er for lidt større Piger hvidt Kashmir og lys Raasilke anvendelig, om ønskes med lidt Kniplinger og Broderier. Dog bør det indprentes, at Børn nødig maa pyntes; jo tarveligere en lille Pige er klædt, jo sødere og naturligere tager hun sig ud. [...] Lette Kashmir, Raasilke, smukke Vadskestoffer og alle hvide Stoffer er dog det fordringsløseste. Til Selskab bruges mest lange, lyse Glacéhandsker eller brunlige ru Handsker”.⁹

Det fremgår af sammenhængen, at tarveligheden mest handler om smykker. De små piger skal ikke udstyres med alt for mange og store smykker, og kjolernes dekorationer skal holdes på et afdæmpet niveau ifølge rådgivningen i Vort Hjem. Glosen tarvelig blev anvendt i en positiv betydning som enkel og prunkløs svarende til et eksempel i Ordbog over Det danske Sprog: *”Hun er i en tarvelig, men elegant Rejsedragt.”*¹⁰ Den ældste pigekjole i udstillingen svarer perfekt til disse råd. Den er fra 1912 og syet af en tynd udlærred pyntet med tyls- og spatelblonde ned foran, på kraven og ærmerne. Desuden har den bieselæg og et hvidt, lægget taftbælte. Den lukkes med tryklåse i ryggen. Længden er 62 cm. Den har aldrig været brugt, da den stammer fra varelageret fra en nedlagt manufakturforretning. (Fig. 4)

⁹ Uden forfatter I 1903, side 74.

¹⁰ Ordbog over Det danske Sprog, 1946, side 848.

I Viveka Berggren Torells undersøgelse af svensk børnetøj i 1900-tallet, fortæller en af informanterne født i 1911, at han ikke havde særligt tøj til festligt brug.¹¹ Senere konkluderer Torell:

*”Att det inte var lika självklart att alla hade specialla festkläder i början, eller ens i mitten av 1900-talet, har intervjuerna gett exempel på. Det kunde räcka med att de vanliga kläderna var nytvättade och nystrukna för att det skulle markeras att det var kalas, fest eller högtid.”*¹²

Helt frem til midten af 1900-tallet havde børn ikke nødvendigvis særligt festtøj i alle sociale lag. Det vigtige for de ansvarlige voksne var, at tøjet var helt, rent og nystrøget. Anderledes var det for pigen, der ejede den næstældste kjole i udstillingen. Den er fra 1918 og rummer stadig nogle af de samme elementer, som kjolen fra 1912; men er alligevel noget anderledes. (Fig. 5) Pigen Inga fra Holstebro blev født i 1911, og hun har fortalt, at kjolen var købt hos Salomon Davidsen i København. Firmaet havde en stor systue med speciale i dame- og børnekonfektion. Indkøb af fint børnetøj kunne være en del af 1900tallets tidlige shopping, når voksne var på rejse til Europas hovedstæder.¹³ Kjolen er syet af lyserød tyl underforet med lærredsvævet silke. Både for og tyl lukkes med hæfter bagpå, så Inga skulle sikkert have hjælp til påklædningen. På skørtet er kjolens udsmykning tværgående ligesom 1912-kjolens bieselæg, nemlig tværgående flæser med laksefarvede satinbånd i kanterne, og ligesom kjolen fra 1912 har Ingas kjole et lægget bælte i taljen; men hendes bælte er syet af tyl og ikke af taft. Begge kjoler er syet af lyse stoffer, sådan som rådet lød i Vort Hjem i 1903. Ingas kjole er uden krave, og den eneste udsmykning på overdelen er satinbånd på vingeærmerne og i halskanten. Længden af kjolen er 68 cm.

Fra 1920'erne viser udstillingen to kjoler til et søskendepar på 2 og 4 år fra en overlægefamilie. Pigerne mor var uddannet håndarbejds lærerinde på Zahles Seminarium i København; men det vides ikke, om hun selv har syet de fine kjoler til sine døtre. Kjolerne har været brugt i 1922. De hvide kjoler er syet af tynd bomuldstyl; men de oprindelige underkjoler i lidt tættere stof er ikke bevaret. Der er syet nye underkjoler til udstillingen. Underkjolerne kunne have været cremefarvede, rosa eller lyseblå, hvor nuancerne ville have skinnet igennem den tynde tyl. Kjolerne er overskårne i taljen og har en let rynket nederdel og korte ærmer. De er udsmykket med blomster og blade i en tynd, hvid bomuld, som er applikeret langs hals- og ærmekanterne, langs taljesømmen og nederst på skørtet. Man ser næsten for sig, hvordan sådanne småpiger er blevet sendt rundt til gæsterne i deres ens tøj, præcis som i Ellen Andersens beskrivelse fra

Fig. 5 Den 7-årige Ingas fine festkjole blev købt i forretningen Salomon Davidsen i København i 1918. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

¹¹ Torell 2003, side 35.

¹² Torell 2003, side 84.

¹³ Andersen 1983, side 95-96. Torell 2003, side 89-91.

begyndelsen af 1900-tallet. Længden af den lille piges kjole er 60 cm, den stores er 72 cm. Stadig i 1920'erne er hvidt et oplagt valg for små pigers festkjoler. I Den Gamle Bys samlinger er der flere andre hvide kjoler til småpiger fra 1920'erne, og en giver fortalte, hvordan hun og hendes søstre skulle klæde om hver eftermiddag til pænt, og pænt var forstået som hvide kjoler. Omklædningen skulle ske, inden faderen kom hjem fra arbejdet. Torell tolker de hvide kjoler til småpiger i 1920'erne på følgende måde:

*"Vitt var en färg som symboliserade barndomens oskyld genom att den associerades till renhet i sinnet. Men det var också en färg som kunde tala på ett mer konkret plan om strävan efter renlighet, eftersom fläckar syntes mot vitt. Så de vita flickklänningarna kunde skvallra om vilka tvättmöjligheter familjen havde."*¹⁴

Hendes overvejelser om symbolsk og konkret renlighed i festtøjet er meget interessante, når man tager i betragtning, hvor markant hvidt har været til festtøj i hele perioden 1909-2009 og også op gennem hele 1800-tallet. Det er klart, at pletter nemt ses på hvidt stof, og at der har været helt forskellige muligheder for at vaske i forskellige sociale lag. Ofte har hvidt været brugt af hovedpersonerne i overgangsriter som dåb og for kvindernes vedkommende konfirmation, bryllup og også i studenterkjolerne. I udstillingen er der en hvid forlovelseskjole fra 11.11.1911, så til denne højtidelige anledning var hvidt også det oplagte valg for en ung kvinde. I samme periode har sort været et markant valg til festtøj for voksne både kvinder og mænd.

Fra 1930'erne viser udstillingen en kjole syet til et afdansningsbal i 1933. Torell påviser, hvordan børnenes hverdagstøj bliver mere funktionelt i 1930'erne.¹⁵ Samme tendens er måske knap så åbenbart i festtøjet, hvor et pænt udseende sikkert har haft forrang for funktionalitet.

På billedet ses Karen Margrethe i kjolen, formodentlig er billedet taget i 1935, hvor hun næsten er vokset ud af den. Den abrikosfarvede bomuldskjole blev nemlig syet, så den kunne lægges ud og lægges ned efterhånden, som Karen Margrethe voksede. Til sidst var den degraderet til pænere sommerkjole og var altså ikke det fineste tøj mere. Modellen ligner i nogen grad Ingas kjole fra 1918 med de tværgående flæser på skørtet. I stedet for Ingas båndbesætninger på vingearmerne har Karen Margrethe flæser på sine ærmer. Kjolen er uden bælte. I sidesømmene er der syet bindebånd, som bindes i en sløjfe midt bag. Kjolens længde er 78 cm.

Fig. 6
Ingrid på 4 år og hendes 2-årige lillesøster fik ens hvide tylskjoler med applikationer i 1922. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

¹⁴ Torell 2003, side 88.

¹⁵ Torell 2003, side 100ff.

Fig. 7

Karen Margrethe i sin fine sommerkjole, der i 1933 blev syet til et afdansningsbal. Privatfoto fra cirka 1935.

I modsætning til afsnittet om pigernes tøj er der ikke noget afsnit om decideret selskabstøj for drenge i Vort Hjem fra 1903; men det fremgår, at forskellige udgaver af matrostøjet er den mest anbefalelsesværdige påklædning for drenge fra 5 års alderen, og at tøjet sys af lidt finere stoffer til festligt brug: ”Om Sommeren bruges Vadskestofs Bluse, sædvanligvis af sribet Kadettøj, og til Selskab og Bal hvide Flonels eller Lastings Bluser, undertiden hel hvide Flonels Dragter.”¹⁶

Den omtalte kvalitet flonel er en samlebetegnelse for en række stoffer til herrebeklædning og altså også til drengetøj.¹⁷ Lasting er en satinvævet bomulds kvalitet. Det vil sige, at også for drenge var hvidt det sikre valg til det festlige tøj i starten af 1900tallet. Fra 1902 findes et billede af små prinser og prinsesser med HM Kong Frederik IX som dreng. Alle er klædt i hvidt.¹⁸ Af de 12 udvalgte festdragter til børn i udstillingen Festtøj 1909-2009 er kun en enkelt til en dreng, nemlig et matrossæt fra 1953 (se fig. 11 og 12). Videre lyder rådet i 1903:

”Ved 12 à 13 Aars Alderen gaar Drengen over til en mere voksen Paaklædning med Jakke, Vest og Herreflip, til Selskabsbrug udskaaen sort Klædes Jakke, hvid udskåren

Fig. 8

Kjolen fra 1930erne ses i udstillingen sammen med de to hvide kjoler fra 1922. Foto: Den Gamle By ved Kamma Mogensen.

¹⁶ Uden forfatter II 1903, side 148.

¹⁷ Textilbogen I (red. Poul Sterm) København 1946, side 206-208.

¹⁸ Tonn-Petersen 1996.

*Vest og hvidt Slips. Først ved 17 Aars Alderen er det klædeligt for et ungt Menneske at bære Kjole.*¹⁹

Hermed forstås den type påklædning, som man i dag kalder kjole og hvidt, og som gennem store dele af 1900-tallet har været højeste galla for mænd. Rådene følger altså ikke nødvendigvis konfirmationsalder og myndighedsalder, men indeholder alligevel interessant nok ligeså mange alderstrin.

Børn som festens midtpunkt

I H.C. Andersens korte eventyr Børnesnak²⁰ fra 1859, får man i kunstnerisk form et indtryk af en børnefest i 1800-tallets anden halvdel:

*”Inde hos Grossererens var stort Børneselskab, rige Folks Børn og fornemme Folks Børn. [...] Men udenfor den halvaabne Dør stod og kigede ind ad Sprækken en fattig Dreng. Den lille kunde ikke engang komme med ind i Stuen, saa ringe var han; Spiddet havde han dreiet for Kokkepigen og nu faaet Lov at see bag Døren ind til de stadselige Børn, som fornøiede sig, og det var grumme Meget for ham.”*²¹

H.C. Andersen præsenterer således et markant socialt skel blandt festdeltagerne ved et børneselskab hos velaflagte borgere i København før udstillingens periode. 18- og 1900-tallets erindringslitteratur rummer mange beretninger om forskellige fester og fornøjelser. Borgerskabets børn kunne godt være midtpunkt i festivitets fra en tidlig alder. Otto Rung fortæller, at hans lillesøster, da hun fyldte ni år, havde sit første rigtige børneselskab med 11 veninder til chokolade i familiens spisestue.²² Lillesøsteren var således lidt ældre, da fejringen af hendes personlige mærkedage med gæstebud begyndte, end det var normen i de sidste årtier af 1900-tallet og begyndelsen af det 21. århundrede, hvor vuggestuebørn og børnehavebørn blev inviteret hjem til dagens fødselar eller fik en festlig servering i daginstitutionen i dagens anledning. I 1950’erne og 1960’erne var børnefødselsdagen en helt særlig begivenhed, som nogle mødre så hen til med gru. Charlotte fortæller om påklædning og fest til en 8 års fødselsdag, som hun oplevede som 9-årig på en villavej:

*”15 små drenge med vandkæmmet hår og korte bukser mødte op [...] Spisningen startede i højt humør, og drengene drak chokolade med flødeskum og åd enorme mængder af boller med smør, kringle, småkager og lagkage. Ungerne blev vildere og vildere, og selv om de blev gennet ud i haven fortsatte slagsmålene. Næsten alle gik grædende hjem og sladrede, men kom dog tilbage igen. Festen kulminerede ved sidste servering, vaniljeis og rød sodavand. Ved at ryste flasken godt, steg trykket, og det blev muligt at nå loftet med det røde sprøjt. Klokken 4 stod moderen snøftende og uddelte slikposer, og sagde, at nu måtte vi gå hjem. Ballet var forbi, og blev ikke gentaget i det hjem.”*²³

Ikke nok med at barnet, den 8-årige Michael, er festens midtpunkt i denne beretning; men børnene tager faktisk i en periode styringen over festen med deres opfattelse af social interaktion eller deres spontane hengivelse til festens væsen. Fest er nemlig det modsatte af hverdag. Fester har den vigtige funktion at forankre os i sociale og religiøse, kulturelle og politiske sammenhænge,²⁴ og børnene driver i denne beretning aspektet angående fest som det modsatte af hverdag ud i sin yderste konsekvens. I en anden boldgade rummer de arkaiske nytårsfester faktisk de selv samme elementer. Hvis årets gang opfattes som en ring, har der været en tendens til at frygte, at tidens hjul skulle gå i stå. ”Det var i denne undtagelsesperiode, dette tidens

¹⁹ Uden forfatter II 1903, side 149.

²⁰ Andersen 1988, side 602-603.

²¹ Andersen 1988, side 602-603.

²² Rung 1946, side 73.

²³ Bøgh 1988, side 397.

²⁴ Mathiassen 2008, side 59.

Fig. 9-10 Festkjole til den 8-årige Karen Lise, 1947. Kjolen er syet af en silkenatkjole. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

Fig. 10 Karen Lises kjole bagfra, hvor man ser det lange skærf, der er syet sammen af 5 stykker stof. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

ingenmandsland, at man med omvendte, bagvendte og magiske ritualer så at sige skabte det nye år.”²⁵ Her henvises blandt andet til antikkens saturnaliefester, der i middelalderen i nogen grad blev integreret i den katolske kirkes fastelavnsfester, hvor det kendte blev vendt på hovedet.

Børnefesttøj fra anden del af 1900-tallet

Festtøj vælges til lejligheden og tilpasses efter årstiden, ligesom køn, alder og økonomisk formåen spiller ind. I udstillingen vises en pigekjole fra 1947. Den har tilhørt Karen Lise, som blev født i 1939, og fortæller også historien om vareknaphed efter Anden Verdenskrig. Alle midler blev taget i brug for at klæde børnene fint på, når der var fest, og kjolen blev syet af en silkenatkjole med påtrykte, små blomsterbuketter på lyserød bund. (Fig. 9-10)

I kjolen udnyttes stoffet fra natkjolen maksimalt, og for eksempel er skærfet sammensyet af fem dele. Den er også relativ kort til en 8-årig. Længden midt bag er 69 cm. Den 4 åriges kjole i 1922 havde en længde på 72 cm. Den lukkes med 5 tryklåse i ryggen, så måske har Karen Lise selv kunnet klæde sig på. Kjolen har pufærmer, der har en smal smockkant ved skuldrene, og

²⁵ Den Store Danske Encyklopædi. Bd. 6, opslag fastelavn. København, 1996, side 232.

Fig. 11
Drengen Torben i sit matrostøj ved siden af sin far i 1953. Privatfoto.

nederdelen har også en smockkant øverst. I 1940 udkom Gyldendals Sy og Strikkebog under redaktion af Anna Thomsen. Det er et værk på næsten 400 sider med indlagte snitmønstre. I afsnittet om småpigernes tøj står følgende interessante passus om børnetøj i midten af 1900tallet: *”Den næste lille Kjole er til en 2-3 aarig, den er syet efter et Butterick-Mønster og er forsynet med Smocksyning, for det kan jo ikke nytte, vil man sy Tøj til Smaapiger; maa man kunne sy Smocking, og vil man sy Tøj til Drenge maa man kunne lave Lommer.”*²⁶

Lommerne først: Ellen Andersen fortæller fra starten af 1900-tallet om sin lillebror, som altid blev kaldt Joddy, at han var intet mindre end lyksalig, da han blev gammel nok til at få sine første bukselommer:

*”Så kom bukser med gylp og rigtige bukselommer, det var en stor begivenhed og jeg husker endnu Joddys henrykkelse over lommerne. Her var der plads til mange pragtfulde ting, blandt andet snoge og stålorme, som han fangede på terrasserne. Men barnepigen var mindre begejstret når hun klædte ham af om aftenen og der pludselig vrimlede slanger ud af hans lommer.”*²⁷

Det fremgår, at ideen om lommer i drengenes tøj som en væsentlig detalje stadig var gældende i midten af 1900tallet. Formodentlig af lidt andre grunde end Joddys. Den eneste festdragt til en dreng i udstillingen er Torbens matrostøj fra 1953. Torben blev født i 1947, og hans bukser har både lommer og gylp. Hans mor var hjemmegående og hans far elektromekaniker. (Fig. 11)

På billedet ses han i sit matrostøj til en familiefest, hvor han sidder ved siden af sin far. Han er tilsyneladende det eneste barn til festen eller et af de ganske få. Hans matrostøj består af bukser og bluse af marineblåt, kipervævet uld med en satinvævet krave med hvide rouleauer som dekoration. Der hører også en hue med til sættet; men den er ikke med i udstillingen, da den er til udendørs brug. Desuden kan man se på andre familie billeder, at Torben også har haft overtøj til sættet; men det er ikke bevaret. Buksernes længde er 67 cm, blusens er 35 cm. De er beregnet til at knappe sammen. (Fig. 12)

²⁶ Thomsen Anna: Syning af familiens klæder og linned. I: Gyldendals Sy- og Strikkebog. (red. Anna Thomsen) København 1940, side 122.

²⁷ Andersen 1983, side 95.

Fig. 12

Det sikre valg til drenges festtøj helt frem til cirka 1960 var matrostøjet. Her af marineblåt kipervævet uld. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

I udstillingen står Torbens matrostøj sammen med en pigekjole fra 1955. Kjolens dominerende effekt er smocksyning, hvor små læg holdes fast i et zigzagmønster. Det par vækker stor genkendelse ved omvisninger, så matrostøjets fremherskende brug som festtøj for drenge, og Anna Thomsens antagelse om nødvendigheden af smocksyning i pigekjoler i 1940 varer ved langt op i 1950'erne. Kjolen har et kort bærestykke, rund hals, og den lukkes i ryggen og på begge skuldre med tre tryklåse hvert sted. Fra bærestykket til taljen har den partier i smocksyning syet med lyseblåt amagergarn, desuden er der smocksyning på de korte pufærmer. Den løse krave knappes fast med to tryklåse midt for. I sidesømmen er der i taljehøjde syet et bindebånd, som bindes med en sløjfe bagpå. Kjolens længde er 66 cm. Begrebet smocking stammer fra det engelske ord for kittel 'smock', hvor vidden netop samles med den elastiske smocksøm. (Fig. 13)

Fra 1960'erne viser udstillingen en silkekjole i enkelt snit. Det er en kjole med stor bevægelsesfrihed (se fig. 3), som lukkes af en lang lynlås i bagsømmen, så måske har pigen kunne klare påklædningen selv. Kjolen er dekoreret med batik udført af den lille piges storesøster. Det er et tidligt eksempel på brug af batik, som blev populært op gennem 1970'erne. Storesøsteren leverede allerede i en alder af 20 år silketryk til færdige dragter til Håndarbejdets Fremme. Længden er 59 cm.

Fra 1970'erne viser udstillingen en festkjole til den 2 årige Rikke fra 1978 (se Fig. 1). Rikkes mormor var uddannet dameskrædder og havde en tilskæreskole i Badstuestræde i København. Hun syede både sit eget og ofte også familiens tøj. Til et sølvbryllup syede hun sin datters og Rikkes kjole af samme stof, nemlig hvid bomuld med et påtrykt mønster af rosenkviste, så mor og datter kunne passe sammen. Rikkes kjole er ærmeløs med en tætsiddende overdel foret med hvid silke. Den lukkes midt bag med en lynlås. Det vide skørt er syet af en forbredde og to bagbredder, der er rynkede til taljesømmen. Desuden er der i taljen syet et hvidt underskørt af stivet lærred, så kjolefaconen holdes. Underskørtet er i to etager med en bred feston forneden. Kjolens længde er 55 cm. I 1978 var der ikke tale om, at Rikke skulle være en skueret med en kort optræden under desserten. Hun var en aktiv festdeltager, selv om hun kun var 2 år.

Den yngste kjole i udstillingen er en Marimekko lommekjole fra 1981. (Fig. 14) Den blev købt i butikken Lilian Klok i Aarhus til Mette født i 1977. Mettes mor fik en kjole magen til, sådan at de ligesom Rikke og hendes mor i 1978 kunne passe sammen til familiefester.

Fig. 13

Anna Thomsen skrev i 1940, at man måtte kunne sy smocking, hvis man skulle sy kjoler til småpiger. Kjolen i kunstsilke/viscose med smocksyning er fra 1955. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

Kjolen blev brugt med kinasko og strømper i matchende farver. På grund af kjolens enkle facon kunne Mette bruge den i nogle år. Den er åben midt for og er lukket med syv små blanke metalknapper med slæde knaphuller. Det finske tøj- og tekstilfirma Marimekko blev grundlagt i 1951. Det har gennem årene produceret stoffer og dragter med lang levetid. Lommekjolen blev designet til voksne allerede i 1960 og lidt senere også til børn. Designeren var Vuokko Eskolin-Nurmesniemi. Modellen sælges stadig nu 50 år efter. Derfor er kjolen valgt som det nyeste eksempel på en festkjole til børn.

Teenager og tweenager – mellemlid mellem barn og voksen

Efter Anden Verdenskrig kom teenageren ind som en ny kategori mellem barn og voksen. Som nævnt markerede konfirmationsalderen allerede tidligere et vist voksenansvar med den kriminelle lavalder placeret ved 15 år og fra 1. juli 2010 ved 14 år. Men teenageren blev en ny købedygtig gruppe, som man producerede helt nye varer til. Derfor er der til udstillingen valgt to eksempler på festtøj til teenagers. Den ene er en Brigitte Bardot-kjole, som pigen Elvi fik som 15-årig i 1959 (se Fig. 2). Siden 1930'erne har filmens berømtheder dannet mode den ene gang efter den anden. I 1950'erne blev den franske skuespillerinde Brigitte Bardot sexsymbol og internationalt ungdomsidol. Hendes tætsiddende kjoler i køkkenternet

Fig. 14

Den 4-årige Mettes Marimekko lommekjole blev købt i 1981 og brugt til familiefester i flere år. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

Fig. 15
Pikant djævledragt til den 15-årige Karen Lise, 1954. Foto: Thomas Kaare Lindblad.

bomuld blev meget populære. Den type ternet stof blev ellers mest brugt til køkkengardiner. Kjolen har en tætsiddende figursyet overdel og en vid nederdel i grønt og hvidternet bomuldslærred. Kjolens længde er 103 cm.

Det andet og sidste eksempel på teenagetøj i udstillingen Festtøj 1909-2009 henviser til den type af fester, der har haft og stadig i den katolske del af verden har et vist religiøst indhold, nemlig fastelavnsdragter. Dragten er en djævledragt fra 1954 syet til Karen Lise, da hun var 15 år. (Fig. 15)

Karen Lise brugte også festkjolen syet af en silkenatkjole i 1947, da hun var 8 år (se Fig. 9 og 10). Karneval eller fastelavn er en ældgammel fest, som i middelalderen blev en del af det kristne kirkeår. I nyere tid har karneval og fastelavn fungeret helt uden forbindelse med religion i Danmark, og flere større danske byer har siden 1980'erne dannet ramme om store karnevaller. Djævledragten fra 1954 blev syet af en syerske i Aarhus.

Sættet er temmelig pikant. Buksebenene er ganske korte på den stramtsiddende buksedragt i rød bomuld. Den er monteret med sorte gamacher af udstillingstekniske årsager. Dragten er overskåret i taljen. Den lukkes med 7 runde, hvælvede knapper overtrukket med stoffet midt for. Overdelens åbning fortsætter ned i shorts'ene, hvor den blot er lukket med en kort lynlås. Dragtens længde er 82 cm.

Hugh Cunningham påpegede, hvordan teenageren som en ny købedygtig forbruger har sat den barndomsopfattelse, der eksisterede frem til 1950'erne, under pres. I 1960 kom Philippe Ariès' værk *Barndommens historie* (på dansk i 1982), og værket har haft stor betydning for den forskning i barndom og børnekultur, der er sket i de sidste årtier af 1900-tallet og begyndelsen af det 21. århundrede. I de sidste 10 år har endnu en gruppe presset sig ind mellem børn og teenagere, nemlig de såkaldte tweenagere eller tweenies mellem 10 og 12 år. Mange af dem har mange lommepenge til rådighed, og nye produkter udvikles og sælges specielt til dem.

Litteratur:

Andersen, Ellen: *En jysk herregård*. Herning 1983.

Andersen, H.C.: *Samlede Eventyr og Historier*. Jubilæumsudgave. Odense 1988.

Bøgh, Charlotte: Børn i familien. I: *Dagligliv i Danmark i vor tid 1* (red. Georg Nellesmann). København 1988.

Cunningham, Hugh: *Børn og barndom i den vestlige verden efter 1500*. Aarhus 2000.

Ditlevsen, Tove: *Erindringer. Barndom. Ungdom*. Gyldendals Bogklub 1971.

Holm, Peter: *DEN GAMLE BY i Aarhus. Fra borgmestergaard til købstadmuseum 1909-1945*. Aarhus 1951.

Mathiassen, Tove Engelhardt: Mellem tugt og leg – om barndommen i købstaden. I: *Den Gamle By, årbog* (red. Thomas Bloch Ravn og Elsebeth Aasted) 2000, side 74-87.

Mathiassen, Tove Engelhardt: Fest og festtøj gennem 100 år. I: *Den Gamle By, årbog* (red. Thomas Bloch Ravn og Elsebeth Aasted). 2008, side 59-69.

Ordbog over det Danske sprog. Bd. 23, København 1946.

Rung, Otto: *Fra min klunketid*. København 1946.

Textilbogen, bd. I (red. Poul Sterm). København 1946.

Tonn-Petersen, Anette: Matrostøj. *Særtryk af Nordslesvigske Museer 21*, 1996. (uden sidetal)

Torell, Viveka Berggren: För stass och stoj. Barnkläder på 1900-talet utifrån mormors minnen och museers material. I: *Skrifter från Etnologiska Föreningen i Västsverige 43*, Göteborg 2003.

Uden forfatter I: Den gængse Klædedragt. Smaapigers Paaklædning. I: *Vort Hjem* (red. Emma Gad), bd. II, København 1903, side 67-77.

Uden forfatter II: Den gængse Klædedragt. Drenges Paaklædning. I: *Vort Hjem* (red. Emma Gad), bd. II, København 1903, side 147-152.

Svøbelsesbørn i tidligere tider

Camilla Luise Dahl

Fig. 1. Tre døde spædbørn i svøb og linde. Epitafium over Peder Steensen og Johanne Rasmusdatter. Gårdstange kirke, Skåne, dateret 1658. Foto: Erik Fjordside.

Skønt mindre børn helt op i nyere tid var klædt til stads i næsten tro kopier af de voksnes dragter, har der siden de ældste tider været en særlig dragt for spæde børn – svøb og linde. (Fig. 1) Spædbørn af begge køn blev i tidligere tider lagt i svøb i form af flere lag lærredsstof. Børn, der var viklet ind på denne måde kaldte man svøbelses- eller lindebørn, og man kunne endda tale om linde- eller svøbelsesalderen præcis ligesom vore dages betegnelse - ble-alderen for de mindste.¹

¹ Cunnington & Buck: 1965, s. 13ff og 23f.

S kik og brug

Forskellige fremgangsmåder til at svøbe spædbørn, er blevet benyttet op igennem tiden. Svøbet var praktisk på flere måder. F.eks. krævede barnet ikke konstant pasning, og moderen kunne så have hænderne frie til fysisk arbejde.

En anden grund til man anvendte svøb langt op i tiden – nogle steder næsten op til vore dage - var blandt andet fordi, man anså det for at være sundt og fornuftigt. På landet brugte man i forskellige egne endnu svøb ind i 1900-årene.² Man mente f.eks. at helt små børn, der ofte var urolige og sprællede, nemt kunne komme til skade, hvis man ikke sikrede dem med svøb. Derudover holdt det barnet tørt, mere renligt foruden varmere end med tøj og tæppe.

Intet tyder på, at børnene tog skade af denne fremgangsmåde, og børnene lærte senere at gå ligeså nemt som andre børn. I mange samfund, som f.eks. i antikken, blandt sydamerikanske indianere og stammer i mellemøsten, anvendte man linde og svøb med henblik på at omforme barnets lemmer, ændre kranie- og kropsform til et bestemt ideal, men intet tyder på at svøb blev brugt med det sigte i større omfang i Europa. Her brugtes svøb og linde snarere fordi man som sagt mente det var til gavn for børnenes ve og vel. Dog angives i børnemanualer fra 1700-tallet, at man mente børnene udviklede lemmerne lettere og mere rigtigt ved at være svøbt.³ Mange af disse lå i øvrigt tæt op af den græske læge Soranus' beskrivelse af barnesvøbning allerede i år ca. 100 e.kr.⁴

En engelsk forfatter ved navn Walter de Bibblesworth, skrev i slutningen af 1200-tallet en art vejledning eller "opdragelsesbog" til forældre og børn. Om spædbørn skrev han bl.a.: "*Så snart barnet er født må det svøbes i lin, læg det i dets vugge for søvn og lad Jeres amme eller terne vugge det til ro.*"⁵

Der findes ingen sikre angivelser for hvornår barnet skulle lægge svøbet, men i samme værk af Walter de Bibblesworth, hedder det at børn skal fries for linet indimellem, så de kan lære at kravle, før de går. Dette må betyde, at man allerede omkring etårsalderen eller lidt før, ikke anvendte svøbet hele tiden.⁶

Udover svøbets rent praktiske funktion, så kunne den lange ubrudte brug af svøb og linde også bero på tradition og sædvane i de enkelte områder. Især på landet og i randområderne var man mindre tilbøjelige til at bortkaste de gode gamle sæder for nye. Først i vor tid er skikken begyndt at vende tilbage, men denne gang blandt moderne mødre i storbyerne, idet det menes at svøb beroliger børnene, der får en tryk fornemmelse af det kropssnære pres, som befandt de sig endnu i moderens mave.

Svøbe- og lindeformer

Svøbet var et stort stykke stof eller flere, der blev bundet om barnet fra skuldre til tæer. Barnesvøbet blev almindeligvis omviklet med bånd eller stofstrimler. I mange tilfælde havde barnet armene fri, så kun underkroppen var i svøb, andre gange kan det ses, at også hovedet til tider var svøbt, så kun ansigtet var frit. I de ældste tider synes barnet at have været helt indsvøbt fra top til tå, men senere (i løbet af 1500-årene) begyndte man at bruge en friere linding, der lod børnenes arme fri af svøbet. Ved denne tid var det dog coutume, at kun de lidt større babyer kunne have armene fri mens de allermindste var helsvøbt. Først i løbet af 1700-tallet begyndte man at anbefale at også de allermindste blev lettere svøbt end tidligere, og efterhånden afløstes helsvøb af halvsvøb.⁷

Allerinderst under svøbet brugtes en lærredsble. Barnet kunne også bære undertøj under

² Linde: 2001.

³ Linde: 2001, s. 71.

⁴ Løkke: 1995, s. 18.

⁵ Oversat fra engelsk Ewing:1977, s. 18.

⁶ "Le enfant covent de chatouner; Avant de fache à pées-aler". Citat efter Ewing: 1977, s. 18.

⁷ Mathiassen: 2007, s. 56, Linde: 2001, s. 69-71.

Fig. 2 Christoffer Gøye og Birgitte Bølles søn, der døde som spæd. Han er iført svøb, der lader armene fri. Over svøbet med brede lister, bærer han en lille trøje med kniplingsmanchetter og en lille stivet pibekrave. Fritstående epitafium i Gunderslev kirke, ca. 1590. Foto: Erik Fjordside.

svøbet, for drengenes vedkommende en skjorte, for pigerne en særk.⁸ Muligvis adskilte de mindste drenge og pigers skjorte/særk sig ikke meget fra hinanden, i regnskaber fra midten af 1500-årene omtales til tider “barnesærke” uden angivet køn.⁹ Børnene kunne også bære en lille trøje med ærmer over lærredsundertøjet. I 15- og 1600-tallet ses af og til fine kniplingsbesatte ærmer og kraver, i gengivelser hvor overkroppen er fri af svøbet. (Fig. 2)

De inderste svøb var fortrinsvis af hør eller uld, eller af uldstof foret med hør.¹⁰ Uldstof var praktisk fordi den lanolinholdige uld virkede fugtopsugende og føltes tør mod huden. Det var altså et tidligt eksempel på en praktisk ble, der kunne holde barnet tørt. Derudover var uldstoffet varmt og lunt for et lille barn. Alligevel må uld have føltes kradsende og ubehageligt på den fine barnehud, og foring med eller inderstvøb af hørlærred blev derfor anvendt – også selvom hørrer ikke stod mål med uldens praktiske kvaliteter. I nyere tid blev det bløde hørlærred erstattet af flonel.¹¹ Fra 15- og 1600-tallet hører vi om svøb af kraftige stoffer som klæde, brokade og lignende, der må have hørt til de yderste svøb.

De mest almindelige former for svøb og linde, der blev brugt igennem middelalderen og frem til tidlig nyere tid, var henholdsvis: “kryds- eller korslinde” og “båndlinde”. Førstnævnte var flere stykker stof eller linnedklude, der “pakkedes” omkring barnet. Yderst vikledes smalle bånd eller stofstrimler i kryds eller kors omkring kroppen. (Fig. 3a) Til båndlinde eller båndsvøb, blev smallere eller bredere stykker stof (strimler) viklet om barnet fra hals til fødder i en slags fletteform. (Fig. 3b) Selve fremgangsmåden for svøbningen mindede om den ægyptiske måde at omvikle mumier på. Muligvis var der også her brugt en form for underlinned under de omviklede bånd. Båndlinde kunne også vikles om barnet i en art diagonal eller vandret linding hvor strimlerne eller listerne vikledes rund om barnet fra højre mod venstre eller omvendt.¹² (Fig. 3c).

Korslinde kendes i skriftlige kilder og billeder fra Vest- og Nordeuropa fra 1100-tallet og ind i 1600-tallet. I Frankrig menes fremgangsmåden at have været kendt allerede i 800-tallet.¹³ Herhjemme forekommer den i stort omfang i middelalderens kalkmalerier. (Fig. 4)

⁸ Andersen: 1977, s. 159-60.

⁹ Malmø skifter, bd. I, s. 89.

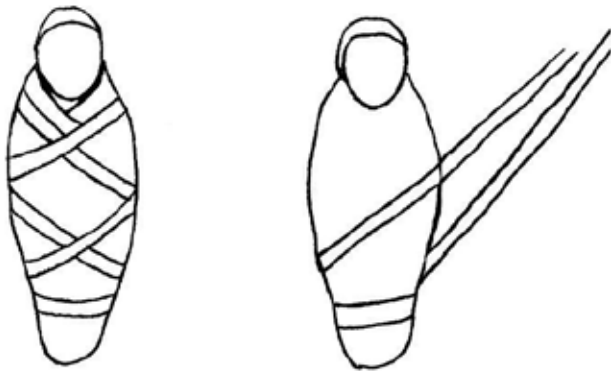
¹⁰ Pignonier & Mane:, s. 22 og Cunnington & Buck: 1965, s. 13f.

¹¹ Mathiassen: 2007, s. 55.

¹² Typer af linding og svøb brugt fra middelalder til nyere tid, er gennemgået i: Christie: 1983, side 5-9.

¹³ Christie: 1983, side 11.

Type I: Kryds-/Korslinde

Type II: Fletteline/båndlinde i fletteform

Fig. 3a,b & c
Eksempler på
almindelige former for
linding med bånd over
svøbet (lister). Frit efter
Christie: 1981-82.

Type III: Båndlinde med skrålinding og vandret linding

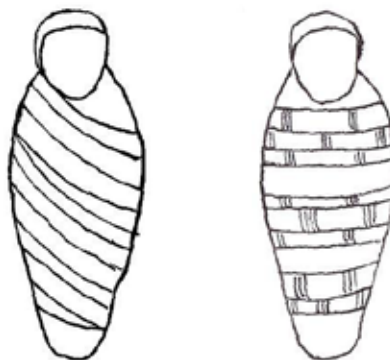

Fig. 4 Jomfru Maria med Jesusbarnet i svøb og korslinde. Kalkmaleri i Østerlars kirke, ca. 1325-40. Foto: Camilla Luise Dahl.

Såkaldt ”flettet linde”/”båndlinde med fletteform” kendes fra billedkunsten overalt i Europa i samme periode. Også herhjemme kendes den fra middelalderlige fremstillinger, og fra 1500- og 1600-tallet, men hører til blandt de sjældnere i de senere tider. (Fig. 5)

Diagonal og vandret båndlinde, kan der tidligst findes belæg for fra 1400-tallet og fremefter.¹⁴ Sidstnævnte har tilsyneladende været en senere og mere enkel form for båndlinde og er blevet udviklet på baggrund af denne. Det er denne type, eller i kombination med korslinde, der oftest optræder på borgerlige epitafier fra 1600-årene, men den forekommer også i middelalderlige gengivelser. (Fig. 6-7)

I middelalderen bestod lindingen af smallere eller bredere lærredsstrimler eller vævede lærredsbånd, viklet omkring de større stykker uld- og lærredsstof, der udgjorde svøbet. Senere afløstes disse lærredsbånd og -strimler af kulørte bånd. Først i senmiddelalderen synes at findes gengivelser af kulørte bånd viklet omkring svøbet. I 1500- og 1600-tallet var de farvestrålende bånd blevet almindelige.

Allerede fra tidlig nyere tid har der antageligt været regionale forskelle i de farver og dekoration man brugte til båndene. Dette sås blandt andet i egnsskikken, men dette har måske netop hovedsageligt været i landområderne, hvor man mange steder selv tilvirkede de vævede, syede eller broderede bånd. Til andre tider brugtes blot hvide lærreds- eller uldbånd, uden særlige karakteristika, og senere hen strikkede bånd. Det rige borgerskab i byerne købte snarere deres af kræmmere og købmænd, og til stadsbrug har de formentligt været fine, kostbare bånd.

¹⁴ Christie: 1983, side 11-12 og 18-19.

Fig. 5

Spædbarn i flettet linde liggende på en pude foran sin moder. Epitafium over ukendte borgere i Næstved Sct. Mortens kirke, ca. 1620. Foto: Erik Fjordside.

Fig. 6

Maria og Jesusbarnet i diagonal båndlinding. Træudskæring i Roskilde Domkirke, ca. 1413-23. Foto: Camilla Luise Dahl.

Fig. 7

Spædbarn i svøb med brede mørkerøde lister med guldkanter lindet på skrå. Epitafium for Laurits Nielsen Gram, sognekapellan og hustru Maren Pedersdatter. Kalundborg vor frue kirke, dateret 1661. Foto: Erik Fjordside.

Fig. 8
 To spæde afdøde børn iklædt svøb og svøbepose og dertil fine mønstrede lister. Epitafium over borgeren Mads Lerke og hans hustru Sidsel Knudsdatter, Nyborg Vor Frue kirke, 1607. Foto: Erik Fjordside.

I et epitafium fra 1607 i Nyborg Vor Frue kirke, ses to afdøde spædbørn i særdeles fine svøb.

Et hvidt svøb antagelig af lærred, og dertil en grøn pose, der dækker den nederste del af barnet. Omkring svøbet er viklet fine brede lister i guld og rødt. (Fig. 8)

Svøb og linde i de ældste tider

Hvor længe svøb og linde har været brugt i Norden er uvist. Ordet linde var oldnordisk for rem eller en strimmel stof, i 1500- og 1600-tallet da man erstattede lærredsstrimlerne med smalle, vævede og kulørte bånd kaldtes disse lister. I 1500-tals glossarier optræder ordet “barne list” og “barne lyst”¹⁵

Noget af det tidligste vi hører om selve fremgangsmåden, at svøbe barnet, er fra den hellige Birgitta af Vadstenas (1303-1373) åbenbaringer, den såkaldte *fødselsvision* nedskrevet i 1370’erne. I fødselsvisionen beskriver Birgitta Jesus-barnets svøbelse, der bestod af mange lag stof, der blev lagt ovenpå hinanden i bestemt rækkefølge.

¹⁵ Vocabularius rerum: 1561, s. 39.

Skønt åbenbaringen omhandler Marias fødsel af Jesus-barnet mange århundreder før, så er det Birgittas samtids spædbarnepleje, der beskrives: *“Derpå tog hun to små stykker tøj af linned og to af uld, rene og fine, som hun havde taget med sig for at kunne klæde barnet på, når det var født. Hun havde desuden to andre små stykker linned til at lægge om barnets hoved. Hun lagde det alt sammen ved siden af sig, så hun kunne tage det, når der blev brug for det.”*¹⁶

Efter Jesus’ fødsel beskrives, hvordan Jomfru Maria svøber den nyfødte i tøjstykkerne: *“Derpå svøbte hun ham, først med tøjstykkerne aflinned og bagefter med uldstykkerne. Med bånd, der var syet i det yderste uldstykkets fire ender, snørede hun tøjet omkring hans krop og arme og ben. Til sidst lagde hun de små tøjstykker om barnets hoved.”*¹⁷

I denne kilde hører vi for første gang mere præcist om svøbets opbygning, bl.a. at strimler kunne være påsyet det øverste svøbs fire hjørner og foldes omkring barnet. Efter beskrivelsen må svøbet først være lagt omkring barnet på langs så stoffets kanter berørte hinanden, dernæst er det overskydende stof forneden bukket op til midt på kroppen, og herefter har stofbåndene i enderne kunne vikles om barnet. Birgitta selv havde stort kendskab til spædbørns pleje og beklædning; hun blev mor otte gange og formentlig kendte hun til denne fremgangsmåde fra sit eget liv.

For middelalderens vedkommende, er det hovedsageligt fra bibelske personers levnedsskildring, at vi ser kvinder i barselsseng med spædbørn i svøb. Hovedmotivet er naturligt nok Gudsmoderen Jomfru Maria med Jesusbarnet, men også Jomfru Marias fødsel og barndom er skildret i kalkmalerier og altertavler.¹⁸ (Fig. 9)

For jævne kvinders vedkommende, er det i skildringen af Adam og Eva efter uddrivelsen, at vi ser bondekonen Eva omgivet af spæd- og småbørn, førstnævnte typisk skildret i svøb og linde. I den bibelske scene “barnemordet i Bethlehem” ser vi ligeledes almindelige kvinder med spæde svøbelsesbørn.¹⁹

Kilderne til spædbørns klædning og pasning er sparsomme for middelalderen, og først fra 15- og 1600-tallet finder vi flere kilder.

Fig. 9 Jomfru Marias fødsel. Senmiddelalderlig altertavle for et Maria-alter, ca. 1480-1500. Vordingborg Vor Frue kirke. Foto: Camilla Luise Dahl.

¹⁶ Busk Sørensen: 2005, side 109. Birger Bergh: 2002, s. 196.

¹⁷ Busk Sørensen: 2005, side 110.

¹⁸ Dahl: 2007/08, fig. 1 og 7.

¹⁹ Dahl: 2007/08, fig. 5 og 8.

Svøb og linde i skifter

Fra skifter fra 15- og 1600-tallet finder vi en mængde angivelser af de mindstes dragtstykker fra svøb og lister til barnehuer og små skjorter og særke. I en stor del af skifterne vedrørende kvinders ejendele, omtales også børnetøj og kristentøj (dåbsdragter).²⁰ Mest almindelige spædbarnsbeklædning er netop svøb og lister. Dertil kunne også høre en pose, til tider kaldet løjert, der blev trukket over svøbet. Det kunne hjælpe med at holde svøbet og lister på plads, men kunne også være som ekstra værn mod kulde eller blot et finere "overtøj". Senere brugtes løjert om et selvstændigt stykke, der brugtes som alternativ til svøbningen. Da bestod løjerten af et "madraslignende" stykke med "vinger", der kunne foldes omkring barnet i stedet for det strammere svøb.²¹

Svøb og liste omtales jævnligt i inventarier og skifter fra 15- og 1600-årene. I et inventar fra 1541 for adelsparret Eske Bille og Sophie Krummedige, omtales 23 barnebleer, nye og gode, en svøbeliste af klæde og en svøbeliste af fløj med beslag.²²

I københavnske skifter fra 1677 til ca. 1720, nævnes adskillige svøb og lister, nogle ejede kun få – eller kun de bedste (af værdi) var medtaget i skiftet, mens andre ejede adskillige og dyrere ditto. En stor del af hverdagens spædbørnebeklædning finder vi således ikke nævnt i skifterne, men oftere det finere kristentøj eller de finere svøb og lister når man skulle i kirke om søndagen, for ikke kun de store børn skulle i stadstøjet når der var kirkegang.

I et skifte fra 1682 for Sofie Jensdatter Brun, hustru til kgl. Materialskriver Gunnar Fossbeen, omtales: "*2 smaa børne hufuer med sølf och linknipling*" til 2 rigsdaler samt "*j fin rød kledets blee, med en list och 5 allen, sølfknipling, j barnebrøstdug, af sølfblommet moer med Sølf och Guld*

knipling – 3 smaa fine læreds hyllecker, och 4 kaars klede med knipling, sampt it blaat och huiit skillertes øyne kled" der tilsammen havde en værdi af 8 rigsdaler.²³ I et skifte fra 1715 for Giertrud Nielsdatter, hustru til køkkenskriveren på Københavns slot, omtales kun to barnesvøb med lister: "*j huid Bays Svøb og List*" til 4 mark og "*j rød filtes Dito og List*" til 3 mark. I samme skifte omtales desuden blandt linklæderne: barnehuer, børnebleer, særke, skjorter, høliker, brystduge og en "*liden trøye*" af lærred.²⁴

I et skifte fra 1696 for skipperhustruen Maren Bastiansdatter omtales fire små barnehuer til 1 rigsdaler og "*j rød kledes barne svøb og list*", der stod til 1 rigsdaler og 2 mark.²⁵ Og i et skifte fra 1717 for Johanne Margrethe Stams, hustru til en velhavende københavnsk silkefarver, omtales store mængder børnetøj og børnelinned, heriblandt også en del der må betegnes hverdagsbeklædning for de små. Skiftet er således specielt ved at stort set revl og krat i boet synes at være taget med, heriblandt et bredt udsnit af børnenes tøj. Blandt andet kan nævnes: "*2 svøb oc 1 list af widt sars og blaa inkantning*" til 3 mark, "*1 løiertt af widt sars med blaa tafftis underfor*" til 4 mark, "*1 wid stocken ditto med rød tafftis underfoer*" til 1 rigsdaler og en "*1 wid stacken barne Trøje med Knipl.*" til 2 mark. Herforuden omtales børneskørter, trøjer, ikke mindre end 22 hvide barnehuer, 18 drengehuer, 3 gyldenstykkets drengehuer, 9 høliker og korsklæder med knipling og 4 andre nye kniplingshøliker.²⁶

Mens de omviklede bånd i middelalderen kunne bestå af flere mindre bånd, som Birgittas fødselsvision beskriver, så var listen i senere tider eet langt bånd, der omvikledes barnet. I 1500- og 1600-tallet omtales liste til svøbet altid i ental. Af bevarede lister ses det, at de kunne

²⁰ Bloch: 2006 og Christiansen: 2008.

²¹ Linde: 2001, s. 73.

²² Dahl: 2008, s. 145.

²³ LAK, Borgretten, skiftebreve 1682-1730, Bs. nr. 1, skiftebrev nr. 9, fol. 5r-6v.

²⁴ LAK, Borgretten, skiftebreve 1682-1730, Bs. nr. 1, skiftebrev nr. 20, fol. 3v-3r.

²⁵ LAK, Gårdretten, skiftebreve 1683- 1740, Bs. nr. 1: 1683 9 12 -1697 12 23, skiftebrev nr. 2, fol. 10r-11v.

²⁶ LAK, Københavns byting, Københavns skiftekommission konceptskifter: 1682-1776, bs. nr. 31: 1717 10 1 – 12 17. Skiftebrev uden nummerering, fol. 9v-13v.

Fig. 10 Epitafium med ukendt kvinde med barn, måske død i barsel. Barnet er i svøb uden lister. Dragstrup kirke, ca. 1710-20, Foto: Erik Fjordside.

være op til flere meter lange. De bevarede lister er ofte svære at datere, da sådanne var i brug over mange hundrede år uden markante ændringer.²⁷

Egentlige beskrivelser af fremgangsmåden for svøbningen af barnet synes ikke at forekomme fra 1500- og 1600-årene. I billedernes univers finder vi dog mere tydelige gengivelser af spædbørn svøbt og omviklet med dekorative lister fra 1500-årene og frem. I epitafierne ser man ofte børn afbildet sammen med de voksne. Fra de mindste spædbørn til de store børn og voksne børn, der var blevet gift og havde stiftet familie. Man afbildede også

både de døde og levende børn. De døde spædbørn blev af og til gengivet i en særlig dragt, ligtøj. Andre gange er de klædt som levende børn i svøb og lister. (Fig. 10 & 11)

Man ser af samtidige billeder af også spædbørnene kunne følge voksenmoderne med små detaljer. Det drejer sig som regel om små detaljer som typen af kniplinger, farver og pynt på listerne eller på kraver og huer.

Fig. 11 Tre præstebørn, børn af Anni Jensdatter med sine to mænd Magister Hans Andresen Schrøder, (f. 1609 d. 1650) og hans eftermand i embedet Hans Thomsen Rostrup. Det afdøde spæde barn er iført et lærredssvøb omviklet med røde lister. Epitafium fra Fakse kirke, ca. 1655. Foto: Erik Fjordside.

²⁷ Linde: 2001, s. 66ff.

Fig. 12 Spædbarn og lille dreng. Den spæde dreng er iført lærredssvøb, derover et rødt svøb eller pose omviklet med fine mørkerøde lister kantet med guld. Epitafium for Hans Olufsen Riber, Horsens borgmester, d. 1615 og hans hustru Ana Hansdatter Svane, Horsens klosterkirke. Foto: Erik Fjordside.

I 1500-tallet ser man blandt andet at selv helt spæde børn er udstyret med stivede, pibede kraver som de voksne. En skik, der for borgerskabets vedkommende holdt sig ind i 1600-tallet. (Fig. 12)

Også børnenes huer synes at være påvirket af skiftende moder. Frem til 1500-tallets slutning er spædbørnene almindeligvis gengivet i hvide, tætte huer, mens de i 1600-talet er blevet udstyret med kulørte huer pyntet med bånd og kniplinger.

Børnenes tøj var naturligvis med til at illustrere familiens velstand, man ser dette markant i fremstillingen af de mindste børn på epitafierne op igennem 15- og 1600-tallet. Mens selv helt små børn i de ældste borgerlige epitafier er iklædt kopier af de voksnes sorte og hvide kirkegangsdragt, så bliver børnene i løbet af 1600-tallet iklædt festdragter. Efterhånden bliver det oven i købet børnene, der fremstår bedst og kosteligst klædt i epitafierne, udstyret med kulørte festlige brokadesdragter, med guldborter, -snore og kniplinger, perler og fjerpynt,²⁸ alt imens forældrene er iklædt ærbare, prunkløse kirkegangsdragter efter tidens skik.

Selv i spædbørnenes udstyr af gyldne lister og kulørte svøb, kunne man signalere velstand og tillige vise, at man som rig borger eller adelig kunne lade selv sine spæde børn være kostbart og fint klædt på.

Litteratur og kilder:

Utrykte kilder:

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. borgretten, Skiftekommissionen, 1682-1771, skiftebreve i ordinære boer: 1682 juli 5 – 1730 apr. 30. bs. nr. 1.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Gårdsretten, Skiftekommissionen, originale skiftebreve 1683-1740, bs. nr. 1, skiftebreve: 1683 sept. 12 – 1697 dec. 23.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Hofretten, Skiftebreve 1679-1771, Bs. 1: skiftebreve: 1679 3 12 – 1705 8 21.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Københavns byting, Københavns skiftekommission 1682-1776, konceptskifter: 1681 1 – 1682 50, bs. nr. 1.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Københavns byting, Københavns skiftekommission 1682-1776, konceptskifter: 1688 63 – 1691 90, bs. nr. 3.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Københavns byting, Københavns skiftekommission 1682-1776, konceptskifter, bs. nr. 7: 1695 55 – 1696 119.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Københavns byting, Københavns skiftekommission konceptskifter: 1682-1776, bs. nr. 31: 1717 10 1 – 12 17.

Litteratur:

Andersen, Ellen: *Moden i 1700-årene*. Nationalmuseet, Kbh. 1977.

Berg, Birger: *Heliga Birgitta, åttebarnsmor och profet*. Historiska Media, 2002.

Bloch, Anni: *Dåbstøj – Kristenklæder. Historien om dåben, barnesynet og tekstilerne*. Poul Kristensens Forlag, 2006.

Busk Sørensen, Bodil: *Birgitta af Vadstena*. Forlaget Alfa. Frederiksberg, 2005.

Christiansen, Inge: *Dåbstøj og dåbstraditioner på Køgeegnen*. Køge Museum 2008.

Christie, Inger Lise: Spebarn i "linde og reiv". I: *By og Bygd, nr. xxix, årg. 1981-82: Fra Barnas verden: Klesdrakt, leker, Barnearbeid*. Norsk Folkemuseum, Oslo, 1983.

Cunnington, P. & Buck, Anne: *Children's costume in England: From the Fourteenth to the end of the Nineteenth Century*. London, 1965.

Dahl, Camilla Luise: *Barnedragter i 15- og 1600-tallet*. URL: <http://www.livinghistory.dk/artikler/Barnedragter.pdf>

Dahl, Camilla Luise: *Børns klædedragter i middelalderen*. Bornholms Middelaldercenter, Østerlars 2004.

Dahl, Camilla Luise: Et Løsøreinventar fra 1541. Inuentarium, szom Karinne, Hans Gulszmedtz, anamett haffuer paa Vallen, szom vor y Porttstuffuen, paa frverstuffuen oc paa myn herres herbere, ardt 1541. Oversættelse og noter ved Camilla Luise Dahl. *Dragtjournalen*, årg. 2, nr. 3, 2008, s. 141-146.

Dahl, Camilla Luise: Spædbørn i svøb og linde. *Middelaldercentrets nyhedsblad*, vinteren 2007/08.

Middelaldercentret: Forsøgscenter for Historisk Teknologi, Nykøbing Falster, pp. 7-11.

Ewing, Elizabeth: *History of Children's Costume*. London, 1977.

Kulturens Årsbok: Barn. Årg. 1960. Red. Sven. T. Kjellberg. Malmø, 1961.

Kulturens Årsbok: Dop. Årg. 1957. Red. Sven. T. Kjellberg. Malmø, 1958.

Lille Margrethe og andre børn i middelalderen. Udgivet af Nationalmuseet. Kbh. 1997.

Linde, Kirsten: - Spædbørn i svøb og liste. *Folk og Kultur, årbog for Dansk Etnologi og Folkemindevidenkab* årg. 2001, side 66-68.

Mathiassen, Tove Engelhardt: Kristentøj og dåbskjoler i Den Gamle By. *Dragtjournalen*, årg. 1, nr. 1, 2007, s. 55-57.

Meldgaard, Kirsten: *Børn og børns vilkår i middelalderen*. Middelaldercentret. Nykøbing F. 2000.

Østergård, Else: Tøj til Nordbøborn. I: *Lille Margrete og andre børn i middelalderen*. Nationalmuseet, s. 12-13. Kbh. 1997.

Skoletøj 1965

Ingeborg Cock-Clausen

“Fundet ved oprydning” – sætningen er velkendt fra de gamle blå registreringskort på museet. Men hjemme hos én selv kan man være heldig at finde noget, man havde gemt væk til en passende lejlighed. Jeg fandt en dag en kuvert med gamle avisudklip – den fylder ikke så meget, men jeg må have haft i tankerne, at det var noget, der skulle undersøges nærmere. Det viste sig, at udklippene var fra dagbladet Politiken fra 1965, og de viste tegninger, børn selv havde tegnet som illustration til en kort beskrivelse af deres skoletøj.

Det er mange år tilbage i tid, men kan måske netop derfor analyseres gennem bagklogskabens briller. De fortæller en del om datidens børnetøj og er samtidig en lille brik til nutidens dragt- og modehistorie. Forholder man sig kritisk til materialet, smuldrer informationerne, og det er vanskeligt at fokusere på det væsentlige i stedet for det uvæsentlige.

Hvilke relevante spørgsmål kan man stille til materialet - og hvad kan man sammenholde eventuelle svar med? Hvilken registreringsmetode kan eventuelt bruges?

Redaktør Kvik

Tekst med tegninger stod på børnesiden på en af avisens sidste sider. Den blev redigeret af Kvik, tante Emilie og onkel Pip, og den havde overskriften *Bare for Sjøv*. Foruden feriebreve, Børne-Kryds og Børne-Hjørne var der tegneserier. I juli var tegneserierne f.eks. Radiserne, Tin Tin, Jern Henrik, Familien Flint og Kong Kylie. Inde i bladet for de voksne var der Poeten og Lillemor. Redaktør Kvik kunne fortælle, når der var stof for mindre børn, f.eks. om hemmelige klubber eller kæledyr. Det var redaktør Kvik, der havde fået ideen om skoletøjet og opfordrede børn og unge til at sende tegninger og beskrivelser ind til bladet.

Allerførst en kort præsentation af teksterne og de medfølgende tegninger. Fra året 1965 er der knap et halvt hundrede tekster, der direkte vedrører skoletøj. Langt de fleste er skrevet af piger, kun ganske få af drenge. En tredjedel af pigerne har opgivet deres alder, kun to er 8 år, mens det største antal er 13 år, og brevene er indsendt fra hele landet.

Man kan stille spørgsmålet: hvad får en pige i den alder til at sende en tegning ind til den landsdækkende avis – en trang til at få sig selv udstillet – en lyst til at kommunikere med andre i samme alder – eller måske ønsket om at se netop sådan ud som tegningen, der måske er inspireret af ugebladenes modebilleder? Det kan være en balanceakt at tolke noget ud fra de præmisser - men lad mig prøve.

Skoletøj ifølge skolebørn

Hvordan skolebørnene beskrev deres skoletøj, ser vi eksempler på af de indsendte tekster.

Fig. 1 Tøj til pige på 13 år, beskrevet som:
orange pull-over, rød- og grønternet kilt-
nederdel, nylonstrømper med skottestrømper
udenpå og brune snøresko

Fig. 2 Tøj til pige på 11 år, beskrevet som:
hvid anorak med røde og orange pletter på,
lyseblå bukser og brune ruskindssko

(marts):

- Mit skoletøj er en stor lys, nærmest hvid sweater, grønne drengefløjlsbukser, sort anorak og sorte fodformede skoletter (pige, 14 år).
- Mit skoletøj er grå strikket sweater, blå bukser og fodformede sko (pige, 10 år).
- Sorte strecknylon bukser, røde støvletter med sorte laksnørebånd ned ad siderne, turkis anorak, hue og luffer (pige, 13 år)
- Mit skoletøj er: orange pull-over, rød- og grønternet kilt-nederdel, nylonstrømper med skottestrømper udenpå og brune snøresko (pige, 13 år), (fig.1).
- Jeg vil også gerne fortælle om mit skoletøj. Om vinteren har jeg mørkeblå slacks på. Dertil en skjortebluse. Oven over har jeg en dejlig tyk sweater, og til udebrug har jeg rød vindjakke (pige, 8 år).
- Sådan ser mit skoletøj ud: blå anorak, lyse bukser, hvidt tørklæde, hvide handsker og lappestøvler (pige).
- Sådan ser mit skoletøj ud: hvid anorak med røde og orange pletter på, lyseblå bukser og brune ruskindssko (pige, 11 år), (fig.2).
- Jeg vil gerne vise dig, hvordan mit skoletøj ser ud. Jeg har en hjemmestrikket rød trøje, grå matrosbukser og en blå duffelcoat (pige, 14 år), (fig.3).

Fig. 3
Tøj til pige på 14 år: Jeg har en hjemmestrikket rød trøje, grå matrosbukser og en blå duffelcoat (pige, 14 år).

Fig. 4
Tøj til pige: Jakkesæt i tennisstribet, grå flannel m. sort, kortærmet, højhalset bluse og Courrèges-støvler (hvide). Dertil en stor Ringo-cap.

(april):

- Jeg sender også en tegning af mit skoletøj. Jakkesæt i tennisstribet, grå flannel m. sort, kortærmet, højhalset bluse og Courrèges-støvler (hvide). Dertil en stor Ringo-cap (pige), (fig. 4).
- Sådan ser mit skoletøj ud: blå slacks, rød bluse og sort- og hvidternet anorak og hyttesko (pige, 9 år).
- Sådan ser mit skoletøj ud: sorte bukser, orange sweater, gyldenbrun jakke og brune fodformede sko (pige, 14 år).

(maj):

- Kære Kvik. Sådan ser mit skoletøj ud: en brun anorak, blå trøje, blå West-side bluse, ternede slacks og brune snøresko. Jeg har lange blonde rottehaler. (Anorakken hænger på en knage), (pige, 10 år).
- Sådan ser mit skoletøj ud: gråt cardigansæt, grå nederdel, fodformede sko. Overtøj: rød frakke med hætte og wienerlæg i ryggen (pige, 10 år).
- Her har jeg tegnet mit skoletøj: pepitaternet skjortebluse, koksgrå spencer, blå strømpebukser og lysebrune fodformede sko (pige, 9 år), (fig. 5).

Fig. 5

Pige 9 år: pepitaternet skjortebluse, koksgrå spencer, blå strømpebukser og lysebrune fodformede sko.

(juni):

- Mit "næsten" skoletøj. Her er mit skoletøj, som jeg ikke har, men som min mor har lovet mig det (pige, 12 år).

- Her har Hanne og Peter tegnet deres skoletøj. Vi må håbe, at vi snart alle sammen kan lægge det tykke vintertøj til side og finde sommertøjet frem. Hanne har på tegningen røde strækbukser og blå anorak. Hun går med fodformede sko. Peter har Beatlesbukser på, hertil vatteret anorak og også fodformede sko (pige og dreng).

- Sådan ser mit skoletøj ud. Lyseblå vindjakke med hvidt skind i kanten af hættten. Brun nederdel, grønne strømper og brune sko (pige).

- Her har jeg tegnet mit skoletøj: brun jakke, lange sort- og hvidternede bukser og brune sko (pige).

- Gråt cardigan-sæt, grøn klan-nederdel, sportsstrømper og fodformede mørkebrune sko. Til overtøj har jeg en anorak (pige), (fig. 6).

(juli):

- Kære Kvik. Sådan ser mit skoletøj ud: Beatleskasket, rød skjorte, pepitaternede stræknylonbukser og hvide træsko (pige, 12 år).

- Teenage-mode. Jeg har tegnet to, der danser shake i Hithouse. De har begge meget vide sømandsbukser på. Han har Tom Jones-bluse og sort strikket slips på. Hun har en jumper med hæklede ærmer og krave (pige, 14 år).

(august):

- Kære Kvik. Her ser du mit poptøj. Det er lysegrå højhalset sweater, orange træperlekæde, grønternede sømandsbukser og hyttesko. Jeg er Beatlesfan. De er simpelthen fantastiske. Det kan godt være, at nogle synes, at "Rollingerne" er pragtfulde, men jeg synes, at deres musik

Fig. 6

Skoletøj til pige beskrevet som: Gråt cardigan-sæt, grøn klan-nederdel, sportsstrømper og fodformede mørkebrune sko. Til overtøj har jeg en anorak.

Fig. 7
13-årig pige og Beatles-fan: Det er lysegrå højhalset sweater, orange træperlekæde, grønternede sømandsbukser og hyttesko.

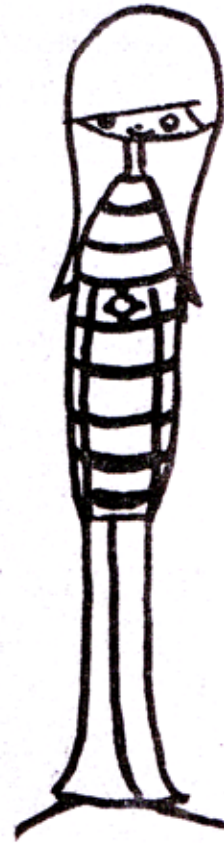

Fig. 8
Pige 13 år: mørkeblå klarinet-bukser og en stribet bluse.

er alt for ensartet. Nej, må jeg få noget "Beatles". De er især gode i deres "I'll follow the sun" (pige, 13 år), (fig. 7).

(september):

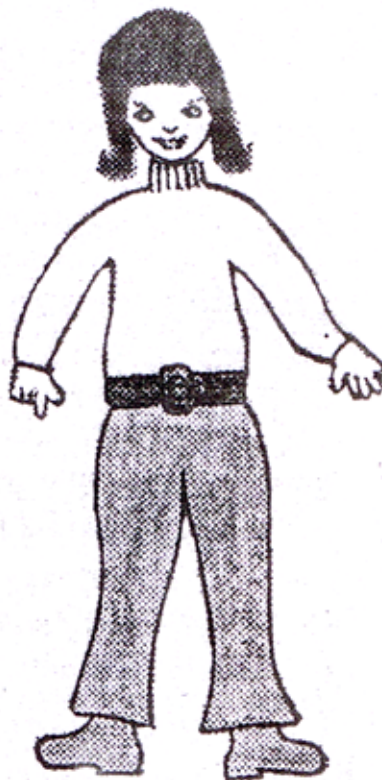
- Sådan ser mit skoletøj ud: blå bluse, sorte strækbukser, røde strømper og hvide træsko (pige).
- Mit skoletøj er ternet gul nederdel, et hvidt cardigansæt, brune sko og en brun anorak (pige, 10 år).
- Sådan ser mit skoletøj ud: blå- og hvidternet nederdel med tilhørende bluse, hvide ankelsokker og brune sandaler (pige, 9 år).
- Skoletøj bestående af blåstribet lærredsnederdel og træsko (pige, 11 år).

(oktober):

- Mit skoletøj er en hvid skjortebluse, en rød bluse udenpå, en grå nederdel (en grå skuldertaske). Dertil har jeg et par blå strømper med kvaster og fodformede ruskindssko (pige, 8 år).
- Dags Kvik! Mit skoletøj er en ternet kjole i blå, grønt og gult. Til det har jeg en hvid West Side Story trøje. Jeg har også en mørkeblå duffelcoat og sorte støvler (pige, 13 år).

Fig. 9

Skoletøj tegnet af 11-årig pige, beskrevet som tøj til en pop-pige, bestående af hvid, højhalset swinging-blue jeansbluse, grå sømandsbukser, sort wranglerbælte og lysebrune ruskindsstøvler

(november):

- Sådan kan mit skoletøj se ud: mørkeblå klarinet-bukser og en stribet bluse (pige, 13 år), (fig. 8).

- Der er noget i vejen med moden i Vejen. Kære Kvik! Jeg vil fortælle dig lidt om en ting, jeg er utilfreds med. Hvorfor kan man ikke få smarte sko til piger fra 10-12 år? Når man spørger de voksne, får man det svar, at børn skal gå i sundt fodtøj. OK – den er i orden – og runde snuder er jo højeste mode. Men fodtøj kan da godt være sundt og smart samtidigt! Sådan er det også med tøjet. F.eks. var jeg forleden i Vejen for at få et par sømandsbukser, men fik det svar: ”- de er helt gået af mode”. Dette er jo ikke sandt!! Så du fjernsynet søndag (31/10), hvor sømandsbukser til teenage-piger blev præsenteret som højeste mode. Hilsen (pige).

Kære Elisabeth! I stedet for at svare, vil jeg give din kritik videre til dine jævnaldrende landet over. Er der flere, der synes de lever i et U-område, hvad mode angår, så skriv til SØNDAGS-BREVKASSEN. Venlig hilsen - KVIK.

- Mit skoletøj: islandsk sweater, grå fløjlsbukser og fodforms sko (pige, 14 år).

(december):

- Mit skoletøj: blå anorak, grønne bukser, brune sko og grønne vanter (pige).

- Pop-pige. Pigen bærer hvid, højhalset swinging-blue jeansbluse, grå sømandsbukser, sort wranglerbælte og lysebrune ruskindsstøvler (pige, 11år), (fig. 9).

Ønskegarderobe eller dagligtøj

Vi har nu fået en mulighed for at høre skoleelevers egne betragtninger om skoletøjet, både de positive og negative sider af moden. Måske er det først og fremmest deres egne ønsker om tøjet, de beskriver, ønskegarderoben i modsætning til det daglige tøj. Men hvordan kan vi forholde os til det – nu så mange år senere? Hvilken registreringsmetode vil være brugbar til en nærmere analyse? Vi har dels skoletøj registreret som museumsgenstande, dels skolefotos af hele klassebilleder igennem alle skoleårene fra alle egne af landet – men her har vi desuden nogle tegninger i forbindelse med en beskrivende tekst.

En *museumsregistrering* udgår fra *genstanden*, fx en barnedragt, brugt fra barnet var spæd til konfirmationsalderen og som sådan må betragtes som voksne. Som regel er museets dragt foruden en eventuel opmåling, beskrivelse af snit og materialer vedlagt en proveniens. Hvem har ejet den som lille, hvad brugtes den til – børnehaven, skole, afdansningsbal – you name it – og vi er på museet i den heldige situation, at såfremt alle relevante oplysninger er givet, kan sætte selve dragtdelen i en større sammenhæng. Vigtigt er desuden feltarbejde i nutiden med spørgelister, interviews og fotoregistrering for at få det sociale miljø og den tegngivende funktion med i en analyse.

Klassebilleder/skolefotos er et interessant emne, hvor en nærmere beskrivelse af skoletøjet ikke altid vil kunne gælde hele dragten, f.eks. er det ofte umuligt at se fodtøjet, men tid og proveniens vil være tilgængelig.

I *skoletøjet fra 1965* har vi en mere kompleks sammenhæng. Foruden en mere eller mindre aflæselig tegning, har vi som oftest proveniens, dragtens sammensætning af enkeltdele, eventuelle farvebetegnelser – plus samtidens terminologi, både vedrørende de enkelte dragtdele men desuden tidens modeord og –begreber.

Lad os se på de enkelte kategorier, f.eks. overtøj og fodtøj. Alt efter årstiden varierer overtøjet mellem *sweater*, *anorak*, *vindjakke*, *duffelcoat* og *frakke med hætte*. Blandt kategorien fodtøj er forskellen meget synlig mellem fodtøj til sommer- og til vinterbrug. Der nævnes i beskrivelserne *sorte fodformede skoletter*, *fodformede sko*, *røde støvletter med sorte laksnørebånd ned ad siderne*, *brune snøresko*, *lappestøvler*, *brune ruskindssko*, *hvide støvler*, *hyttesko*, *hvide træsko*, *brune sandaler*, *fodformede ruskindssko*, *sorte støvler* og *lysebrune ruskindssko*.

En opremsning af overtøjet og fodtøjet viser sådan set kun, hvad der var i brug midt i 1960'erne. Især står fodtøjet lidt udenfor det samlede billede af en skolepige. Her mangler et helhedsbillede, hvor vi kan sige, at det og det hører sammen. Brugte man lysebrune ruskindssko sammen med lange sorte bukser – eller *slacks*, som det hed – eller brugte man sorte støvler til en nederdel – dengang?

Vi ved ikke, hvor eller hvordan de har anskaffet deres tøj, mulighederne var flere – i deres lokale manufakturforretning eller stormagasinet, gennem et varehuskatalog eller muligvis syede eller strikkede familien/mor/eller pigen selv.

Skoletøjstegningerne

Tegningerne supplerer udmærket teksterne; fig. 1, fig. 5 og fig. 6 viser henholdsvis bluse med nederdel og cardigansæt eller spencer med sweater under. Nederdelene er skotstærkede og pigerne har sportsstrømper med kvaster på.

De øvrige her gengivne tegninger, fig. 2, fig. 3, fig. 4, fig. 7, fig. 8 og fig. 9 viser piger med lange bukser og sweater, jakke eller trøje. Snittet i de lange bukser er for flere gengivet med vidde forneden. Interessant er det i denne forbindelse at læse pigernes egne beskrivelser, fig. 3 har grå matrosbukser, fig. 7 har grønternede sømandsbukser, fig. 8 har mørkeblå klarinetbukser og fig. 9 har grå sømandsbukser på, sandsynligvis de samme som i fig. 3.

Af overtøj viser tegningerne dels en blå duffelcoat, fig. 3, dels en anorak i fig. 2. En anorak er en form for vindjakke med hætte til at trække over hovedet men ikke, som vist her, lukket med lynlås ned foran som en vindjakke.

Terminologi

Den anvendte terminologi kan ofte være en tidsbestemmende faktor i analysen – hvor flygtig eller ubestemt, den end kan være. Den tegngivende funktion kan aflæses i de positiv-ladende beskrivelser, der henviser til tidens popidoler eller modenavne som i fig. 4,

pigen, der skiller sig ud fra de andre ved sit tennisstribede grå flannels jakkesæt med hvide *Courrèges-støvler* og en *Ringo-cap*. I juli beskriver en pige på 12 år sin *Beatles-kasket*. Pigen, fig. 7, skriver, at hun er Beatles-fan, en pige skriver i oktober, at hun har en *West Side Story trøje*, og pigen i fig. 9, har sort *wrangler-bælte*. Betegnelserne henviser til The Beatles og West Side Story indenfor musikkens verden, til modemanden Courrèges indenfor modeverden og cowboybuksemærket Wrangler indenfor den hastigt voksende denim- eller jeansmode. Brugen af disse værdiladede betegnelser skal som ekstra understregning angive overfor andre, hvor moderne man er, hvor hurtigt man opfatter modens nye signaler; det er desuden de fleste af disse tillægsord, der hurtigst forsvinder igen for blot at blive erstattet af nye aktuelle betegnelser til følgende tiders terminologi. Frisurerne på tegningerne er et helt felt for sig selv – den lidt høje frisure blev bedst opnået ved brug af carmen curlers.

Slår man op i det postomdelte varehuskatalog fra Daells Varehus i København fra 1965 finder vi her flere eksempler på det samme tøj med beskrivelse, farvesammensætninger, sammensætningen af de enkelte dragtdele som huer, overtøj, støvler etc. Her er blandt andet de skotskternede nederdele og spencerkjoler med bluse under samt de mønsterstrikkede heluldne sportsstrømper med kvaster i marineblåt, røde eller gråmelerede. Af overtøj findes såvel marineblå duffelcoat, der lukkes med pindeknapper og stropper og frakke med hætte. Mest interessant viser postordrekataloget – til damer - en poplin anorak i den rigtige grønslønderfacon med fastsiddende hætte og stor brystlomme, mens en anorak til store piger var en vindjakke med lynlåslukning foran. Den var foret med kontrastfarvet orlon Teddy og havde hættekant af imiteret pels, det vil sige orlon – en vindjakke/anorak vi genkender fra beskrivelserne af skoletøjet.

En konklusion må være, at tegninger med beskrivelser altid vil være åbne for flere fortolkninger, alt efter hvilken kontekst de analyseres i. Måske skal der en ny synsvinkel til, hvor man interesserer sig for reklamernes sprogbrug for her at kunne finde udgangspunktet til det flygtige og positivt ladede ordvalg. Hvor stor en del af sprogfornyelserne indenfor dragtterminologien kan direkte skyldes de innovative reklamefolk? En terminologi, man ikke kan slå op i en ordbog, sproget er levende og fornyer sig, optager nye ord, der beskriver samtidens tøj, måske flygtigt, måske varigt? Kan vi genkende termer et halvt århundrede tilbage, som vi stadig bruger eller forstår i den sammenhæng, de blev udtrykt i dengang?

Trykte kilder

Daells Varehus, postordrekatalog: 1965.
Politiken, dagblad: 1965.

Mindre meddelelser

En silkestrikket spædbarnstrøje fra Lossepladsen

Maj Ringgaard

I 1981 i forbindelse med et restaureringsarbejde i Roskilde Domkirke fandt man at to af Chr. IVs børn, der døde som ganske små i 1627 og 1628, havde været ikklædt kostbare strikkede silketrøjer, såkaldte nattøjer, som ligklæder.¹ Begge børn var iført brokadestrikkede trøjer i voksenstørrelse, der var foldet så de blev tilpasset de små børn. Måske var det kongens eller dronningens egne trøjer, som børnene havde fået med i graven. Men i 1600-årene kunne nattøjer til småbørn også være i størrelser, der passede bedre. Det er en fin lille strikket spædbarnstrøje et eksempel på.

I 1949 blev trøjen fundet sammen med nogle andre tekstiler, blandt andet nogle udslidte strømper, under den daværende Larsens Plads, der hvor Amaliehaven nu ligger. Derefter kom trøjen til at ligge glemt på Københavns Bymuseums magasiner i mange år. For ca. et kvart århundrede

Fig. 1 Ved udgravninger ved Amaliehaven blev fundet en strikket silketrøje til et spædbarn. Dateringen er slutningen af 1600-årene. Tegningen viser trøjen som den må have set ud inden den kom i jorden. Nu mangler bindebåndene og et stykke af kanten forveden. Illustration Claus Tversted.

¹ Warburg: 1988, s. 129-217.

Fig. 2

Trøjen må have været varm og blød med silkeflos på vrangen.

siden kom den sammen med en række andre gamle tekstilfund til Konservatorskolen for at indgå som undervisningsmateriale til konserveringsforsøg, også der blev den gemt på magasinet, men ikke glemt. Da jeg var i gang med undersøgelser af silkestrikkede nattøjer i Norden, blev jeg spurgt, om jeg kendte til trøjen. På trods af de mange år i jorden, og på magasin, var det en fin og forholdsvis velbevaret lille trøje, jeg fik at se. Trøjen er til et spædbarn, længden er 24 cm, vidden hen over ryggen er 16 cm og ærmerne er ca. 20 cm lange. Faconen er den samme som kendes fra syede svøbetrøjer: tilsatte ærmer med lille ærmekuppel i faconklippet ærmegab og bagstykket delt i to, så den har været let at give det lille barn på. Den har været lukket med nu forsvundne bindebånd, måske var de af samme type som det lærredsvævede silkebånd, som halsåbningen er kantet med.

Trøjen er strikket på fine pinde (ca. str. 0,75) af fint blankt entrådet uspundet silke – nu grå gulliggrønt - med en strikkefasthed på ca. 8 masker og 10 pinde per cm. Til forskel fra de to kongebørns nattøjer er den damaskstrikket i det for nattøjerne så karakteristiske stjerne-rude-mønster. Den gulliggrågrønne farve kunne tyde på at Spædbarnstrøjen oprindeligt har været enten blå eller grøn farvet med indigo. Farvestoffet er reduceret til denne gulliggrå farve under opholdet i den vanddrukne jord.² I Norge og Sverige findes nogle fine silkestrikkede voksennattøjer fra 1600-årene bevaret. De er med samme mønster og af samme type garn og strikkefasthed. Her ses at de foretrukne farver var rød, grøn og lyseblå.

Fig.3

Her ses hvordan tråden til flossen er strikket med ind, hvorefter tråden er klippet over, så der dannes små ”kvaster”.

² Forsøg har vist at indigo kan reduceres til denne ”leucofarve” under ophold vandmættede iltfrie jorde (Ringgaard: 2010).

Fig 4. Her på ærmet ses hvor fint trøjen er strikket. Stjerne-rude-mønstret er samme som det kendes fra 1800-årenes almue nattrøjer, som oftest er ruderne markeret med en tre masker bred streg, men her på ærmet er strengen kun én maske bred.

Trøjen har flos, dvs. “lodden” vrang: for hver 12 pind har en ekstra tråd af samme garn som trøjens, været strikket med. Denne tråd er hæftet fast ved hver 14. maske ved at sno strikkegarnet rundt om den. Derefter er de løse tråde på strikketøjets vrang klippet over, så der er dannet små kvaster af ca. 1,5 cm lange silketråde på vrangen. (Fig. 2-3)

I skifter efter Københavnske kræmmere fra sidste del af 1600-årene kan man i lagervurderingerne finde mange nattrøjer nævnt, også til børn. Hos “Billigkræmmer Mohr”, som mest betjente den jævne københavnske befolkning, ser det i 1681 ud til, at nattrøjer med flos var meget brugt til børn, for han havde ikke mindre end 58 på lager, de billigste røde (formodentlig farvet med krap) og de dyreste naccarat (en rød farve med cochenille). Alle hans nattrøjer på lager var af uld, ingen af silke hverken til voksne eller børn.

Hos finkræmmerne, som betjente byens bedre stillede indbyggere er forholdsvis færre børnenattrøjer nævnt. Her er nattrøjer af silke til voksne – og disse var kostbare: fra 30 til 36 mk, men ingen til børn. Hos Mohr varierer priserne fra 2 mk 8 sk for børnenattrøjer med flos og fra 2 mk ned til kun 8 sk for dem uden flos. Prisforskellene kan foruden kvalitetsforskel afspejle størrelsen, idet materialeforbruget nok kunne ses mere på prisen end arbejdstiden. Så de billigste kunne være til helt små trøjer til spædbørn.³

Ved nærmere eftersyn af den lille silketrøje fra Larsens Plads ses, at mønstret er lidt anderledes på ærmerne end på bullen: strengen, der danner ruderne er her i kun én maskes bredde, hvor den på trøjens bul er i tre maskers bredde. Faktisk er farven også en lille smule anderledes på ærmer end bul.

Trøjen er ikke strikket i facon men delene er klippet af større strikkede stykker og syet sammen. Det strikkede er blot klippet over og syet sammen uden at kaste over de rå kanter på de ca. 1,5 cm sømmerum. Så stykkerne til ærmer og bul stammer formodentlig fra to forskellige trøjer. To af de fine dyre silkenattrøjer, der hørte til de bedrestillede bedste tøj.

³ Lorentz Mohrs fallitbo 1681, LAK, Kbh.s skiftekommission: Konceptskifter 1681 51-1682 94, skiftebrev nr. 73.

Der er taget vare på de bedste partier af de slidte trøjer og disse er så syet til en blød og lækker trøje til et lille barn. Trøjen er åben midt bag og her er kanterne bukket om og syet. For neden på stykket er kantborten fra den voksne trøje udnyttet, så også barnetrøjen har fået den karakteristiske kantbort med skaktern, dette er dog ikke tilfældet forneden på ærmerne. Voksentrøjerne altid har samme bort nederst på ærmerne som forneden på bullen. Her er barnetrøjens ærmer bare bukket om. På forstykket er kantborten forneden afklippet, dette er sket efter at trøjen er syet, måske i forbindelse med at trøjen blev kasseret. (Fig. 4)

Dette er således det eneste bevarede eksempel på en silkestrikket nattørje til et lille barn. Og blandt alle de silkestrikkede nattørjer, jeg har haft lejlighed til at se, er dette det eneste eksempel på et mønster med kun én vrangmaske i den streg, der danner ruderne mellem stjernene.

Spædbarnstøj har ofte været syet af tøj, der har været godt udvasket og derfor helt blødt, for at det ikke skulle genere barnets sarte hud. Derfor er sømme også så få og lidt generende som muligt. På denne trøje er sømmene dog temmelig groft syede med rå kanter og de 1 – 1,5 cm brede sømmerum.

Trøjen blev fundet i jorden i et opfyldt område, der er udenfor den oprindelige kystlinie. Fyldet i dette område stammer sandsynligvis fra de renovationsvogne, der samlede skarn og urenheder fra byens gader og pladser og smed det ud på anviste pladser langs det nuværende Tolbodgade.⁴ Andre bevarede strikkede silketrøjer af denne type er formodentlig fra midten af 1600-årene, mens opfyldningen i dette område formodentlig er sket i de første tiår af 1700-årene. Andre tekstilfund, der er gjort i fyldet, er slidte, reparerede og slidt igen til det ikke kunne betale sig at reparere mere på det. Det drejer sig mest om strømper og mindre tekstillapper. Denne trøje er stort set intakt, bortset fra den afklippede kantbort på forstykket. Den er Ikke særlig slidt og har ingen stopninger eller reparationer. Så hvorfor, eller hvordan, den er havnet blandt affaldet, kan man kun gisne om.

For år siden talte man om genbrugstøj, tidligere talte man om omsyet tøj, nu kaldes det customized vintage-tøj. Det at omsy og genbruge tøj er langt fra et nyt fænomen. Selvom det tidligere så almindelige, at de voksnes tøj, når det var blevet slidt eller umoderne, blev syet om til barnetøj, næsten ikke ses mere. Nutidens børn, hører til blandt de største forbrugere af nyt tøj. Denne lille strikkede spædbarnstrøje syet af et par silkestrikkede nattørjer er et eksempel på, at dengang i 1600-1700-årene kunne barnetøj være omsyet af kostbart voksentøj.

Kilder og litteratur:

Warburg, Lise: I silkestrik fra top til tå. I Fru Kirstens børn: *To kongebørns begravelser i Roskilde Domkirke*. Nationalmuseet, Herning, 1988, s. 129-217.

Kjøbenhavns Diplomentarium, bd. VIII.

Københavns byting: Københavns Skiftekommision: Landsover, Hof- og Stadsretten:

Konceptskifter 1681 51-1682 94, bs. 2: skiftebrev nr. 73; bs 3: skiftebrev nr. 71. Originale skiftebreve bs.1: skiftebrev nr. 1. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Nielsen, O.: *Kjøbenhavns historie og beskrivelse*. Bd. III., Kbh. 1892.

Ringgaard, Maj: »To par strixstrømper oc en nattørje naccarat«. *Filtede og strikkede tekstiler fra omkring år 1700, fundet i Københavnske byudgravninger - og sammenhænge mellem tekstilers farve og bevaring*. Kbh. 2010.

⁴ Kjøbenhavns Diplomentarium VIII, nr. 366 og 692, samt Nielsen: 1892, s.325-330.

Jakke til en såret prins

Katia Johansen

Mange danske kongedragter, fra Christian IV og frem, er bevaret i den kongelige samling på Rosenborg – mest dragter fra særlige og vigtige begivenheder i deres regeringstid. Men der findes også en lille barnejakke som tilhørte Frederik 7., grundlovens giver.

Hans forældre, prins Christian Frederik (den senere kong Christian VIII) og prinsesse Charlotte Frederikke af Mecklenburg, blev gift i 1806. I 1807 mistede de en lille søn kort efter fødslen, men allerede året efter, i oktober, fødtes prins Frederik (VII), kaldet Fritz. Efter den sindsforvirrede Christian VII's død tidligere samme år, var kronprinsen, Frederik (VI) blevet konge. Men da han ingen søn havde, var det hans halvfætter, prins Christian Frederik, der blev kronprins, og Fritz hans efterfølger. Fritz voksede op uden sin mor, der blev tvangsskilt fra hans far efter, at hun havde haft en affære med sin musiklærer. Fritz var da kun ét år gammel. Gennem hele hans opvækst sendte man årligt hans portræt til hende i Horsens, hvor hun var sendt "i eksil". Da Fritz var syv giftede hans far sig igen, med prinsesse Caroline Amalie af Augustenborg. Hun fik ingen børn selv, men tog Fritz til sig – omend hun og Christian Frederik var bortrejst i sammenlagt mange år under Fritz' opvækst.

Fritz voksede op i København, men nød især somrene på Sorgenfri, hvor han kunne dyrke sine friluftsjakter. Han havde både en fransk og en dansk barnepige, og senere en kammertjener og en ung teolog som huslærer. Hans far havde udstedt en massiv, meget detaljeret instruks om sønnens dagligdag, hans undervisning og opdragelse, der giver et billede af en meget kontrolleret barndom.

Fig. 1 Portræt af Frederik 7. som barn, pastel af C. Hornemann. 37 x 32 cm. Rosenborg. Foto: Kit Weiss.

Uheldet

I juli 1821, mens hans forældre var på en rundrejse i Europa der varede i mere end to år, var den 12-årige Fritz sammen med skovrideren på jagt ved Lyngby sø. Drengen skød med et gevær som hans far havde sendt ham fra Italien. Da han ville affyre et sidste skud med løst krudt, eksploderede geværet med et brag. Det yderste led af drengens venstre

tommelfinger blev sprængt af, og flere andre fingre blev svært læderet. Kirurgen, professor Jacobsen blev hastigt hidkaldt og han forbandt sårene. Man bemærkede, at Fritz var påfaldende modig og fattet. Drengens største udtrykte bekymring var, at hans far ville blive ked af det. Kongen (Frederik VI) kom på sygebesøg dagen efter, og da drengen fik sårfeber i de følgende dage, blev der sendt daglige bulletiner til Kongen på Frederiksberg Slot. Livlægen udtalte, at *“patienten fandt sig med elskværdig tålmodighed i sin skæbne”*, og fik under sygelejet mange besøg af venner og kongefamilien. Forældrene var jo ikke hjemme. En af prinsens venner, Fritz de Coninck, havde en abekat med som gave – den blev anbragt på en klatrestang udenfor hans vindue da den ikke var renlig, og Fritz fodrede den gennem vinduet med stikkelsbær og nødder.

Geværet blev undersøgt; havde prinsen holdt det dér hvor det brækkede over ved eksplosionen, ville han have mistet hele hånden eller mere. Der kunne ikke konstateres nogen konstruktionsfejl, og det havde ikke været ladet for stærkt. Eksplosionen forblev en gåde.

Da Fritz fik det bedre, blev hans venstre arm bundet op i en slynge lavet af et silkeklæde, og efter tre uger påbegyndte hans almindelige undervisning igen. Først efter tre måneder blev han erklæret helt rask. Kongens livlæge, dr. Fenger, fik af den taknemmelige unge prins en gulddåse, svarende i øvrigt til en, lægen havde modtaget efter prinsens fødsel i 1808.

Den blå jakke

Den blå jakke som prinsen bar i tiden efter uheldet er bevaret på Rosenborg. Den er syet af mørkeblåt uldklæde, dobbeltraded, med to rækker messingknapper. De lange, to-sømsærmer er rynket til ved skuldrene og har smalle manchetter med slidser og små messingknapper. Kraven er gennemstukket med fine rækker stikninger. I ryggen, ærmerne og siderne er jakken foret med blå, kipret silkestof. Ganske som de voksnes jakker ved den tid er den polstret og vatteret i ryggen, skuldrene og over brystet. De korte skøder har pyntelommeklapper og lodrette, fastsyede læg med pynteknapper af messing. I skøderne findes skjulte lommer, både indvendigt og udvendigt; lommeposerne er syet af sort lærred. Gemt i den indvendige lomme i venstre skød ligger en løs knap og noget træsmulder som kunne stamme fra en lille gren eller lignende.

At jakken ikke tilhørte en hvilken som helst dreng, ses af nogle syede trenser på venstre revers og bryst. Som 9-årige var han blevet udnævnt til Ridder af Elefanten og tildelt Dannebrogsmændenes Hæderstegn. På brystet ses de tre trenser, hvori man fæstnede Elefantordenens bryststjerne i sølv. Bryststjernen har otte takker, der den gang var broderede med sølvtråde og -pailletter, og i midten et dannebrogformet kors på rødt

Fig. 2 Prins Frederiks jakke. Katia Johansen

Fig. 3
Frederiks 7.s jakke, med genskabt skjorte og slynge til den sårede hånd.
Foto: Roberto Fortuna.

fløjl. Mærkerne viser at stjernen var mindst 9 cm høj; de voksnes var dengang ca. 11 cm høje. Øverst på reversen sidder de to trenser, der bar Hæderstegnet: et sølvkors med krone og Frederik VI's navnetræk, ophængt i et smalt hvidt bånd kantet med rødt. Den unge prins' ordener, der ikke er bevaret, blev båret ved formelle lejligheder, og var næppe på jakken den dag, ulykken skete.

Da prinsen rejste sig fra sygesengen, var hans hånd stadig forbundet, og kunne derfor ikke stikkes igennem jakkens smalle ærme. Derfor blev ærmet sprættet op helt fra manchetkanten til kraven, kanterne dækket med et smalt blå silkebånd, og syv sæt bindebånd af det samme silkebånd syet fast. Når sløjferne var bundet op, kunne drengen lægge sin arm i ærmet, som derefter blev bundet fast omkring armen. (I dag findes noget lignende i hospitalstøj kaldet "frakturskjorter", der kan knappes op på samme måde langs ærmerne. De bruges af nyopererede patienter, der f.eks. har intravenøse nåle fastgjort i armen.) Prinsens jakke har givetvis ikke været brugt efter forbindingen var væk.

Jakken var næppe ny da den blev forandret til rekonvalescentens brug, men den nåede at blive ganske slidt i tiden efter. I højre ærmegab er foret slidt i stykker; venstre arm har han jo holdt i ro. Det kan undre, at skaderne i foret ikke er forsøgt repareret, så den må have været meget i stykker, sidste gang prinsen bar den. Svedskjolder i begge ærmegab stammer antagelig fra tiden før den aktive unge prins' uheld.

Jakkens overlevelse og Chr. IV's blodige tøj

Hvordan gik det til, at jakken blev bevaret? Uheldet var alvorligt, og risikoen for at dø af sårfeber var betydelig. Alle var lykkelige over, at kronprinsens søn overlevede uden større men. Men spillede noget andet ind? Netop i de år havde Frederik VI haft mange overvejelser om Fritz' militære uddannelse, og Christian Frederik havde foreslået marinen: "Mon Fritz havde spiren til en ny Christian IV i sig?" Men Kongen bestemte, at det blev land-etaten, og da Fritz fyldte 13 den 6. oktober, kun to måneder efter uheldet, blev han udnævnt til oberst. Hans første uniform (der også findes på Rosenborg) og det tilhørende udstyr glædede den benovede prins mere end noget andet.

Jakken kan ses som en påfaldende parallel til Christian IV's blodplettet tøj fra Kolberger

Heide, den mest ikoniske af danmarkshistoriens dragter. Christian IV's blodige tøj var blevet fremvist på Rosenborg allerede få år efter slaget i 1644, og mange gange i årene derefter. Det kan meget vel have dannet billeder i den unge prins' fantasi. Christian IV var netop Fritz' store forbillede, gerne som den farverige, stærke feltherre som han senere oplevede i Elverhøj, som Frederik IV havde bestilt til brylluppet mellem hans datter Vilhelmine og Fritz i 1828. Fritz' berømte trang til overdrivelser, allerede som barn, omfattede senere også en fantasihistorie om, at hans beskadiget venstre hånd skyldtes nærkamp under det blodige slag ved Isted i 1850. Han havde dog boet fredeligt på Frederiksborg Slot mens slaget stod på, stiltfærdigt optaget af sine elskede fisketure og arkæologiske undersøgelser.

Fritz' blå jakke blev skænket Rosenborg i 1878 af Postinspektør Castberg, hvis fader, justitsråd, distriktslæge Michael Castberg (1796-1861) var prins Frederiks kammertjener og kirurg i de år da ulykken sket. Lægen har måske selv "ordineret" jakkens omsyning for at skåne prinsens hånd, og derefter selv beholdt den, da den ikke længere skulle bruges. Lægens søn har måske indset, især i lyset af den store nationalromantiske bølge der rullede over Danmark efter tabet af Sønderjylland i 1864, at jakken hørte hjem i den kongelige samling. Desværre har jakken kun været udstillet kortvarigt et par gange – næppe nok til at fyre op under andre små prinsers fantasier om heltemod – men den er stadigvæk et rørende billede af omsorgen for en lille prins' forfærdelige uheld.

Litteratur:

Aage Heinberg: *Frederik Folkekær*. København 1963.

Jan Møller: *Frederik 7. – en kongeskæbne*. Viborg 1994.

Signe Prytz: "Frederik VII som prins på Sorgenfri" i *Lyngbybogen* 1967-1969, 7. Bd., Hefte 2, s. 95-142.

Signe Prytz: *Frederik VII.s barndom og hans nærmeste omgangskreds*. Sorgenfri 1974

Dragtjournalens Favorit #6

**Katalog over
børnetøj
i museumssamlinger**

1: BARNEDRAGT fra middelalderens Herjolfsnæs, Grønland

Else Østergård

Den mindste af de tre bevarede barnedragter har en længde på 495 mm. Dragten var oprindeligt lys grå.

Herjolfsnæs, det nuværende Ikigaat i det sydvestligste Grønland, ligger i et meget naturskønt område omgivet af høje stejle bjerge. Hertil flygtede nogle islændinge, der for mere end 1000 år siden var blevet indblandet i stridigheder i hjemlandet. De blev senere kendt som nordboerne og deres bosættelse her kaldes Østerbygden. Herjolfsnæs kirke nævnes i *Flatøbogen* som den første blandt tolv kirker i denne bygd. I *Guðmundar saga biskups Arasonar* fortælles om en begravelse ved kirken allerede i 1100-årene og fra midten af 1300-årene beretter nordmanden Ivar Baardson, at Herjolfsnæs var en "kendt havn for nordmænd og andre handelsmænd". Hvornår Østerbygden blev forladt, ved man ikke, men der er ^{14}C -dateringer til frem i midten af 1400-årene fra fund derfra. Desuden er der de dragthistoriske dateringer.

Arkæologen Poul Nørlunds udgravning ved Herjolfsnæs blev igangsat i 1921. Der blev optaget 23 mere eller mindre hele dragter, hvoraf tre er børnedragter, 16 hætter – én er fragmentarisk, fire kalotter, herunder en høj hue og seks hoser. Dragterne blev efterfølgende sendt til Nationalmuseet i København, hvor Nørlund kunne nummerere og beskrive dem. De blev desuden rengjort og underforet.

Barnedragten museumsnummer D10593 (Nørlund No. 62).

Dragt til et lille barn syet af grønlandsk vadmel i 2/2 kiper. Den nuværende farve er rødbrun, men oprindeligt har vævningen haft en lys grå trend og en hvid islæt. Længden er 495 mm og vidden fornedet er ca. 980 mm, men da dragten er fragmentarisk er dette mål usikkert.

Dragten består af et forstykke og en ryg, hver med en kile indsat. Forstykket har en overskæring i “bærestykkehøjde”. Desuden er den 350 mm høje kile i forstykket sammensat af tre stykker. Kilen i ryggen er 360 mm høj og består af ét helt stykke, som på langs er delt med en “falsk søm”. Store dele af ryggen er forsvundet, og der er ingen oprindelige afslutningskanter bevaret.

Barnedragten har tilsatte ærmer. Det venstre ærme er det bedst bevarede, ærmelængden er 185 mm langt, men den oprindelige afslutning nederst på ærmet findes ikke. Det højre er kun bevaret i en længde på 20-60 mm.

Ved en restaurering i 1980'erne blev reparationer fra 1920'erne fjernet. Det var “museumssyninger”, et pålimet net og et for af shirting. Igennem dette for var der mange stopninger med brun og sort uldtråd, samt med grå og sort sytråd. I stedet blev dragten underforet med et indfarvet tyndt uldstof.

2: Tre medeltida barnskor från Helsingborg

Pelle Johansson

Den medeltida staden var precis som vår tids stad en dynamisk plats. Demografi, ekonomisk konjunktur, krig och farsoter påverkade dess utseende, innehåll och roll. Helsingborg förknippas - då som nu - med överfarten mellan Skåne och Själland. Dessutom utgjorde Helsingborgs slott med sitt karateristiska kärntorn ett blickfång som signalerade kungamaktens, eller åtminstone dess administrations, närvaro. För medeltidsmänniskan utgjorde staden den självklara platsen kanske främst för handel. I Helsingborgs fall kunde ibland importerat gods erbjudas den köpare som hade råd men till den absolut största delen handlade det om ett utbud med lokalt producerade varor.

Arkeologiska undersökningar har visat på en långvarig förekomst av hantverksarbete i stadens västliga delar, i den s. k "lågstaden". Hantverkets inriktning i en undersökt stadsgård har visat på arbete i smide, läder, horn, trä och textil. Det är sannolikt att produktionen riktat sig

mot slottet med sina förlagda knektar, ridhästars skiftande utrustning och ett vardagsliv på en befästning som måste ha varit i stort behov av stadens olika hantverkare.

I december 1440 skrev Kung Kristofer av Bayern, för tillfället på plats i Helsingborg, ett brev ställt till stadens skomakare. Dessa hade nämligen mist sitt privilegiebrev i en brand. Brevet utgjorde ett provisoriskt dokument som gav skomakarna tillstånd att som skrå fortsatt verka i staden. Detta är sannolikt den äldsta skriftliga källan om skomakare i Helsingborg. Senare kom skomakarna i Helsingborg, Lund och Malmö att få samma skråordning.

1924 grävdes en större tomt ut i centrala Helsingborg för att skapa plats åt ett bankbygge. Det byggprojektet slutade med att den planerade bankbyggnaden omvandlades till ett ståtligt hotell – det Grand Hotell som idag kan ses vid Stortorget i centrala staden. Det visade sig att man under byggstarten stötte på rester av den medeltida lågstaden, en medeltida del av Helsingborg som var belägen bara ett stenkast från stranden. Fynden varierade, man fann knivar, saxar, rester av fiskeredskap och läderarbeten. Några rester av båtar och hjul återfanns också. Dessutom hittades ett antal skor. I en årsberättelse från Helsingborgs Museum 1924 skrev museiintendenten Torsten Mårtensson: ... (Skorna) visade alla medeltida tillverkningssätt samt sådana former som användes under 1400-talet. Skorna finns idag i Helsingborg Museers samlingar.

Måtten på de tre skor/kängor tillverkade i läder och som återges på bilden är a) (t v) L: ca 14 cm, H ca 4,5 cm, b) (mitten) L: ca 20 cm, H ca 14 cm, c) (t h) L: ca 16 cm, H ca 8 cm. Måtten skvallrar om att de sytts för hyfsat små fötter.

3: Spædbarnsudstyr i 1755

Katia Johansen

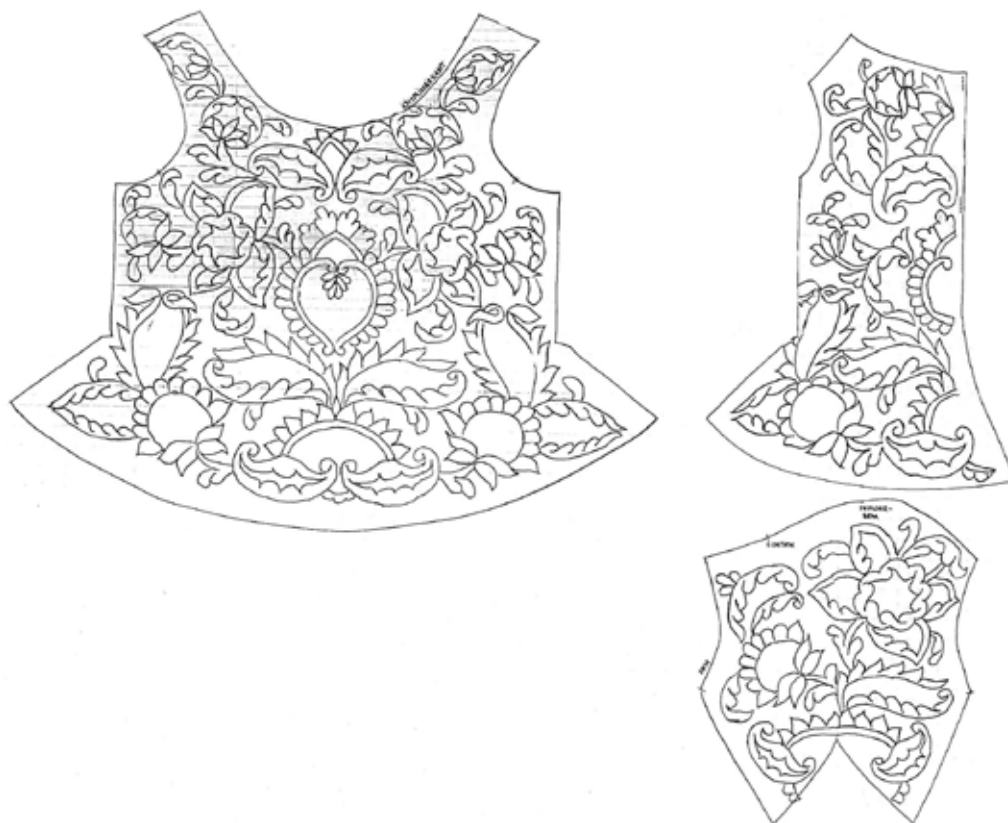
Voksfigur af den afdøde prinsesse Frederikke af Sachsen-Hildburghausen, Frederik 5's niece, der døde som spæd, 1755. Rosenborg inv. 27-42.

Et helt velbevaret sæt spædbarnstøj fra 1755 findes på en lille voksfigur på Rosenborg.

Den lille prinsesse Frederikke af Sachsen-Hildburghausen døde kun få uger gammel

i 1755. Hendes mor, hertuginde Louise (1726-1756), Frederik V's søster, var i 1749 blevet gift med hertug Ernst af Sachsen-Hildburghausen. Han modtog en stor medgift for at gifte sig med "den skæmmede prinsesse" Louise efter at hun nogle år tidligere havde forelsket sig i en hofjunker og født et barn. Da ægteparret endelig fik et barn, døde både mor og datter indenfor få måneder. I Hildburghausen havde hertugen indrettet et af de populære vokskabinetter med portrætter og voksfigurer af familiemedlemmer og berømte mænd og kvinder, og til minde om barnet blev der lavet en voksfigur. Den blev sendt til barnets mormor, enkedronning Sophie Magdalene i København. Voksfiguren kom til Kunstammeret da enkedronningen døde, og til Rosenborg i 1824 da Kunstammeret blev opløst.

Figuren består af hoved og hænder af indfarvet bivoks monteret på en artikuleret krop af lyserødt malet træ. Ansigtet, med indsatte blå glasøjne, er lavet efter barnets dødsmaske. Figuren ligger i en glaskasse udformet som en forgyldt himmelseng med røde fløjlsdraperier og guldfrynser. Figuren bærer barnets eget tøj, som hun næppe selv nåede at bruge. Inderst en skjorte og to bleer af hvidt lærred. Skjorten har rester af et broderet monogram, en løbegang i halskanten, og en lukning i nakken. Bleerne er foldet halvt på tværs og lagt over hinanden,

Opmåling af barnets jakke. Broderiet er tegnet og udført til dragten, ikke genbrug. Ærmerne når kun til albuen og er elegante skåret i samme facon som rokokodamemodens "økse" ærmer.

inden de blev svøbt om træfiguren og bundet med to bånd. Herover en jakke af fint lærred med fint udførte *Point de Dresde* broderi (motiver dannet af forskellige sammentræksgrunde og skyggesyning) og med kniplingsmanchetter, som ligner de voksne damers engageanter. Jakken er foret med lyserød silketaft og har kniplinger i halsen. En fodpose af kniplinger er ligeledes foret med lyserødt. Et pyntebånd af knipling er svøbt rundt om livet ned til knæene.

litteratur:

Bernhard Olsen: *Notitser om Voksplastiken* (u. titel og år)

F. Ahlefeldt-Laurvig: *Christian VI's Datter*. Kbh. 1926, s. 229 og 264.

Jørgen Hein: *Menneske Maske Majestæt: Kongelige Portrætter i Voks*. Rosenborg 2000, kat. nr. 57.

Anni Bloch: *Dåbstøj-Kristenklæder*. 2006.

Katia Johansen: "Klæderne ved Frederik 5.s hof" i *Det Elegante Liv*, Rosenborg 2007, s. 42-43.

4: Puslingen Ane Marie 1755-1770

Katia Johansen

Ane Marie var pusling, dvs. hun var ekstremt lille af vækst, kun ca. 75 cm høj. Puslingen tilbragte årene fra hun var otte til hun døde som 15-årig hos Dronning Juliane Marie.

Da Kunstkammeret blev opløst i 1824, var voksfiguren af hende en af de ting, der blev overflyttet til Rosenborg, (Rosenborg inv. 34-54). Voksfiguren blev stillet op på Kunstkammeret allerede året efter Ane Marie døde, med følgende oplysninger: ”*Vox Billedet af Dvergen Jomfrue Anne Maria i et Glas-Skab; hun var fød den 22. Dec. 1755 i Jylland i Branderup af Maren Lars-Datter og Faderen Christen Larsen Grovsmeed sammesteds; Anno 1763 antog Hendes Majætt. Dronning Juliana Maria sig hende og blev hun af Höjstsamme underholdt til hendes Död Ao 1770 i hendes Alders femtende Aar; vejede da hun var död 13 pund 13 Lod.*”

Den lille træfigur er klædt i Ane Maries eget tøj, fra inderst til yderst, og giver således et fuldstændig billede af en modedragt, som den blev båret ved hoffet. Stopninger og reparationer, især i linnedet, viser, at det har været meget brugt. Kjolen ligner den, som Dronning Juliane Marie bærer på Vigilius Erichsens paradeportræt (Statens Museum for Kunst). At Juliane Marie har haft en ”hofdværg” ændrer radikalt på vores syn på det oplyste danske hof i Struensee-tiden, og denne lille figur er et insisterende vidnesbyrd om en skæbne som udfordrer vores fantasi og menneskesyn.

Hun er klædt i særk og underbenklæder, snørliv, to par strømper, silkebeklædte sko med pyntenåle, quiltet underskørt, kjoleliv og skørt, samt en åbentstående overkjole med hætte og slæb. Kjolen er syet af laksefarvet og æblegrønt silkedamask og silketaft. Underskørtet har to indvendige hoftepuder af ikatmønstret silkestof, udstoppet med hestehår. Det bidrager til den moderigtige, hoftebrede figur. Snørlivet og kjolelivet er lukket i ryggen, som alle gallakjoler ved hoffet. Det var nemlig tegn på, at man ikke kunne eller skulle klæde sig selv på.

Ved konserveringen i 2000 blev alle dragtdelene opmålt og konserveret.

Litteratur:

Vivian Etting: »Narren« i *Skalk*. 1985.5, s. 21-20.

Jørgen Hein: *Menneske Maske Majestæt*, Rosenborg 2000, kat. 67-68.

Maria Helleberg/Katia Johansen: *Louise Augusta - Kærlighedsbarnet*, Rosenborg 2003. Kat. 2.

Katia Johansen: ”Klæderne ved Frederik 5.s hof” i *Det Elegante Liv*, Rosenborg 2007, s. 33-54.

Katia Johansen: ”En Puslings Hofdragt” i *Håndarbejdsbladet*, nr. 4:2007, s. 12-14.

5: Dåbsspose fra Køge Museum, slutningen af 1700-tallet

Inge Christiansen

Køge Museum har en fin og stor samling af dåbssposer og dåbskjoler fra 1700-, 1800- og 1900-tallet. Dåbssposerne stammer især fra egnens velhavende gårdmandsfamilier og således også den udvalgte dåbsspose.

Dåbssposen stammer fra gården Bremerholm i Valløby og er sandsynligvis lavet af en tapetbane i silkedamask fra slutningen af 1700-tallet. Valløby ligger tæt ved Vallø Slot, og en rest tapetbane kan måske komme derfra som tak eller betaling for noget.

Posen måler 130 cm i længden og 49 cm i bredden. Man har udnyttet tapetbanens vævebredde og ladet stoffet bestemme posens facon, så der er klippet så lidt i det fine stof som muligt. De ivævede figurer udgør hovedpynten. Posen er kantet med silkebånd og der er påsyet en illusionssmæk af silkebånd samt 15 sløjfer, hvoraf de to er gået løs. Bortset fra den øverste sløjfe er alle sløjfer syet på hele vejen gennem stoffet, så posen er sammensyet de steder. Bagsiden er i blomstret rødt og hvidt bomuld.

Dåbssposen blev også lånt ud til andre end familien ved barnedåb i Valløby. Det sidste barn, der blev døbt i posen, blev døbt i 1876. Næste generation, hvoraf den ældste blev født i 1908, blev alle døbt i en hvid dåbskjole, da man på det tidspunkt syntes, at dåbssposen var forældet.

Dåbssposen er registreret under j. nr. 2445x3.

6: Dåbstrøje i Kulturhistorisk Museum Randers' dragtsamling

Hanne Schaumburg Sørensen

Dåbstrøje af genbrugsstof – mus.nr. 0124x0375

Dåbstrøje fra slutningen af 1700-tallet i grønt silkedamask. Dåbstrøjen er syet af stof fra en kostbar 1700-tals silkebrokadekjole. Kjolen er sandsynligvis blevet kasseret af en velhavende kvinde, da moden ændrede sig i slutningen af 1700-tallet.

Når et spædbarn blev døbt, ikklædtes det ofte en fornem beklædning - en dåbsdragt. Dragten var en symbolsk dragt, som var knyttet til barnets første møde med kirken, hvor barnet overgik fra hedenskab til kristendom og fra enkeltindivid til slægtsmedlem.

Trøjens stof har bundvævning af satin og blomsterranker af lærredsvævning. Forneden på hvert ærme er der tre små betrukne knapper og en tilspidset manchette med knaphuller. Knapperne på ærmerne antyder, at trøjen har været syet til en dreng, idet knapper på manchetten kun blev anvendt på mandsdragten. Trøjen lukkes i ryggen med tre sæt laksefarvede silkebånd. Trøjen er foret med ufarvet vadmél.

7: Drengedragt i Kulturhistorisk Museum Randers' dragtsamling

Hanne Schaumburg Sørensen

Sjælden drengedragt – mus.nr. 0124x1531-33

Komplet almuedragt fra 1780-1820 til en dreng på syv til ti år i vadmel og uld. Barnedragten var en tro kopi af den voksnes mandsdragt. Det var en stor begivenhed for en dreng, den første gang han fik voksent tøj på. Dragten er en højtidsdragt.

Den figursyede kjortel er i rødbrunt kippervævet vadmel. Kjortlen har lange tosømsærmer med en kile under armene. Kjortlen, der har to lommer, lukkes midtfor med 11 tinknapper. Kjortlen er foret med rødt glittet lærredsvævet uld og ufarvet lærredsvævet hør. Vesten er i rødt damaskvævet glittet uld med indvævede blomster. De glittede uldstoffer, der skulle ligne kostbare silkestoffer, blev importeret fra Østengland. Vesten, der er uden ærmer, er dobbeltradedet og kan knappes til begge sider. Vesten er foret med ufarvet lærredsvævet hør.

Knæbukserne er i ufarvet kippervævet uld eller vadmel. Knæbukserne lukkes midtfor med tre knapper og yderligere med en bred smæk, der knappes på hofterne. Forneden på buksebenene er der sideslidser, der lukkes med fire knapper og et spænde. Knæbukserne er foret med ufarvet lærredsvævet hør og et mellemfor af brunt kippervævet bomuld. Knapperne er ikke de originale.

8: Et promenadeslag fra 1859

Karin Grønning

Museerne i Fredericia, Mus.nr. 7566.

Barne-promenadeslag af hvidt lærred med broderier (engelske huller) langs kanterne. Syet med håndgjort nål af Metha Broe i Fredericia, 1859, til datteren Anna Vilhelmine »Ville«.

Metha og Hans Christian Broe fik 5 børn, men de 3 døde som små under en epidemi.

Metha Broe stod i spidsen for Damekomiteen i Fredericia ved præsentationen af grevinde Danner under dennes præsentationsrejse rundt til byerne i Danmark i 1857-58.

9, 10, 11: Tre kongelige dragter fra Amalienborgmuseet

Birgit Jenvold

Pigesko mus.nr. 8-6. (den senere) H.M. Dronning Alexandrines første par sko. 1880. Brune håndsnyede ballerinaske af læder og grosgrainbånd. Knaplukke over vristen, kantede med rødbrune grosgrainbånd, rosetter af samme.

Børnepels mus.nr. 15-138. Har tilhørt H.K.H. Prinsesse Anne-Marie. Ca. 1950. Pels af skind af ufødt lam med lyseblåt fôr, syet hos A.C. Bang. Tilkommet museet i 2002 fra H.M. Dronning Ingrid's bo. Museet er ligeledes i besiddelse af D.K.H. Prinsesserne Margrethe og Benediktes større børnepelse af gotlandsk lam fra samme tid. Skindene var gaver fra de tre prinsessers morfar Kong Gustav 6. Adolf af Sverige.

Grønlandsdragt mus.nr. 11-722a-e. 1951. Har tilhørt H.K.H. Prinsesse Benedikte. Tilkommet museet i 2002 fra H.M. Dronning Ingrid's bo. Sælskind, uld, silke og glasperler.

12: En drengekjole i Kulturhistorisk Museum Randers' dragtsamling

Hanne Schaumburg Sørensen

Drengekjole fra 1900 i lillastrøbet, lærredsvævet bomuld. Dragten har tilhørt den senere direktør ved Elværket i Hjørring, Holger Nærregaard.

Helt op til omkring 1920 havde drenge i alderen 0-4 år kjole på af den praktiske grund, at det var lettere at skifte ble. På landet mente man dog stadigvæk nogle steder, at iførte man drenge kjoler, var de også bedre beskyttet mod det onde. Folketroen sagde, at troldre især stjal små drenge. Hvis drengebørn var klædt ud som piger, kunne man beskytte dem, da troldene ikke var så interesserede i piger.

Drengekjolen er helskåren og med firkantet halsudskæring. Der er brede kanter på ærmer, i hals og forneden. Kanterne er taget på skrå af stoffet. Der er stolpelukning midtfor med to tryklåse. Kjolen er gennemforet med hvidt bomulds lærred.

Drengekjolen/56:0014 findes i Kulturhistorisk Museum Randers' dragtsamling.

13, 14, 15: Børnetøj fra Furesø Museers samling

Ellen Elisabeth Jensen

Livstykke

Livstykke fremstillet på husmandsstedet Birkedal i Værløse, ca. slut 1800-tallet. Brugt af børn på Birkedal.

Syet af bomuld.

Fortil er der tre lærredsovertrukne knapper. Indersiden er foret med flonel.

Maskinsyet.

Mus.nr. 00002x8466

Barnetrøje

Trøjen stammer fra en gårdejer i Værløse, og er indkommet i 1956. Den er håndsytet. Overdel med bærestykke og ærmer er syet af hør med stoftryk. Bærestykket er ”foret” med et indlæg, og har derved fungeret som savlesmæk. Trøjen er foret med blå hør, syet med slidser i siderne. Den har bindebånd i halsen og bagtil. Ærmerne er med krum søm og forsynet med tre stofknapper. Der er mellemfoer af filtet uld fortil i ærmerne, fra skulder til underarm. Mus.nr. 01956x1040

Barnetrøje

Trøjen er håndsyet af farvetrykt bomuldsstof og foret med hvidt hørlærred. Tilsyede ærmer med to huller syet med knaphulssting, hvorigennem kan trækkes bændler. Foret i ærmerne er bomuldsvævet i striber. Foret, og to bændler som bindebånd bagtil, er syet i med blå tråd, ligesom der er grove mørkeblå sting hele vejen rundt i halsudskæringen.

Trøjen stammer fra Bagsværd, og er indkommet i 1958. Giveren oplyste på det tidspunkt, at trøjen var mere end 100 år gammel.

Mus.nr. 01958x1319.

16: Flyverdragten med den flyvende tallerken

Kitt Boding-Jensen

Flyverdragten fra Arbejdermuseets samling er af blå bomuldslærred. I halsen, omkring håndled og ankler er den kantet med rødt ribstrik. Den åbnes over skuldrene med to lynlåse fra skuldre til albuer. Halsen lukkes med to plastknapper i hver side, der hæftes i trenser. Den er slidt på ærmerne og snavset bag på, men ellers er den i god stand. På højre skulder er afbilledet en flyvende tallerken.

Flyverdragten har tilhørt Ole Pedersen f. 1951. Ole var den ældste ud af tre børn. Hans far var DSB funktionær og hans mor hjemmegående. Flyverdragten er af mærket KIKI konfektion og købt i butikken *Mona* i Fåborg i begyndelsen af 1950'erne. *Mona* var en børnetøjsbutik startet i 1940'erne med kvalitet til priser, der var til at betale. Det er uvist, om den tidligere har handlet med tøj til voksne, men ved lukningen omkring 1980 handlede den kun med tøj til børn.

Ikke overraskende er børneflyverdragten inspireret af tøj til flyvning. Behovet for varmt tøj i de åbne cockpits førte til flyverdragten omkring 1. verdenskrig. Flyverdragstens egenskab af en heldragt gør, at kropsvarmen fordeler sig over hele kroppen, og de færre overgange og åbninger holder varmen inde. Vi har ikke kunne finde meget materiale om flyverdragten i dansk regi og hermed er opfordringen givet videre.

Det påsyede mærke på højre skulder med den flyvende tallerken i rødt og blå på hvid bund..

Varia

Småstykker til klædedragtens historie

Et værgemålsregnskab fra 1500-årenes Kalundborg

Afskrift og noter ved Camilla Luise Dahl

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Kalundborg Byfoged: skiftedokumenter 1541-1645, skiftebrev uden nummerering.

Da Ingeborg Melchiorssdatters mand Jacob døde i 1579, blev hendes bror Baltzer Melchiorssen, borger i Kalundborg, værge og formynder for hendes to små børn, sønnen Sander Jacobsen og datteren Anne Jacobsdatter. Som retslig værge skulle Baltzer Melchiorssen overse børnenes fædrene arv og sørge for deres regnskaber. I årene 1579-1589 holdt Baltzer regnskab med alt hvad børnene forbrugte af deres fædrene arv, på vedligeholdelse af fædrenegården, til skolegang og til forbrug af klæder og sko. Sander gik i skole hos sognepræsten Jesper Mikkelsen, der omtales som Hr. Jesper i regnskabet.

Det sidste år, år 1589, findes Anne ikke omtalt i regnskabet, hun var blevet gift med Knud Kedelsmed, borger i Kalundborg i 1588. Regnskabet fortæller det ikke, men på et løsark omtales skifteforhandlinger mellem Sander og Annes mand efter moderens død i 1590, og det er i forbindelse med hendes død at morbror Baltzer har indgivet sit regnskab. I Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, findes Baltzer Melchiorssens regnskab gemt i en pakke med skifter dækkende årene 1541-1645.

I det her meddelte uddrag er kun medtaget poster med sko og klæder. Romertal er her omskrevet til arabertal, og store og små bogstaver normaliseret.

1579-1589

Huis jeg paa mine sødschind-
børns vegne haffuer vd giffuidt:

itt foreklede for ...	9 sk
for itt par schou thill S: Oluffs dag ...	12 sk

Thill Kleder

1579-81

Giffuid for 2 alne lerridt	
kom thill foer vnder Annes kiortell	
...	7 sk
for hecter till Sanders kleder ...	1 sk
for maller till Ahnis kiortell ...	1 sk
hecter till trøien ...	1 sk
for 1 korter groffgren till foer vnder trøien ...	6 sk
schrederløn for koben ...	20 sk
for kiortelen ...	12 sk
for trøien ...	10 sk
for 2 par hoer till Ahne och Sannder ...	6 sk
for Sanders kiortell ...	10 sk
for buxer ...	6 sk
for huffuen ...	4 sk

1582

fich Ahne thill pindtzdag itt par thoffell for ...	1 mk
fich Ahne 2 alne hørleridt till	

1583

fich Ahne 1 par korthenschou thill paasche ther for ...	1½ mk
for itt par schou hun fich till pindtze dag ...	12 sk
for 2 alne lerridt Sander fich till itt liffstøche ...	6 sk
schrederlønd ...	6 sk
for hechter ...	1 sk
for 6 alne blaagarns lerridt Ahne fich till forekleder och andit hinde begoff giordis, alnen 3 sk er	18 sk
for itt blechorn och pennarium Sander fich ...	4 sk
for 4 faardschind Ahne fich till en schind kiortell ...	2 mk
for adt berede ...	2 mk
for 1½ alne thorgoust thill en schou om same schindkiortell ...	3 mk
for ½ alne sardug till offuerliiff och ½ alne lerridt till fore ...	7 sk
schrederløn for schoer och offuerliiff ...	8 sk

Fig. 1
Side af værgemålsregnskabskabet for børnene Sander og Anne. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

for maller att snøre i ...	1 sk	fore vnder ermer	
giffuidt for 6 schind kom vnder		och kraffue ...	6 sk
Sanders kiortell, styche 8 sk		for hechter ...	1 sk
er ...	2½ mk 2 sk	schrederløn ...	1 sk
for adt berede styche 4 sk er ...	1½ mk	Then 8. Sep. fich Ane itt par	
for adt fore ...	1 mk	schou ...	12 sk

1584-85

Giffuid Peder Jenßen epter	
Christophers befalling for 4 par	
Hoßer hand syde till Sander och	
Ahne ...	10 sk
fich Ahne thill att lade bøde sine kor-	
thenschou for ...	2 sk
fich Sander och Ahne thill Schior-	
ter och serche 10 alne hørlerriidt	
alnen 6 sk er ...	3 mk 12 sk
noch till schiorter rugs lerridt ...	13 sk
fich Ane 3 alne blaagarns lerid	
till forreklader alnen 3 sk er ...	9 sk
same thiid fich hund 4 alne hør	
lerriidt till serche alnen 5 sk er ...	20 sk
giffuid for 1 alne sortt engilst Ahne	
fich till en trøie och tho hoßer ...	15 mk
for 2 alne frendßer till same	
thøie alnen 12 sk er ...	30 sk
for lerridt och lin thill	
kraffuen ...	2 sk
for itt korter groffgren thill	

Anno 1586-

Huis ieg haffue vdlagtt till mine	
søster børn Sander och Ahne	
siiden ahno 86	
Fich Sander engilst thill thou wanter	
och lambschind vnder, kostid ...	8 sk
fich hand 2 alne snore till en hue	
och 1 quarter skiellert, kom om same hue	
och for silcke och skrederløn ...	1 mk
fich Ane 2½ alne frendser till en trøie	
alnen 1 mk er ...	2½ mk
fich hun 3 alne border till same	
trøie alnen 5 sk er ...	15 sk
for silche ...	6 sk
skrederløn ...	10 sk
fich Sander itt par skou till pindsdag	
der for ...	12 sk
fich Sander och Ahne 2 alne hørlerriidt	
til foer vnder thu liffstycker bleff	
dennem giordt aff thett macheis ottug	
mett the leirsnid deris faderbroder otte,	

allen 5 sk er ...	10 sk
skrederløn och hecter ...	7 sk
for Sanders kiortell buxser och houser	
som Her Jesper fich hannem klede till	
skrederløn ...	18 sk
for itt par houser till Ahne, skrederløn	
...	3 sk
fich Sander itt par skou till sancte	
Michels dag der for ...	12 sk
gaff ieg Anders Skinder for hand	
fourid Sanders kiortell ...	6 sk

Anno 1587

Fich Sander itt par bunden houser	
der for ...	10 sk
fich hand 3 alne lerrid til een	
skiorte alnen 8 sk er ...	2 mk
for ½ alne til skiorte rug ...	8 sk
hinde som syde skiorten ...	6 sk
fich Sander itt par skou then 5	
februarij for ...	14 sk
fich Ahne 3 alne och 1 <i>quarter</i> bruntt	
engilst till een kiortell alnen 1 dr	
4 sk, er ...	13 mk 13 sk
fich hun sardug till offuerliff for ...	10 sk
for 1 alne hørleridit till foer vnder	
liffuidt ...	6 sk
for maller ...	1 sk
Noch fich Sander 1 alne lerred till	
skiorte rug der for ...	1 mk
fich hand 1 par skou then 7 julij	
der for ...	14 sk

Anno 1588

Giorde ieg regnskab mett Peder Jensen	
Skreder for huis hand haffde beredt	
for mig, da betalde ieg hannem for Anis	
brune engilst kiortell och 2 par hoser	
hand haffde syet ...	18 sk
Then 23 maij fich Sander till itt par	
skou ...	14 sk
Then 11 july gaff ieg for Sander till	
wognley hand wor vdj Roskildt...	1 dr
Then 22 july fich Sander itt par skou	
der for ...	14 sk
Then 23 july fich hand till itt leir liiff-	
stykke hand kopte ...	1 mk
Then 14 deccemb: fich Ahne	
2½ alne wadmell till itt skiørt	
alnen kostid 6 sk er ...	15 sk

Anno 1589

Fich Sander lerridt thill en skiorte	
kostid ...	1½ mk
for same skiorte och en anden hand	
fich lerridt aff her Jesper thill att	
lade sye ...	6 sk
fich hand ½ bog papyr for ...	4 sk
fich hand thill thou houser att lade	
spinde och binde ...	6 sk
noch fich hand thill 1 par houser	
hand kjøpte ...	6 sk
gaff hand for same houser att lade	
binde noget ued thij the uar for	
stackidt ...	2 sk
fich hand 1 par skou for ...	14 sk
...	

Regnskab for Birgitte Mogensdatters bekostning i Malmø 1593-99

Afskrift og kommentarer ved Camilla Luise Dahl

Regnskabet for Birgitte Mogensdatters bekostning, udført af hendes stedfar Niels Willumsen, blev nedtegnet efter Birgittes mors død og indlagt i skiftet efter hende. Birgittes mor, Barbara Clausdatter, døde i 1591/92 og skifte blev holdt den 22. februar 1592 i Malmø. Skiftet indeholdende regnskabet findes i Malmø Stadsarkiv, Malmø rådstuearkiv: skiftedokumenter 1592-93, skiftsbrev nr. 277, upagineret.

Barbara Clausdatter var gift to gange 1) købmand Mogens Nielsen kaldet Germundsen 2) Niels Willumsen, borger i Malmø. Hun efterlod 3 børn af første ægteskab: Hans Mogensen, Birgitte Mogensdatter, der senere blev gift med Rasmus Jørgensen Skriver, slotsskriver på Malmøhus og Ingeborg Mogensdatter. For børnene værgede farbroderen Anders Nielsen.

Pigerne blev efter moderens død sendt til forskellige venner og slægtninge. Ingeborg Mogensdatter skulle bo hos sin stedfars forældre Willum Andersen og Karine Nielsdatter, mens Birgitte Mogensdatter kom til Margrethe Sukkerbagers. Hun var enke efter Hans Hansen Sukkerbager, rådmand i Malmø, og i øvrigt forældre til Birgittes senere ægtemand Rasmus Skrivers første kone. Niels Willumsen giftede sig igen, med Else Rasmusdatter, en datter af rådmand Rasmus Poulsen i Malmø.

Skiftet indeholder regnskaber for hvert af de tre børn. Sidste indførsel er 1601 hvor Ingeborg fik guld og sølv udleveret. Sidste indførsel for Birgitte er fra året 1599, det år ægtede hun Rasmus Skriver og var ikke længere omfattet af stedfaderens værgemål.

Med ægteskabet blev Birgitte stærkere knyttet til den før så magtfulde Sukkerbager-familie, hvoraf rådmand Hans Sukkerbager havde været overhoved. Hun blev stedmor til Rasmus Skrivers børn af første ægteskab med Hans Sukkerbagers datter Margrethe samt Margrethes uægte datter Karine, der var resultatet af en affære med Johan Willumsen, der senere blev borgmester i Helsingør, mens hun var gift med Rasmus Skriver.

Birgitte gik det knap så godt senere i livet, hun døde barnløs efter nogle få år, manden havde sat sig i uhørt stor gæld måske hovedsagelig på grund af drikkeri, og hans senere enke gik siden fra hus og hjem. Heller ikke resten af Rasmus Skrivers familie gik det så godt, hans søn Hack Rasmussen af første ægteskab havde tilsyneladende arvet nogle af faderens mindre heldige sider, han blev som voksen truet med at føres i jern til København for løsdriveri, om han ikke passede sit embede.

Birgitte og hendes familie tilhørte den absolutte overklasse. Stedfaderens regnskab viser udlæg til klæder, sko og pynt i form af frynser, possementsarbejder og borter, også bryllupsgaver til venner og tjenestefolk er medtaget. En brudeskænk på 2 mk gaves til stedfaren Niels Willumsens nye brud. En shoppingtur til København var det også blevet til, her købtes luksusstoffer som damask og fløjel, silkefrynser og fløjlsborter.

Stedfaderen skulle ifølge skiftet holde Birgitte med klæder og sko, kost og skolegang, men det er uklart præcis hvorfor følgende udgifter er medtaget mens andre ikke er, muligvis er det der er optegnet i regnskabet, det hun modtog udover sine daglige klæder eller ekstraudgifter, der ikke var beregnet. Der omtales blandt andet en udgift til at lade færdiggøre klæder hun skulle have på til Else Hansdatters bryllup, men selve klæderne optræder ikke i regnskabet. Der omtales også flere steder udgifter til at lade klæder afhente, men selve klæderne er ikke medtaget. Derimod omtales de penge Niels Willumsen gav til Margrethe Sukkerbagers for Birgittes kost og "disciplin" (uddannelse).

Gengivet i helhed. Romertal er omskrevet til arabertal, og store og små bogstaver normaliseret.

Huis ieg haffuer vdlagt paa Bergitte Mogensdaatters wegne, och antwordit hinde selff:

Antwordit hende thil it par thøffell ...	2 mk 4 sk
Giffuit for it par scho thil hende ...	1 mk
For itt par scho at flicke ...	4 sk
Scredderløn thil it par hoßer ...	3 sk
Antwordit hende thil Chresten Jacobsøns brud ...	½ mk
Thil Niels Willumsøns brud ...	2 mk
Thil Borrisis datters brud ...	1 mk
Thil Hans Kemuers daatters brøllup ...	½ mk
Thil Hemming Ledermagers datters brøllup	½ mk
End at lade lappe it par thoffel for ...	4 sk
Thil en borde at haffue neden for haarit paa hoffuedit ...	6 sk
For it liffstykke bleff giort thil Bergithe ...	1 mk
Fick hun klede thil een scho at sette om it skiørtt ...	20 sk
Scredderløn ...	12 sk
Thil bendel thil hendis forklede ...	4 sk
Giffuen Engelbrett Scredder, for Berrittis sølfarue schiørtt for arbeidtzløn ...	2 mk
For samme skiørt at sette borde om ...	½ mk
Giffuit for 3 quarter klede thil een thrøye thil Bergite, allen 2 dr er ...	1½ dr
Antwordit hende thil borde och frandtzer thil den ...	1 dr

Summa laterus – 24½ mk 1 sk

[pag.]

Antwordit hende thil Kortt Melkerrigs brud ...	1 mk
Antwordit hende at ferdige sine kleder medt thil Else Hansdatters brøllup ...	2 mk
Antwordit hende thil een hue som hun kiøbte, penghe ...	1 dr
End antwordit hende ther foruden som ieg icke weed huor thill ...	1 dr
Antwordit hende thill it schiørtt hun lod fly ...	5 sk
Antwordit hende som hun gaff Else Hansdaatter paa brude benck ...	2 mk
Antwordit hende som hun gaff Niels Hammers pige paa brudebenck ...	1 mk
Antwordit hende thil at lade fly sine kleder for och thil een scho om hendis kiortell ...	2 mk
Antwordit hende thil Chresten Jacobsøns brøllup ...	½ mk
Antwordit hende thil jt offuerliff ...	1 mk
och thil hendis tofill ...	4 sk
Giffuit Johan Lapper for hendis kleder at fly	1½ mk
Antwordit hende thil faddergaffue thil itt fattigt barn ...	½ mk

Anno :98

Thend 12 july giffuit Margrette Suckerbagers
paa regenschab for 5 aars kost hun haffde haffd
Beritte hos sig, 15 dr om aarit, och for hendis
discipliin ...

40 dr

Summa laterus – 60 dr

2 mk 1 sk

[pag.]

Anno :99

Antwordit hende som hun wille lade sin
perlesnor gjøre ferdig med, och andit som
hun behoff haffde, som hun schal selff gjøre
regenschab for ...

20 dr

Antwordit hende som hun gaff Elen Kemmes
daatters ...

1 mk

Giffuit Gritt Meyer i Kiøbenhaffn for 2½ alne
sortt damasch thill Beritte thill en trøye, allen
1½ dr er ...

3½ dr 1 mk

5½ allen sort fløiels border allen 8 sk, er ...

2½ mk 2 sk

2½ lod fine sortt silcke frantzer loddit j mk er

2½ mk

1 quarter schafft schoren fløill ...

14 sk

Antwordit Beritte i Kiøbenhaffn den vge for
S: Hans dags at betale perler och andit med
som hun haffde vdtagit ...

20 dr

En haffue Dirick anwordit Beritte i sommer ...

1 dr

End haffue Boritte aantwordit hende thil it
engelst klede thil ith blaa schyrtt ...

2 mk

Summa

47 dr

Summarum paa forne vdgiffit er ...

98 dr 10 sk

Laurids Hansens regnskab for hans myndling Maren Jørgensdatter i Nakskov, 1620-23

Afskrift og noter ved Camilla Luise Dahl

Orig. LAK, Nakskov byfoged, skifte- og værgemålsdokumenter 1605-1640.

Maren tilhørte den absolutte byoverklasse. Som det fremgår af regnskabet var hun datter af afdøde Jørgen Bager, der var væsentligt mere velhavende end almindeligt for datidens gennemsnitlige bagere. Desværre fremgår af regnskabet intet nærmere om familiens forhold, og om Jørgen Bager tillige havde hørt til blandt byens råd og dermed var en af byens spidser, fremgår ikke. At der var tale om en overordentlig velstillet familie i 1600-tallets Nakskov, er der imidlertid ikke tvivl om.

Maren havde flere søskende, de nævnes her og der i regnskabet, idet Maren købte gaver i forbindelse med deres bryllupper, men det er kun Maren selv, der er omfattet af selve regnskabet. Med i regnskabet er også anført forskellige gaver som Maren gav til forskellige folk i brudeskænk.

Regnskabet maler et billede af en velklædt og rig pige, der havde råd til de fineste dragter af silke, fløj og klæde pyntet med bånd og border og alt hvad hun havde behov for af sko og lærred.

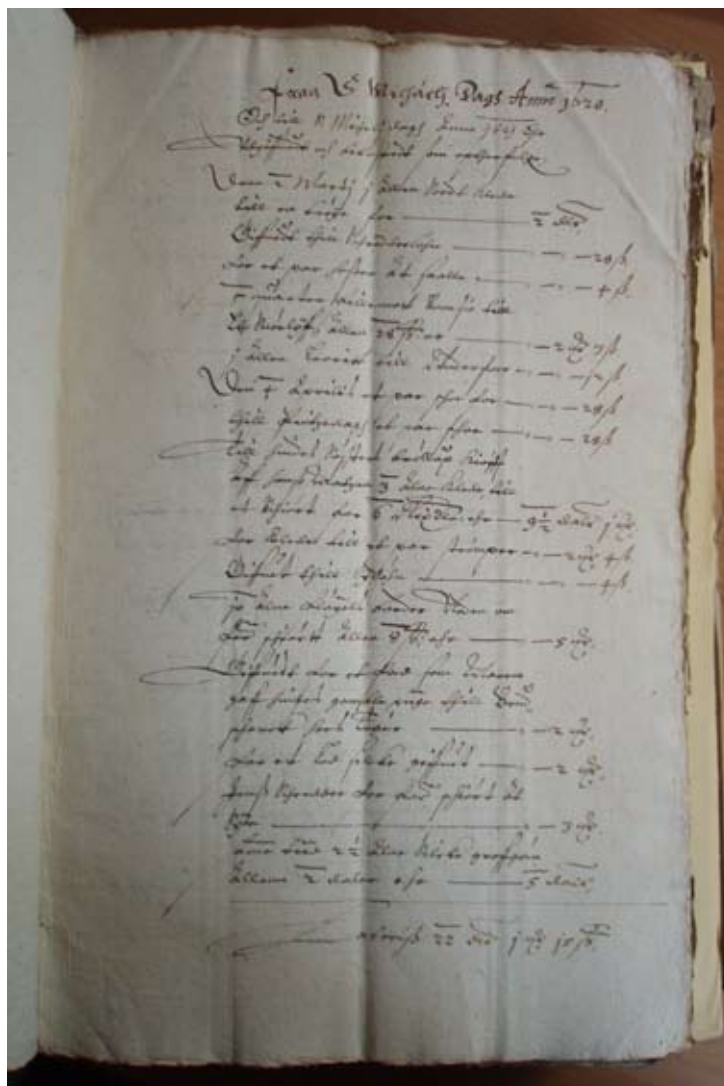
Gengivet i helhed. Romertal er omskrevet til arabertal, og store og små bogstaver normaliseret.

Anno 1620-21:

Fra S. Michaelj dagh anno 1620 och till S. Michels dagh anno 1621, her wdgifuet och bekostedt som epfherfølger:

Denn 2. Martj 1 allen rødt klede till en trøye, for ...	2 dr
Giffuedt thill schredderlöhn ...	28 sk
For et par hoßer at saalle ...	4 sk
5 quarter fillemott bomsie till eth snørlyff, allen 28 sk, er ...	2 mk 3 sk
1 allen lerritt till wndersoer ...	12 sk
Den 4 aprilis et par schoe for ...	28 sk
Thill pindzedagh et par schoe ...	28 sk
Till hendes søsters brøllup kiøfft aff Hanß Madtzen	
3 alne klede till et schiørt for 6 rixdaler, ehr ...	9½ dr 1 mk
For klede till et par strømper ...	2 mk 4 sk
Giffuet thill syløhn ...	4 sk
10 alne fløyels border neden om forne schiørtt, allen 8 sk ...	5 mk
Giffuedt for et fad som Maren gaff hendes gamble piige thill	
brud schenck hoes Tøger ...	2 mk
for et lod silcke giffuet ...	2 mk
Jenß schredder for forne schiørt at sye ...	3 mk
Samme tiid 2½ alne silcke groffgrøn alene 2 daler, ehr	5 dr
[pag.]	
10 allen fløyels border, allen 8 sk, ehr ...	5 mk
1½ lod silcke for ...	3 mk
3 alne sardugh, allen 1 mk, ehr ...	3 mk
Den 29 july et par schoe for ...	28 sk
5 quarter silcke praalsaght, allen 5 mk, ehr ...	6 mk 4 sk
2 lod schruffsnorer, loddet 24 sk, ehr ...	3 mk
1 allen lerrit till wnderfoer, wnder snørlyffuit for ...	12 sk
Enn stremmell fløyell till hendis haar, derfor ...	2 mk
Giffuedt for flegtter till hendis haar ...	3 mk
For 15 allen blaagarn till 6 sercke, huer allen 8 sk, er ...	7½ mk
3 allen høgarn, allen 14 sk, ehr ...	2½ mk 2 sk

Fig. 2
Første side af regnskabet for
Maren Jørgensdatter 1620.

9 allen lerritt till 6 opleder, allen 20 sk, ehr ...	11 mk 4 sk
Till hendes søsters brøllup et par strixstrømper for ...	1 dr
Et par fløjels toffell for ...	2 mk
Thill hendes broders brøllup 1½ allen silcke groffgrøn for ...	2 dr
Thill et forreklede 5 quarter smaat lerrit, allen 2 mk, ehr ...	2½ mk ¹
Silcke thill hendes trøje och ½ allen schruffsnorer for ...	11 sk
[pag.]	
Graa sardugh och baand for ...	5 sk
3½ quarter lerridt till 4 snørhuer ...	2 mk
4 allen knøplingh, allen 12 sk, ehr ...	3 mk
Haffuer Marren giffuedt aff hendes lod en liden sølffkande	
till hendes søsters Annes brøllup,	
Giffuet for 1 schendkiortell ...	1 dr
Klede der neden om for ...	3½ mk
Den 22 septembr. et par schoe for ...	28 sk
Giffuet till syløhn for forne schindkiortell ...	8 sk
Samme tiid brundt klede thill 2 par hoeßer for ...	3 mk 6 sk
Giffuedt thill syløhn ...	8 sk
For et blaaitt baj schiørt at wende och at sette schor ² neden till ...	12 sk
Giffuet for ½ allen baj ...	2½ mk
For et porperfarffue schiørtt at wende och sette en nye schor	
der widt, och for et par hoßer at solle, och for klede dj bleff	

¹ Burde være 1 ¼ mk.

² Skobånd, slidkant på indersiden af skørtet nederst.

sallit medt, derfor tilsamen ...	2 mk
for 1 quarter purperfarffue klede ...	3 mk
[pag.]	
Hoes Hanß Madtzen 1 allen klede Marren till 1 trøje for ...	3 dr
Dineß Schomager for et par schoe ...	28 sk
For schollegangh till S. Michelßdag ...	1 dr
Till ett leß melt ...	3 mk
For 2 bøgger papier at schrifue paa vdj schollen ...	1 mk
Haffuer Marren forærit sin broder till brølluppet et sølffstob	
Wogh 13½ lod huerdt lod medt arbejtzløn 3 mk 6 sk, ehr ...	11 dr 25 sk
For forne trøje att sye aff silcke groffgrøn, giffuett ...	2 mk
Till Hanß Madtzens brøllup ...	2½ mk
For et par nattoffell ...	20 sk
For Marrens kost dette aar ...	40 dr
For schruffsnorer och silcke att besette Mareens kledetrøje medt	
3 lod 1 quintin huert lod 28 sk, ehr ...	5½ mk 3 sk
Till hegter och maller giffuet ...	4 sk
For 5 quarter fillemott bomersie thill ett snørlyff ...	3 mk 3 sk
5 quarter sardugh till vnder foer ...	1 mk
[pag.]	
Till Gregers Nielßens brøllup ...	2½ mk
Giffuett for ½ allen duellick, ½ allen lybsch graait, 5 quarter	
schruffsnorer till forne thrøje, derfor tilsamen ...	24 sk
For hendes kledetrøj at sye, giffuedt ...	2½ mk
For hindes snørlyff ...	12 sk
Giffuet for 1 Daidtz Psalter ...	24 sk
Den 2 decembre giffuet for edt par schoe ...	28 sk
Noch edt par koreken schoe till jull ...	3 mk
Thill en halff bogh paapir ...	4 sk
For bleck ...	1 sk
Ett sordt schiørtt Maren bleff giort aff Jenß Schredder paa	
Torregaden, aff Peder Gundesens kappe, derfor thill syløhn ...	2 mk
For 1½ allen lybsch graatt ...	27 sk
Føris thill wdgiift en gamell kappe, som Peder Gundesbenn	
haffde panttsett affgangene Jørgen Bager, som ehr forbrugt	
thill det schiørt Marren becomb och er same kappe aff schredderen	
worderidt for ...	3 dr

[pag.]

Anno 1621-1622

Fraa Micaelj dagh anno 1621 och thill paasche anno 1622 er bekostedt som ephterfølger:

For lerritt till 5 forrekleder ...	8 mk
Bekom Marene et par schoe ...	3 mk
For et par trippes toffell ...	4½ mk
Den 9 martj kiøfft 3 allen blaa arrasch till 2 forkleder,	
allen 2½ mk, ehr ...	6½ mk
Thill papir giffuet ...	5 sk
For 2 par hoeßer at solle ...	6 sk
Den 12 martj for et par strixstrømper ...	5½ mk
Den 26 martj for 7 quarter beratt till een trøje ...	15 mk
For 11 allne galluner ...	3 mk
For 20 allen høgarn thill 12 opleder och 3 forrekleder,	
allen 18 sk, ehr ...	22½ mk
Den 29 martj ½ quarter fløjell till en walck och forlegh ...	3 mk 4 sk
3 par strømper, koste tilsammen ...	4 mk
For forne 5 forekleder att sye, giffuedt ...	10 sk
[pag.]	
For 1 quarter silcke groffgrøn at flje Marrens trøje medt ...	3 mk

Till hinds borattes trøje 1 quarter sidendortt for ...	20 sk
Giffuet for 1 lod silcke ...	28 sk
For 1 allen duellick ...	12 sk
For 1 allen ochßenbrøgh ...	20 sk
3½ alne foerdugh till wnderfoer, koste ...	3½ mk
For 1 allen lerrit till en krauffue, koster ...	14 sk
For hinds welck och forlegh att sy, giffuet ...	8 sk
For ½ quarter sidendortt ...	10 sk
Baand for ...	1 sk
For 2 allen lerritt thill 8 halßkleder ...	7 mk
For 2 allen hørregarns lerit till boelle ...	2 mk
For dennem at lade sy ...	4 mk
Brudschenc till Katrin Her Lauridzes piige ...	20 sk
For edt par handtsche ...	1½ mk
For 5 allen hørregarn till 2 sercke, kostedt ...	5 mk
[pag.]	
Giffuet for 5 quarter lerritt till boelle ...	24 sk
For 12 opleder at sy, giffuet ...	24 sk
For 3 forekleder at sy ...	9 sk
Jenß schreder for en kaabe at sye ...	3 mk
For ½ lod silcke giffuedt ...	14 sk
1 quarter duellick for ...	4 sk
For noget fløjell till en kraffue, koste ...	8 sk
Effter schyffte registers indhold ehr Jørgen Bagers den gamble kappe som som same kaabe ehr giort aff, sat for ...	6 dr

...

Fortegnelse over Niels Christensens døtres forbrug. Et værgemålsregnskab fra 1640'ernes Vordingborg

Afskrift og noter ved camilla Luise Dahl

Original på papir i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Vordingborg Byfoged: Skiftedokumenter 1646-69, løse skiftebreve 1646-50, skiftebrev og regnskab uden dato registreret som 1646-50. Skiftebrev uden paginering.

Fortegnelse over forskelligt som formynderen Jens Rasmussen i Vordingborg bekostede på afdøde Niels Christensens døtre, Kirsten den yngste og storesøsteren Eline. Begge forældre var døde ved 1640'ernes begyndelse, og børnene kom i pleje hos Jens Rasmussen og hans hustru. Regnskabet blev præsenteret i forbindelse med en opgørelse over pigernes arv i 1649-50, af arven skulle betales det beløb som formynderen havde udlagt under deres opvækst.

To regnskaber for pigernes forbrug findes bevaret, foruden en afskrift af skiftedokumentet i pigernes forældres bo. Af booptegnelsen fremgår det, at pigerne sammen med deres bror Niels, arvede forskellige af forældrenes klæder, der skulle omsyes til dem, disse udgjordes kun af: *“1 klede trøje - 7 mk, 1 klede kiorthel - 1 mk, 1 par blaa buxer - 1 mk, 1 skiortte, 1 fløiels huffue - 6 mk, 1 kaabe - 5 mk, 2 klede buxer - 2½ mk, 1 røtt skiørtt - 7 mk”*.

De to småpiger kom fra et beskedent hjem, og de klæder og sko, de modtog under opvæksten var langt fra byoverklassens fine tøj. I det her meddelte uddrag gengives eet af regnskaberne, uden datering og paginering, på forskelligt som Kirsten og Eline modtog i Jens Rasmussens hus.

Romertal er omskrevet til arabertal.

Register paa huis som jeg Jens Rasmussen haffuer paakaastitt paa Niels Christensen børn:

Først kiøbte jeg itt paar sko till den store pige, derfor ...	2 mk	Jtt kaarter och 2 allen wadmell till itt skiørt allen 13 sk, 2 sk for at suerte, 8 sk for att siu ² beløffuer sig ...	2 mk 3 sk
Noch itt paar hoser for ...	10 sk	2 allen hørlærit, allen 16 sk er ...	2 mk
Noch itt skiørtt som jeg lod suerte ¹ til den store pige, derfor ...	6 sk	En allen sardug som hun ³ fick till itt snøreliff derfor ...	16 sk
Noch j albezette ...	4 sk	Till sy løn ...	5 sk
Noch 5 allen hørlærirt Bom pigerne fich till kleder derfor ...	10 mk	Jtt paar tre sko for ...	5 sk
Noch itt lille paar hoser for ...	6 sk	4 allen lærirtt allen 10 sk beløber sig ...	2 mk 8 sk
Noch 2 hoser for ...	10 sk	5 allen wadmell allen 14 sk och 1 mk till syløn er ...	5 mk 6 sk
4 allen blaa lærirtt huer allen 10 sk		Jtt par hoser for ...	8 sk
		En allen smittitt ⁴ lærirtt for 10 sk och 6 sk till sy løn, beløber sig ...	1 mk ⁵

¹ Sværte – her i betydningen farve sort.

² Sy.

³ Fremgår i en senere skrivelse at det var Eline, der fik snørelivet.

⁴ Smittet lærred – farvet lærred, af dårlig farve, der ikke var farvet i første farvebad men i et senere hvor den brugte farve stadig kunne ”smitte af”. Det var næsten udelukkende af blå farve og brugtes til forklæder.

⁵ Forkert udregnet, der gik 18 skilling på en mark, og der var kun for 16 skilling.

Jtt par sko for ...	2 mk
En klede trøie for ...	2 mk
Jtt par sko att flecke ⁶	
derfor ...	4 sk
En allen huid vadmell	
for ...	10 sk
En allen hørleritt ...	20 sk
Noch holt jeg hinde till	
skolle it halfft aar	
derfor ...	1 dr

Summa summarum

Beløber sig ... **9 dall 1 mk 1 sk**

Noch beløffuer sig dett
mindste barns jorde ferd⁷ ... 4 daller

⁶ Flikke.

⁷ Navnet på det mindste barn, der afgik ved døden, er ikke anført. I skiftet omtales sønnen Niels og pigerne Kirsten og Eline, kun pigerne boede hos Jens Rasmussen.

Udlæg til drengen Laurs Henrichsens i Sandvig

Afskrift og noter ved Jesper Vang Hansen

Original i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

I Hammershus birketingsbog 1702-1715 findes følgende regnskab over hvad myndlingen Laurs Henrichsen på Nordbornholm havde modtaget af sin stedfader. Sagen med regnskabet er nedtegnet fra pag. 209v og fortløbende.

28. November 1712 kom bornholmeren Mogens Clausen i retten med sin stedsøn Henrich Henrichsen, der havde modtaget sit patrominium (fædrearv) således som det var skrevet i skiftebrevet fra 20. november 1695 efter hans salige fader. Han fik 50 sdr. ligesom sin broder Niels Henrichsen havde fået, og ikke 54 sdr. som oprindeligt tænkt fordi intet var kommet fra Kaptajn Vestervalt, Hans Sifversen af Rønne eller af Jep Byrredsen i Gudhjem. Henrich Henrichsen afstod for rente, da han havde gået i skole og lært af læse og skive. Hvorpå Mogens Clausen og Henrich Henrichsen gav hinanden hånden.

Møntenheder er sletdaler: sldr, daler: dr, mark: mk og skilling: sk.

Hammershus birketingsbog 1702-1715

Ydermere for retten fremkom Mogens Clausen og Thor Jørgensen og eftersaa regnskabet som de 2de Mænds nærværelse neml. forrige Bircheschriver Peder Ofuesen og Niels Bendsen af Sandvig, huilket Regenskab er Passeret d. 17. juni 1699: Anlangende Thor Jørgensens myndling Lauris Henrichsens Patrimonium efter hans sal. fader Henrich Nielsen og lyder samme fortegnelse og regnskab saaledes forteignelse paa huis som Mogens Clausen i Sandvig hafr. anvendt og bekostet paa sin stedsøn Laurs Henrichsen baade paa Skolegang og andet som følger:

Anno 1696 holdt Mogens Clausen Laurs Henrichsen i skoelle til Niels Bendsen i Sandvig fra St. Michelsdag og til Paaske Aar 97, gaf derfor om ugen 2 sk. er 3 mk og for hans kost i 26 uger, om ugen 1 mk er ...	6 sldr 2 mk.
For klæder og skoe til hannem, det halve Aar forundt 1 sdr 2 mk er ...	2 sldr 3 mk..
Noch holdt ham i skoelle fra Michelsdag 97 til Paaske 98 gav til skoleløn 3 mk for kost det half Aar 6 sdr. 2 mk, for klæder 1 sdr 2 mk, for opvartning som Marie Olluf Nielsen for ham bekom 1 sdr. er ...	9 sldr og 3 mk.
Endnu holdt ham i skoelle hos Peder Olufsen skollemester i Allinge fra St. Mickelsdag 98 og til Paaske 99 derfor til Skoleløn 3 mk., for kost det halve Aar 6 sdr 2 mk, for klæder og skoe 1 sdr 2 mk, er ...	8 sdr 3 mk.
Summa dette forskrefne beløber sig in summa ...	27 sldr og 1 mk.

Noch at betall efter hans veelbr hr. Landsdommers dom Mathias Raschs domb i dend sag som Laurs Gummeløs søgte Henrich Nielsens boe een summa gieldsfördring ofuer 50 sldr: som Mogens Clausen udförde imod Gummelöch, og blef fri kiendt beløb Lauridses procato 5 sldr.

Endnu huis sønner bekostedt Anno 1699 d. 19 juni daa Laurids Henrichsen skulde reise bort først:

4re allen graat klæde all. 6 mk, er ...	6 sldr:
knapper og silche for 3 mk blaasort 2 all. al. 3 mk, er ...	1 dr 2 mk:
foeder til kioll buxer og for skiorte ...	1 dr.:
knapper til forskiorte ...	8 sldr:
dreill til underbuxer ...	2 all.
derfor 1 sldr: skræderløn for disse thoe klædnings ...	1 dr.
4re Nysiøde brugarns skiorter for ...	2 dr. 2 mk :

2½ all. købe læridt til 4re ny halsduge for ...
Ny hoser og vante for ...
skoe for ...

1 sldr:
2 mk:
3 mk,

en koffert beklæd med Siællskind uden og inden, under med læridt, laasfast iærn der for 2 sldr.: En ny knif for 8 sldr. Bekom penge til at reise med til Kiøbenhafn og siden frem til Elfningen som hand fremsender 6 sldr: gifuedt for hannem og hans tøy til Kiøbenhafn til fragt 1 dlr. Præsten for hans geburds bref 3 mk. Er 31 sldr. Summe bedrager sig denne som Sofningsbekostning, som Mogens Clausen hafr anvendt paa Thor Jørgensens myndl. Laurs Henrichsen som forskrefuet stoer, Penge 58 sldr. 1 mk. Saaledis efter opskriften befindis rigtig at Mogens Clausen bekostedt hafr med min Consens og vilie schrefet ieg og paa dend rette sort. vil fra mig ichun beskrefuen naar schiftebrefvet bekommes som er i Landstings retten.

Att. Jeg som Være Thor TIS Jørgensen bestaar saaledes i Sandhed testerer vi som hafr været Laurids Henrichsens skollemester. Datum Sandvig d. 11 juni 1699. Peder Ofuesen, Niels NBS Bendsen.

Huilkets Reegnskab Thor Jørgensen og Niels Bendsen rigtig vedstoede som ouerværende hafr været naar regnskabet blef til endegiord huilket og saa Mogens Clausen vedstoed saaledis rigtig at være rigtig andgeeds. Ligeledis ved Mogens Clausen stiftsønner Niels Henrichsen og Henrich Henrichsen at disse specier er andvendte paa deris broder Laurids Henrichsen. Ydermeere forregiver Mogens Clausen og hans begge stiftsønner Niels og Henrich Henrichsen at di hafr vist kundskab paa at forn. Laurids Henrichsen ved døden afgich aar 1708 udi een sted kaldis Elfbing [Elbing ved flodmundingen ved Wisla tæt ved Riga] huilken kendskab de fick ud af en ung kiøbmand naunl. Christian Kampe og af hans moder Anne Chathrine Kampers boende i Kiøbenhaun paa Van konsten, huilche forn. 2de personer hafde været forseigledt fra Kiøbenhaun til Danzig paa deris kiøbmandsskab, og fra Danzig til Elfbing og vaar i deris huus som hand døde, Neml. dend sal. drengs Morbroder Mester Henrich Laursen som ogsaa samme Aar førend Drengen afgich Døde huor ofuer som meldt er, og efter reegnskab udviisning Niels og Henrich Henrichsen er ingen arf af deris sal. broder Laurids Henrichsen Patromonium begier end efterdi at der er meere anvendt paa hannem end hans Patromonium kunde tiltreche, og formoder intet at gifue der til deris Stiffader Mogens Clausen, mens er der med vel fornøyede i alle Maader. Derpaa suarede Mogens Clausen intet i nogen maade af dem vill der om prætentere af ded som er bekostet paa dend sal. dreng end som hans Patromonium vær. I det øfrige fuldkommel. quitterede aabenmelt Mogens Clausen og hans Stiftsønner Niels og Henrich Henrichsen dend afgangne drengs værge Thor Jørgensen og vil holde ham og hans afuinger skadisløs for dedt omrørt Værgemaal som meldt er, Saa at Thor Jørgensen og hans arfuinger intet videre som samme Værgemaal skal blive affrodret, mens hermed fuldkommel. gucteris som vi her i tingbogen med voris hændres underschrift bekræfter, og er saa Mogens Clausen og hans Stiftsønner Niels og Henrich Henrichsen et u-villigt tingsviæde begierendes om alt huis i dag passeret er. Mogens Clausen lofuede at forskaffe Stemplet Papir til dette tingsvindne med altsomforderligst.

Mogens Clausen, Niels Henrichsen Falk, Henrich Hendrichsen Falk

Et værgemålsregnskab for en borgerlig jomfru anno 1747 - 48

Afskrift og noter ved Camilla Luise Dahl

Jomfru Sophia Christine Erichsdatter Jessens far Erik Jessen døde i København i 1748. Moderen var død nogle år i forvejen. Den mindreårige Jomfru Sophia Christine blev efter faderens død sendt til sin farbror. Farbroderen H. Jessen boede i Udby, i Tuse Næs nord for Holbæk, smukt indrammet af Holbæk Fjord, Isefjorden og Lammefjorden.

I forbindelse med opgørelsen af faderens bo og skiftet efter ham, blev retten præsenteret for diverse af datterens regninger, der skulle debiteres fra boets værdi. En af regningerne var fra Jomfru Sophia Christines farbroder og værge, for forskellige sager indkøbt til Sophia Christine i perioden 1747-48 og foreløbigt udlagt af farbroderen. Originalen på papir er blot et sammenfoldet stykke papir, med skrift på tre af siderne, uden paginering. Originalen befinder sig i Landsarkivet for Sjælland, Lolland -Falster og Bornholm, Hofretten, Div. skiftedokumenter 1662- 1771, Bs. nr. 1: 1662-1750.

Anno		Udgift			Indtægt		
		Rdr	Mk	Sk	Rdr	Mk	Sk
1747	Wærgemaals regnskab til Hof-						
	rættten for min broder daatter Sophia						
	Christine Erichsdaatter Jessens fædrene arv						
Nov. 3	2100 Rdr courant til 11 juny 1748//						
	Til en flors kyse, med kniplinger om, er						
	udj forrige regnskab anført 8 mk, men						
	da den efter min bortrejse ej war at						
	faae derfor er der til den endnu af						
	min broder udlagt ¹ ...	-,	3,	-,			
	2 par sorte strømper 3 mk 8 sk, 2 par blaa tra-						
	strømper ² 4 mk ...	1,	1,	8,			
	Et par hvide haandsker 1 mk 12 sk. Et par Randen ³						
	1 mk 4 sk. Et par half haandsker 10 sk. ...	-,	3,	10,			
	Adskiællige baand til hals og ærmer ...	-,	4,	4,			
	Camerdug til 2 halstørklæder 5 qv. à och 6 mk 8 sk						
	Crepiner ⁴ dertil og syeløn, ...	1,	4,	6,			
	Et claveer at lære paa ...	14,	-,	-,			
	En nodebog indbunden 4 mk. Nodepapir til den						
	1 mk 8 sk. Clavered at bruge til logementet,						
	1 mk ...	1,	-,	8,			
	En fod til clavered 8 mk, bogstoel 5 mk ...	2,	1,	-,			
	Et fiskebeens skiørt Att. B 4 Rdr 3 mk 6 sk						
	drichepenige 6 sk. ...	4,	3,	12,			

¹ Florskysen havde således kostet 11 mark i alt.

² Trådstrømper – tynde strømper.

³ Randede – stribede.

⁴ Lange frynser.

Og i aar til 11. Juny tilkomer hun Rente af owenn ^{te} Capital fædres arwen ...	105, -, -,
Bliver da owen tilforn staaende udgifter ...	148 1, 3,
Hworwed Udgift og Jndtægt kommen ower eens ...	148, 1, 3,

Hwilket saaledis forfatted, henstiller til de gode Herrers behagelige eftersiun, og wentelige approbation paa hos følgende Copie, af

Udbye d. 6 Aug. 1748/

De Høiædle og welbaarne
Herrers Underdanige og ydmyge
Tiener

H. Jessen

Anmeldelser

Bockstensmannen – i den dräkt han bar under livstiden på 1300-talet. Anmeldelse af *Bockstensmannen och hans tid*. Red. Pablo Wiking-Faria. Läns museet Varberg, Varberg 2008. (ISBN 91-89570-11-1). 154 s., gennemillustreret.

Marianne Sandels

Ett synnerligen märkvärdigt fynd från medeltidens Östdanmark, numera Södra Sverige, gjordes av en tillfällighet år 1936. En lantbrukare från torpet Bocksten i Halland var ute och harvade torv med sin unge son. Något ing fastnade i harven. Det var en kropp som kunde ses, men ganska snart konstaterade både läkare och landsfiskal, att ärendet inte kunde bli någon polissak – kroppen med sina kläder och andra tillhörigheter hade legat alltför länge.

Kort därefter fick intendenten Albert Sandklef på Varbergs Museum höra talas om upptäckten och tillsammans med en geolog och ett större sällskap for han till fyndplatsen. Med största försiktighet bärgades kroppen och den omgivande torvbädden.

Genom åren har stort intresse visats för ”Bockstensmannen” och ett flertal publikationer har utkommit. Här kan nämnas Varbergs Museum Årsbok 1997, som hade titeln *Bockstensmannen och hans dräkt*. Efter ett decennium, år 2007, utkom den utställningskatalog som helt enkelt benämndes *Bockstensmannen*. Året innan, alltså 2006, hade nämligen en helt ny utställning av fyndet öppnats i museet. Slutligen publicerades katalogen även på engelska år 2008.

Den senaste stora publikationen, Varbergs Museum Årsbok, vol. 55(2007–2008), har titeln *Bockstensmannen och hans tid*. Det suggestiva bildomslaget visar den man som har ”titelrollen”. Det är inte en slumpmässig rekonstruktion av mannens utseende, tvärtom har en rad specialister varit inkopplade på det spännande, tvärvetenskapliga fält som öppnat sig genom fyndet. Sex uppsatser samt förord och inledning (omfattande totalt 154 sidor) är författade utifrån olika perspektiv. De kompletterar varandra på ett ypperligt sätt och ger en mångfacetterad bild av Bockstensmannens kropp, samt hans epok, närmaste miljö och, sist men inte minst, hans klädedräkt. Boken är rikt illustrerad i färg, har omfattande noter och bibliografiska uppgifter.

Hur modemedveten var Bockstensmannen? Dräkten – datering och socialt sammanhang (sid. 13–45) är författad av Eva Andersson, som har disputerat i Göteborg på en avhandling om medeltidens dräktskick.¹ Hon konstaterar, att Bockstensmannen bar en fullständig dräkt helt normal för 1300-talet med sina fem hela plagg: kjortel, hätta, mantel och två hosor (ungefär som långa strumpor vilka bars i stället för byxor). Genom en tidigare datering med metoden kol-14 var det klarlagt, att dräkten kunde hänföras till perioden 1270–1390. Eva Anderssons uppgift var således inte bara att korrekt beskriva Bockstensmannens dräkt utan även att tidsbestämma den närmare.

Genom att mossens miljö hade en viss surhetsgrad, kunde denna mansdräkt av grovt ylle bevaras förvånansvärt väl. Man kan faktiskt ännu se hur kjorteln veckats sig i midjehöjd, under bältet. Däremot hade sannolikt mannen underkläder av växtfibrer, förmodligen lin, vilka har förstörts med tiden, liksom all sytråd i yllekläderna. Originaldräkten har konserverats och finns utställd i monter, men en rekonstruktion av Bockstensmannen – så som han med sextio procents sannolikhet skulle se ut i dag, levande – har kläts i en kopia av originaldräkten. Alla spår av dräktens färg och mannens hårfärg har försvunnit och i stället har mossens egna krafter genomgående brunfärgat både kläderna och håret. I museets skonsamma ljus, mot en bakgrund av illusorisk dunkel skog, är denna dämpade bruna färgskala absolut inte tråkig, snarare fantasieggande.

Och varje besökares fantasi sätts i rörelse, eftersom Bockstensmannens levnad och slutliga öde inte helt kan klarläggas. Uppenbart är att han i sin egen vardagliga dräkt, med sina egna tillhörigheter (kniv, någon slags påse eller extra hosa) blivit pålad genom hjärtat i denna mosse. Sannolikt har han mördats strax innan (teorier om avrättning, självmord eller pålning som dödsorsak kan dock inte helt avfärdas), men röjts ur vägen och oskadliggjorts.

En kristen person skulle svepas, sedan begravas i vigd jord med ansiktet vänt uppåt, mot himlen, men denne man var lagd med ansiktet nedåt. Ekpålen var driven genom hans hjärta för att definitivt

¹ Eva Andersson: *Kläderna och människan i medeltidens Sverige och Norge* (2006).

fästa honom vid denna mosse, på säkert avstånd från kristenhetens vigda jord. En uppsats, författad av Christina Andersson-Wiking, heter just *Sägnernas och myternas man – Bockstensmannen*. I hela Europa har berättelser om pålning förekommit i folktron. Ofta rör det sig om en kollektiv bestraffning för något särskilt skändligt brott, till exempel en våldtäkt eller annat sexualbrott. I den stora utställningskatalogen *Edele Frouwen – Schoene Man. Die Manessische Liederhandschrift in Zürich* (förf: C. Brinker & D. Flühler-Kreis. Zürich 1991, sid. 142) ser man på en ohygglig bild från mitten av 1300-talet hur två män slår en påle genom en man och en kvinna liggande på varandra, i sina vanliga kläder. Bildtexten anger att det är fråga om en avrättning, att personerna pålas levande på grund av äktenskapsbrott. (Zwickauer Stadtrechtsbücher 1348. Stadt und Kreisarchiv Zwickau)

Att Bockstensmannen alltså inte svepts eller klätts för en kristen begravning är intressant. De berömda Herjolfsnesfynden från Grönland, i huvudsak textilier daterade till 1300- och 1400-talen, är visserligen i princip vanliga kläder, men de avlidna hade begravts i kristen jord, på ett organiserat och hedersamt sätt, vilket gör helhetsbilden något annorlunda än i Bockstensmannens fall.

Låt oss gå tillbaka nu till Eva Anderssons uppsats! För att datera dräkten hade hon alltså fått den långa perioden 1270–1390 som utgångsläge, eftersom den naturvetenskapliga metoden kol-14 gett detta resultat. Mer exakt avses den period då ullen var klippt. Sannolikt lagrades inte ullen någon längre tid, dessutom föreföll inte dräkten ha varit märkbart sliten. Under medeltiden var alla former av textilier dyrbara, mycket ärvdes, gavs bort, återanvändes, men det förefaller inte ha varit fallet med Bockstensmannens kläder.

Emellertid visar det sig att vissa detaljer i hans klädedräkt är avgörande för en datering. Tiden fram till 1340 kan avfärdas med hjälp av en rad granskningar. Kjortelns ärmar till exempel är smala och ärmhålet trångt, vilket tyder på tiden från och med 1340. Urringningen är inte i båtform utan vid, ganska djup och rund, vilket anger tiden ca 1345–1375. Intressant nog, är kjorteln så pass vid att den har kunnat dras över huvudet och den har också veckat sig något under bältet, vilket gör att den inte kan ha tillkommit under tiden 1360-talet och senare, då modet blev allt snävare och knäppning eller snörning framtill ofta blev nödvändig – dessutom kanske dekorativ och moderiktig.

Kjortelns längd är en intressant fråga. Vad som inte tydligt framkommer i Eva Anderssons uppsats – vilket hade varit pedagogiskt – det är att mans- och kvinnodräkten fram till mitten av 1300-talet praktiskt taget var identisk, liksom kroppsidealet. För medeltida studier är detta en viktig kunskap och ibland till stor hjälp för att kunna bedöma om en bild föreställer en man eller en kvinna. Den enda påtagliga skillnaden i dräktskicket var att kvinnan alltid bar hellånga kläder, medan mannen ofta, men inte alltid, hade kortare dräkt. Variationen berodde på ett flertal omständigheter, epoken, yrket, social status, sammanhanget.

Eva Anderssons utgångspunkt är att det blir ovanligt efter 1360-talet med en mansdräkt för vardagsbruk som når strax nedanför knäet, vilket Bockstensmannens kjortel gör. Därför borde den sannolikt vara tillverkad före 1370. I varje fall kan det inte vara fråga om en religiös ordensdräkt eller kyrklig dräkt, eftersom mannen inte hade tonsur.

Granskning av struthättan anger perioden 1335–1380. Manteln (eller ”kappan”, vilket då var en synonym), hosorna, den ”extra hosan” (sannolikt någon slags påse), fotlapparna och skorna kan inte ge samma relativt säkra dateringar till något eller några decennier. Emellertid var det välbevarade håret som räckte till axlarna en frisyra som var modern fram till 1350 och något decennium därefter.

Samstämmigheten mellan de olika delarna av Bockstensmannens dräkt och frisyra visar på en datering inom ramen 1340–1370. Dräktens relativt enkla ylletyg – med undantag för hättan som är i ett finare ylletyg – kan då innebära, anser Eva Andersson, att Bockstensmannen skulle kunna placeras ”ganska långt ner på den sociala skalan”. Hon gör en jämförelse med de mer dyrbara kläder som syddes upp för manliga tjänare som en del av lönen. Mot detta resonemang kan flera invändningar göras. Hon anför också mycket riktigt att personer av relativt hög social status kan ha anledning att vara klädda i något enklare, grövre tyg för en resa. En synpunkt vore också, att mäktiga personer inom aristokratin genom tidernas lopp ofta har velat se sina tjänare i anslående, eleganta kläder och därför bekostat sådana. Ett sådant förhållningssätt ligger helt inom ramen för ställföreträdande conspicuous consumption enligt Thorstein Veblens välkända terminologi.

Därmed kommer vi in på de epokgörande undersökningarna av Bockstensmannens kropp, vilka ger en rad resultat av relevans för att ringa in hans levnad, identitet, yrke. Det är främst Torbjörn Ahlströms uppsats *Bockstensmannens skelett. Ålder, dödsorsak, levnadsvillkor* som ger intressant information. När det gäller dödsorsaken går det inte att framlägga en teori. Bockstensmannen som var mellan 30 och 40 år när han dog (snarare 40 än 30), var gracilt byggd och av dåtida normallängd, alltså mellan 170 och 175 cm. Det fanns inga tecken på att han varit sysselsatt med hårt kroppsarbete eller genomgått någon period av svält eller undernäring. Kanske var han rentav lite överviktig vid stunden för sin död? – Sammantaget pekar allt detta på att han hörde till de högre skikten i samhället. Han kan ha varit i tjänst hos någon högt uppsatt person inom kyrkan eller aristokratin. I varje fall var han inte bonde eller soldat.

När vi talar om Bockstensmannens samhälle vid denna tid, alltså mitten av 1300-talet ungefär, måste vi veta vilka förhållanden som rådde. Här kommer två uppsatser in i bilden: *Bockstensmannens*

landskap (författare: Pär Connelid, Anders Håkansson & Christina Rosén) och *Bockstensmannen och Halland på 1300-talet. Vem var Bockstensmannen?* (författare: Pablo Wiking-Faria, bokens redaktör och ansvarig för hela forskningsprojektet). Digerdöden nådde Danmark, Norge och Sverige 1349–1350 med allt vad den innebar av oro, skräck, befolkningsminskning, kamp om övergivna gårdar, rätt till skog och betesmark. De ständiga krigen mellan den danske och den norsk-svenske kungen om kontrollen över de gamla östdanska områdena drabbade Halland svårt. Det var definitivt slut med den expansiva tid som låg närmast före 1300-talet, vilken hade betytt tillväxt, nyetablering och befolkningstillväxt. Den så kallade senmedeltida agrarkrisen påverkade människorna och landskapet, det uppstod en social oro, människor ville flytta eller tvingades att flytta, det uppstod konflikter kring jord och makt. Skatteindrivning, utskrivning till krigstjänst, övergrepp från borgherrarna i Halland hotade den enkla människan, liksom pesten som återkom efter sina första härjningar.

Det är inte möjligt att avgöra om Bockstensmannen var en person som hamnade i en konflikt eller hade begått någon form av brott eller illdåd. Kanske "råkade han bara befinna sig på fel plats vid fel tillfälle". På något sätt var han ändå ett hot eller skulle straffas efter sin död, annars hade han inte pålats. Den mosse dit han fördes låg emellertid inte långt bort från vanliga bebodda, odlade marker, vilket många numera tar för givet.

Den ovannämnda och sammanfattande uppsatsen av Pablo Wiking-Faria tar upp metoden kol-14 för datering och även dendrokronologisk bestämning. Han konstaterar, att om man inte bara daterar ullen (därmed ungefär dräktens tillkomst) utan även skelettet och ekpålen så kommer man fram till att Bockstensmannen måste ha avlidit inom perioden 1350–1390 ungefär. Då har man tagit hänsyn till olika faktorer, bland annat till att ekpålen visade tydliga tecken på att ha ruttnat lite i änden, efter att ha använts flera decennier som takryttare till ett halmtak. Beaktar man denna period 1350–1390 samt Eva Anderssons kronologiska bedömning till 1340–1370 utifrån dräkthistoriskt perspektiv, får vi den betydligt kortare perioden 1350–1370 som resultat. Vi är alltså inom ramen för digerdöden, dess första härjningar och senare efterdyningar, en orostid och brytningstid.

Så mycket lugnare framstår då den rekonstruerade Bockstensmannen där han står i sin vackra dräkt, med bestämd blick och korslagda armar! Åsa Axberg skildrar i text och bilder den fascinerade historien om hur hans utseende till sextio procent säkert har kunnat återskapas (*Bockstensmannen får ett ansikte*). Utan vidare skulle han med sin gestalt kunna smälta in bland oss nutida människor. Naturligtvis ser hans medeltida dräkt annorlunda ut, men vi moderna människor klär ju gärna ut oss för deltaga i medeltidsmarknader och andra festliga arrangemang.

Hur mycket som än har kunnat bevaras eller återskapas av Bockstensmannens kropp och vackra hår, hans dräkt och utseende, är min personliga reflexion att det är ledsamt, att möjlighet saknas att få veta färgen eller färgerna på hans dräkt. Under medeltiden väckte en dräkt i fint tyg, skickligt färgad, stor beundran. Färgningen skulle vara av hög kvalité in på tygets fibrer, så att nyansen inte mattades av utan framstod klart. Nutidens urblekta och urtvättade jeans hade ingen uppskattat. Det fanns alltid en längtan efter klara, starka färger.

Vilken färg kunde då Bockstensmannen ha haft på sin kjortel, det medeltida basplagget? – Och på de andra plaggen? – Att han var man och inte kvinna spelade ingen roll för klädedräktens färg. Däremot fanns det ekonomiska aspekter, eftersom vissa typer av färger och vissa färgningstekniker var dyrbarare

och mer åtråvärda än andra. De skriftliga källor från nordisk medeltid som beskriver kläder, till exempel testamenten, härrör i allmänhet från de högsta samhällsskikten och ger ingen rättvisande bild av vad som var allmänt förekommande. De färger som omtalas av Eva Andersson för kjortlar är blått, rött, grönt, brunt, lila, svart, grått men även mönstrat. Sannolikt hade vissa nyanser av blått och rött högst status. Min omedelbara reflexion är att gult inte nämns, vilket är mycket riktigt. Det var en färg som började förlora i prestige gentemot de andra färgerna redan på 1100-talet. Som Michel Pastoureau skriver, var det ”från och med 1200-talet knappast någon man eller kvinna i Västeuropa som klädde sig i gult, vare sig i furstarnas eller i landstrykarnas värld”. (Pastoureau, M., *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental*. Paris 2004, sid. 131.)

Denna publikation Bockstensmannen och hans tid är en synnerligen tilltalande bok med välskrivna uppsatser av specialister som presenterar sina forskningsresultat på ett mycket pedagogiskt sätt. Dessa uppsatser kompletterar varandra på ett utmärkt sätt. Just när det gäller dateringen av Bockstensmannen klädedräkt är det påfallande hur de olika uppsatserna faktiskt samverkar till att ringa in en begränsad period. Även mannens sociala status under livstiden kan bedömas utifrån undersökningar av hans skelett å ena sidan och hans klädedräkt å den andra. Läns museet Varberg, beläget i själva Varbergs fästning som var grundat långt innan Bockstensmannen levde, har bedrivit ett mycket intressant projekt som ännu inte är avslutat. Det finns till exempel avancerad DNA-teknik som i framtiden kan ge uppgifter om hårfärg, ögonfärg och härkomst. Vad som hittills har framkommit är tillräckligt fascinerande för att locka hundratusentals besökare varje år. I museet eller i denna bok om Bockstensmannen möter vi en bild av en enskild människa, i sin dräkt och i sin miljö för 650 år sedan. Hans slutliga, hemiska öde gör faktiskt att vårt intryck av mannen i sina rejäla vardagskläder blir desto starkare.

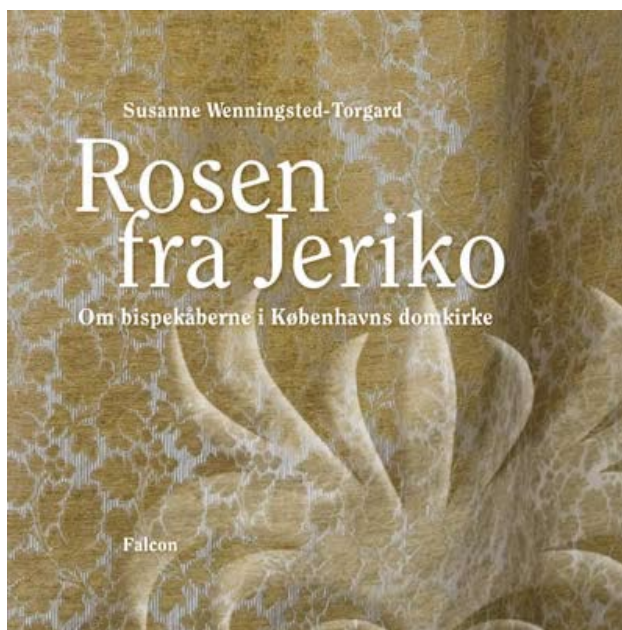
To gange bispekåber. Anmeldelse af: Susanne Wenningsted – Torgard: *Rosen fra Jeriko Om bispekåberne i Københavns domkirke*, Forlaget Falcon 2009, 92 sider, 21 x 21 cm, ISBN – 978 – 87 – 88802 – 24 – 5. Pris kr. 120,- + porto ved henvendelse til forfatteren susanne@domkirken.dk.

Hanne Frøsig Dalgaard

I gennem den seneste snes år er der blevet udført interessante og meget omtalte bispekåber til alle vore domkirker. Litteratur om dem har hidtil været temmelig spredt og vanskelig at få overblik over. Det eksisterende har hvilet på kirkehistorikeren og præsten Peter Severinsens bog *Messeklædernes Historie* fra 1924, og meget er jo sket siden. Glædeligt, at der nu foreligger to seriøse undersøgelser.

Den ene af biskop Henrik Christiansen, der med sin teologiske indsigt i mange år har været optaget af emnet, og som nu har udsendt den publikation, der fremover bør være standardværket for den teologiske forståelse. Dertil en interessant og revideret oversigt over kåberne i Aalborg Stift. Form og oplag er beskedent, men indholdet så meget mere tungtvejende: *Bispekåbe og bispekors i Den danske Folkekirke*, Budolfi Sogns Menighedsråd 2008, 2. oplag 2009, 42 sider, hæftet, trykt i 50 nummererede eksemplarer. Det er en fryd at vide, at der i Budolfi Kirke findes et bekvemt skuffemøbel til opbevaringen og hvide bomuldshandsker til at bruge ved håndteringen af de kostelige dragter. Lignende indretning findes efterhånden i en del af vore kirker, men biskop Christiansen har allerede for mange år siden været pionér i sin forståelse for dette efter forbillede fra Sverige, hvor det siden omkring 1970 er blevet indskærpet af den svenske tekstilhistoriker og konservator Inger Estham, der har varetaget plejen af tekstilerne i de svenske kirker.

Rosen fra Jeriko er en engageret beretning om samlingen af kåber i Københavns Vor Frue Kirke. Kirken har siden reformationen i 1536 haft særlig status som Universitetets kirke om end først benævnt

domkirke fra 1924, da Sjællands Stift blev delt i Roskilde Stift og det nyoprettede Københavns Stift. Biskoppen har haft sin residens i København, og det er også her, at de fleste af de ældste kåber har haft deres plads. Susanne Wenningsted-Torgard er kunsthistoriker og har sit virke som kurator for domkirkens museum. Hun har nysgerrigt fordybet sig i såvel kåbernes udførelse og været på opdagelse i arkiverne, så der er kommet interessante nyheder frem.

Bodil Kaalunds kåbe skabt i 1986 betegnes rejsekåbe og betegner et brud med de øvrige ældre kåber i Danmark. Den er beskrevet af Vibeke Lindhardt, der som tekstilkunstner med en anelig produktion af messehagler bag sig har baggrunden for at skildre denne kåbes særstilling.

Ledetråden er det gennemgående motiv broderet på forkanten af hovedparten af de gamle danske kåber, den grønne og gyldne plante kaldet *Jerikos rose*, der med behørig henvisninger til de bibelske skrifter forklares som opstandelsessymbolet. Hidtil har motivet været knyttet til de kåber, der i 1840 blev udført til brug ved kong Christian den 8.s salving og kroning. Nøje har forfatteren gransket alle regnskaber og breve i anledning af denne begivenhed, men uden at finde tilfredsstillende forklaring. Derimod kastes der lys over en kåbe, som ikke før har været rigtigt oplyst. Ved skarpsindig analyse er den blevet sat i forbindelse med kong Frederik den 6.s salving i 1815, og det fremsættes som en troværdig forklaring, at den blev båret af biskop Frederik Münter ved kongekroningen i 1815 og motivet formentlig skabt af biskoppen til denne anledning.

Bogen har et kort Summary på engelsk.

Desuden en revideret oversigt over bispekåber i Danmarks domkirker, så kåberne nu fremtræder i deres betydningsfulde sammenhæng med kongekroningerne og bispevielser igennem vor kirkes historie.

En enkelt bispekåbe er ikke anført i Susanne Wenningsted – Torgards fortegnelse, men bør vel alligevel omtales i denne sammenhæng. Den bæres af den biskop, som efter tur varetager tjenesten hos Danske Sømands- og Udlands Kirker og har derfor ikke fast tilhørsforhold til nogen af domkirkerne. Anmelderen har publiceret den i Anne Hedeager Krag, *Dragt og Magt*, Museum Tusculanum 2003, side 147 ff. Denne kåbe blev taget i brug ved indvielsen af den danske kirke i Flensborg i 1927 og har derfor også været ukendt for Peter Severinsen i 1924. Den er nået til Danmark gennem Armeniermissionen ved Marie P. Jacobsen, som tilbragte hovedparten af sit liv først i Armenien, og efter 1919 blandt de armenske forældreløse børn i Libanon. Det relevante i denne sammenhæng er, at kåben har gennemgået en omsyning til den specielle form, som er blevet særpræget i Danmark. Den oprindelige rene halvcirkelform er blevet tilpasset, så kåben kan bæres over en dansk skræddersyet præstekjole og tilhørende pibekrave.

En kåbe i halvcirkelform er af Henrik Christiansen beskrevet i *Budolfi Kirke*. Den stammer fra Frankrig, fra klosteret La Lucerne i Normandiet og er blevet taget i brug i Aalborg i 1973.

For de øvrige kåbers vedkommende, fremstillet i Danmark, giver oversigten besked om forskellige snit, som tjener til at give den ønskede pasform. Dette og det gennemgående broderimotiv Jerikos rose giver kåberne deres umiskendelige danske præg.

Stof til eftertanke – bæredygtig mode. Særudstilling på Koldinghus, 7. maj- 6. september 2009.

Marie Riegels Melchior

Kolding, mode og bæredygtighed har i det sidste års tid dannet en treenighed, der med tidligere kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen (Radikale Venstre) som rektor for Designskolen Kolding har fået sat turbo og fokus på. Og helt i forlængelse af denne udvikling, er det ikke overraskende at biennalen for kunsthåndværk & design i år fejres med tre bæredygtige udstillinger. På Trapholt vises Den Censurerede Biennaleudstilling med 30 bud på bæredygtigt kunsthåndværk og design. På Danmarks Keramikmuseum vises udstillingen Arabia Art Department om finsk æstetisk kunst og kunsthåndværk. Og endelig på Koldinghus vises den udstilling som denne omtale handler om: Stof til eftertanke – bæredygtig mode. Udstillingens titel er sigende i dobbelt forstand. Den søger at rette den besøgendes opmærksomhed mod tekstil- og modeindustriens og forbrugerens ansvarlighed over for miljø og klima. Men samtidig retter titlen også min opmærksomhed mod de problematikker, som ligger dels i udstillingsmediet i forhold til formidlingen af budskaber vedrørende modeproduktion og –forbrug og dels i fænomenet bæredygtig mode.

I den gamle middelalderborg, smuk og hensynsfuldt istandsat og genanvendt med arkitekterne Inger og Johannes Exners enestående indsats i perioden 1972-1994, udfolder udstillingen sig på de tre genskabte etager over det oprindelige kældergulv. Det første, den besøgende møder, er en svævende avispapirskjole, designet og genskabt til udstillingen af modedesigneren Gary Harvey og flankeret af udstillingens introduktionstekst. I forbindelse med købet af adgangsbillet, er jeg blevet tildelt en brun

papirspose med et indhold, som billetsælgeren bad mig forholde mig til undervejs gennem udstillingen. Her ved udstillingsstart åbner jeg posen og finder med forundring to sten og mere forudsigeligt et spørgeskema, et postkort for de tre udstillinger og en lille blyant i naturfarvet træ. Sidstnævnte ting kommer for mit vedkommende ind handy, som notesblok og pen. Meningen er, at den besøgende skal besvare spørgeskemaet med det samme og sammmentælle de point, som hvert enkelt svar udløser. Summen af disse point skal siden bruges til at identificere, om man er en ansvarlig forbruger eller det direkte modsatte.

Med den aviskjoleklædte mannequindukke bag sig er det første, der møder en, et catwalk podie, fyldt med mannequindukker, klædt i fortrinsvis lange kjoler og skuende ud mod publikum. Podiet skal illustrere modeindustriens øgede bæredygtige bevidsthed. Der er eksempler på kjoler fra mere og mindre kendte internationale modehuse. I førstnævnte kategori drejer det sig om kjoler fra modehuse som Givenchy, Burberry Prosum, Michael Kors, Ralph Lauren og Donna Karan. I sidste nævnte kategori er der repræsentanter for modehuse så som Loomstate, Gary Harvey og Rodarte, som ikke ellers er kendte navne fra de internationale modeblade. Til hver kjole oplyses det hvilke materialer den er lavet i, men den besøgende får ikke nogen information om hvornår og hvilken kollektion kjolen er fra eller, hvad der også kunne have været relevant, hvad der er modehusets bæredygtighedsprofil. Modesilhuetten er efterladt som en kode, den besøgende selv må aflæse for at opnå tidsbestemmelse.

På næste etage er fokus rettet mod tekstilindustriens leverancekæde og hvordan denne i dag er en global størrelse, hvor eksempelvis en T-shirt kan være lavet af bomuld, høstet i Uganda for at blive indfarvet i Indien, syet i Bangladesh og med tysk fremstillet tråd. Det første, der møder den besøgende, er spørgsmålet: "Hvad tænker du om bæredygtig mode". Spørgsmålet er skrevet øverst på en gul planche, hvor det er meningen, at den besøgende giver sin mening til kende. Det er der allerede en måned efter at udstillingen er åbnet flere der har gjort, og det er svært at adskille det ene udsagn fra det andet på den overtegnede planche. Videre er der opstillet fem plastik cylindere med hver deres mærkat med følgende tekst: "Økologi/miljø", "Fair Trade/arbejdsforhold", "CO2/Klimaforandring", "Forbrug/genbrug", og endelige "Jeg er ligeglad". Meningen er, at den besøgende skal putte den ene af sine to sten ned i den cylinder, hvis mærkat udtrykker det, den besøgende finder vigtigst. Som status er i begyndelsen af juni er der flest sten i cylinderen med mærkaten "CO2/Klimaforandring". Lidt videre på samme etage er opstillet endnu fire plastik cylindere, hvori den anden sten skal lægges i forhold til hvor mange point, den besøgende har scoret ved udfyldelsen af det uddelte spørgeskema. Topscoren er 16 point, men de fleste sten ligger i cylinderen for "9-12 point". Der er altså nogen vej endnu for de udstillingsbesøgende. Og det viser også klip fra Tom Heinemanns dokumentarfilm Når tilbud dræber fra 2006 samt diverse statistiske oplysninger om de miljø- og klimamæssige konsekvenser i verden af vores tøjforbrug. Tekstil- og modeindustrien er ikke i dens nuværende form bæredygtig. På udstillingens sidste etage synes dens svar at ligge. Her står over tyve mannequindukker påklædt i hverdagens modetøj med både dansk og udenlandsk afsender. I de overvejende tilfælde er tøjet fremstillet af økologisk bomuld eller af andre ansete bæredygtige materialer. Det er blot et spørgsmål om at være en ansvarlig forbruger uden at det betyder et modemæssigt kompromis. Danske varemærkenavne, som nævnes i den forbindelse, er Noir, Jackpot, Vero Moda og Aymara.

Men på dette punkt er det også at udstillingen giver stof til eftertanke i sin anden betydning. For som det fremgår af Heinemanns dokumentarfilm, så er netop bomuld en af de tekstile fibre, der er mest ressourcekrævende at forædle til tøjproduktion. Men samtidig er det økologisk bomuld, udstillingen fremhæver som svaret. Det kan undre, at der ikke er en større fortale for eksempelvis brugen af uld, der ifølge ny forskning er dokumenteret mindre ressourcekrævende at forarbejde end bomuld, eller udviklingen af man-made tekstiler, der med særlige vaskeegenskaber, holdbarhed og slidstyrke har større bæredygtighed end økologisk bomuld. Udstillingen afslører, om det så er intentionen eller ej, hvordan spørgsmålet om bæredygtig mode er mere komplekst end som så at kløge sig på. Det er for forbrugerne svært at danne sig et klart billede af, hvad der egentlig er bæredygtigt, når det gælder mode og samtidig et område, hvor forbrugerne er let at udsætte for branding-snak, spundet ind i bæredygtighedsstof. Det kan give stof til eftertanke og gør for mit vedkommende udstillingen interessant om end jeg finder det mangelfuldt at den ikke direkte tager fat i dette forhold.

Hvor udstillingen er endnu mindre vellykket, er dens udstillingstekniske formåen. Og det kan nemt gå galt, når det gælder udstillingen af tøj. For oplevelsen af gammelt tøj på arkaiske mannequindukker med ansigtstræk og kropsholdninger fra netop svundne tider, er nemt en fare. At det sker, som det er tilfældet med Koldinghus-udstillingen, hænger ofte sammen med spørgsmålet om udstillingens økonomi. For det er ofte dyrt at lave flotte, livagtige og imødekommende modeudstillinger. Det kræver investering i iscenesættelse og styling. Det er ikke en genistreg at spare ved at låne mannequindukker fra en lokal modeforretnings lager. Dette er måske bæredygtigt korrekt, men hæmmer fokus på udstillingsbudskabet og skaber i stedet rum for en irritation over at bæredygtig mode skal se livløs og antikvarisk ud. Det kan være svært at se fremtiden i den mode, således som den præsenteres på udstillingen. At udstillingsteksterne samtidig er dels mangelfulde og dels konsekvent omtaler festtøj og kreationer fra internationale modehuse som "haute couture", selv om dette siden 1945 har været en beskyttet titel,

tildelt udvalgte parisiske modehuse, gør ikke sagen bedre for en modekender. Udstillingen efterlader masser af stof til eftertanke!

Anmeldelse af: *Tiara – Smykkets Dronning, Dronningers Smykke*. Smykkeudstilling på Amalienborgmuseet, De Danske Kongers Kronologiske Samling, Christian VIII's Palæ, 1257 København K. 14. marts – 2. august 2009. Udstillingen er arrangeret af museumsinspektør Birgit Jenvold, smykkeekspert Nina Hald og guldsmed Bodil Binner. Katalog: Hald, Nina (2009): *Tiara – Smykkets Dronning, Dronningers Smykke*, København: Amalienborg. 56 sider. ISBN 978-87-89542-74-4. Pris: 49 kroner. Kan købes i museumsbutikken på Amalienborgmuseet.

Marie Riegels Melchior

Smykkets Dronning og Dronningers Smykker gemmer sig i foråret 2009 for nedrullede gardiner og lange sorte forhæng i Havesalen i Christian VIII's Palæ på Amalienborg i København. De gemmer sig imidlertid ikke for offentligheden men er i skjul for dagslyset. Det er, som om Havesalen har forvandlet sig til et overdimensioneret smykkeskrin, hvor vægudsmykningen og de guldkantede paneler er indersiden af skrinets bløde polstring. Alt sammen udtænkt for at beskytte og nøje passe på, hvad der gennem tiden er blevet omtalt som selveste smykkets dronning – tiaraen. Fordelt i salen står således over tyve individuelle, kvadratiske glasmonter hævet op på mørkmaledede piedestaler. I hver enkelt ligger et eksempel på en tiara, oplyst af en overhængende lampe.

De første mange af disse glasmonter viser danske guldsmedes nyere eller helt nutidige og aktuelle bud på en tidssvarende tiara, der kan bæres af alle fra konge- og adelige, til celebrities og de, der måtte finde den rette anledning til også at pryde deres hoved med et udsøgt smykke. Synet af de mange samlede tiaraer, er en æstetisk oplevelse og forbliver sådan, da udstillingstekster er sparsomme. Ved hver enkelt monter oplyses således alene om tiaraens skaber, oprindelsesår, eventuelle navn og materialer. Dertil kommer to store plancher, der viser henholdsvis i form af en billedserie, hvordan guldsmeden skaber sin tiara fra tegning til færdigt produkt og hvordan en tiara monteres i bærerens frisure, hvilket demonstreres gennem en filmoptagelse af guldsmed Bodil Binner, der viser alt fra vasket og til sat hår af Hendes Majestæt Dronning Margrethes frisør Poul Nejlund. Den lidet tekstholdige udstillingstekniske fremgangsmåde fungerer særlig godt for de tiaraer, der i deres kunstneriske udformning har et klart formsprog. Torben Hardenbergs tiara "Gloria of Columbia" udført i 1975, er et enestående eksempel herpå. I mødet mellem det okkulte og det civiliserede, er denne tiara originalt og fantasifuldt opbygget omkring et skildpaddekranium med indsatte syntetiske safirer i øjenhulerne og rejst derover et skorpionlignende kryb med kobberrygskjold. En anden tiara, der formår det samme, men gennem et helt andet, ja, diametralt modsat formsprog er Charlotte Lynggaards midnatsdiadem. Det er så let, porøst og eventyragtigt, at det ikke ville vække den store overraskelse se den båret af en snedronning. Den er komponeret af hvide og gråtonede bær, i form af specialslebne månesten og brilliantpaverede knopper, på en baggrund af blade og spinkle grene af oxideret sølv og lys rosa hvidguld. De øvrige tiaraer af danske guldsmede har alle hvert deres særpræg fra det enkle og mere grafiske, som eksempelvis Diana Holsteins gitter krone med indvendig gulds spiral, til det meget romantiske og sødmefulde, som eksempelvis Irene Griegst's

hovedsmykke udført i guldtråd som spinkelt løv og besat med turmaliner, som er der tale om små vilde bær.

Er disse tiaraer eksempler på nulevende danske guldsmedes smykkedronninger, så venter ved Havesalens endevæg dronningers smykker i form af et udvalg af de til den danske kongefamilie tilhørende tiaraer. De er tilsvarende enestående. De vidner om en anden tid, en tid, hvor en tiara i særdeleshed var dronningers smykke. Det vil sige forbeholdt kongelige og adel. I glasmontre kan således ses kongehusets tiara tilhørende perlepoiresættet, som både afdøde Dronning Ingrid og Hendes Majestæt Dronning Margrethe har båret ved flere lejligheder. Og den russiske tiara, et såkaldt "kokoshnik", som i dag tilhører Hans Excellence Greve Ingolf af Rosenborg. Den er meget enkel i sin udformning som tænder på en omvendt kam og samtidig overdådig i sin udsmykning med et hav af brillanter indfattet i sølv på hver enkelt tand. Bemærkelsesværdigt er det for disse tiaraer at guldsmeden bag dem, det vil sige deres proveniens, i de fleste tilfælde er ukendt. I stedet knyttes deres ophav og historie til det sted, de er udført og til hvilken rejse gennem familierelationer de har taget til i dag at tilhøre medlemmer af det danske kongehus. Dette vidner om deres værdi ikke både økonomisk men også emotionelt som symboler på kongeligt slægtskab og indflydelse.

Udstillingen Tiara – Smykkets Dronning, Dronningers Smykke er et fint kig ind i et usædvanligt smykeskrin med kongelige juveler og danske guldsmedes fineste arbejder. Den er en velvalgt særudstilling til Amalienborgsmuseets ellers permanente arbejdsværelsesudstilling for de danske konger af slægten Glücksborg og fra den nyansatte museumsinspektør, Birgitte Jenvolds, side en smuk optakt til forhåbentlig mange fine særudstillinger i fremtiden.

Hvor udstillingen ikke er tekstrig, er det mindre medfølgende katalog det til gengæld. Smykkeekspert Nina Hald indfører heri læseren i tiaraens kulturhistorie og belærer om de forskellige begreber og definitioner, som tilhører dette smykkets dronning. Således opklares det også at ordet "tiara" og ordet "diadem" i dagens sprogbrug fungerer som synonymer. Tiara stammer dog fra det persiske ord "tara", der står for en form for spids krone. Diadem stammer imidlertid oprindeligt fra græsk: "diadein", "diadema", "diadeo", hvilket betyder at binde rundt om / jeg binder sammen. Videre kan der læses om hvornår disse hovedsmykker har været på mode, gået af mode, for igen at komme på mode, som med Napoleon Bonapartes kroning i 1804, hvormed nyklassicismen fik sit indtog i europæisk kunst og åndsliv. I kataloget kan også de fleste af de udstillede tiaraer ses gengivet, så, hvis man ikke nåede at besøge udstillingen, er det et muligt alternativ. Men ønsker man at vide mere om tiaraer, end hvad der kan favnes på katalogets i alt 56 sider, så kan det anbefales at læse den engelske smykkehistoriker Geogrey Munn's bog Tiara – Past and Present (V&A Publications) fra 2002, som Nina Hald også har fundet stor inspiration i.

Internationalt seminar om tekstilterminologier i det 3. og 2. årtusinde i Mellemøsten på Danmarks Grundforskningsfonds Center for Tekstilforskning (CTR) 5.-8. marts 2009, Københavns Universitet

Susanne Lervad

I skriftlige kilder fra af Middelhavsområdet i 3. og 2. årtusinder f.Kr., har vi henvisninger til en kompleks terminologi af tekstiler, redskaber og teknikker, dekoration og specialiserede tekstilfaglige titler. Men vi har ofte ikke deres præcise betydning. Dette seminar har til formål at undersøge tekstil terminologi diakront og i en komparativ tilgang.

Center for Tekstilforskning undersøger i disse år bronzealderens tekstilteknikker og værktøjer gennem systematiske eksperimenter og har en database med over 10.000 værktøjer. På instituttet i Nanterre undersøges det økonomiske og sociale miljø i bronzealderens tekstilproduktion i ikonografiske kilder blandt andet.

Det sidste skridt i dette store arbejde er en undersøgelse af hvordan tekstilterminologi er brugt og udviklet i de forskellige samfund i det østlige Middelhavsområde og i Mellemøsten.

Temaer:

- Teknologiske sider af tekstilproduktion
- Metodeovervejelser i forhold til tekstilterminologi
- Tekstilterminologier i det 3. og 2. årtusinde og ind i første årtusinde f.Kr.

Center for Tekstilforskning (CTR) under SAXO instituttet på Københavns Universitet med Marie-Louise Nosch i spidsen arrangerede i marts 2009 med de ovenstående ord et internationalt seminar om tekstil terminologier. Det skete i samarbejde med Maison de l'Archéologie et de l'Ethnologie, Nanterre,

Frankrig som medarrangører. Der var tyve præsentationer fra personer med vidt forskellige institutionelle baggrunde. European Science Foundation (ESF) støttede finansielt det seminar om tekstilterminologier. Workshopen blev åbnet af Marie Louise Nosch og Cécile Michel med en introduktion om ESF's arbejde. Dette blev fulgt op af en generel introduktion til terminologi af undertegnede fra Danterm/Terminus og Pascaline Dury, CRTT, Université Lyon 2, Lyon, Frankrig om terminologi fra en terminologisk synsvinkel og oplægget hed: **"Synonymic Variation in the Field of Textile Terminology: A study in Diachrony and Synchrony"**. Det følgende indlæg var fra Sophie Desrosiers fra Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris 9, Frankrig om **"Textile terminology in the 3rd and 2nd millennia BC: what kind of classification could help connecting terms to textiles?"**

Hun undersøgte kriterierne, der bortset fra de forskellige tekstilkategorier, kunne hjælpe til at knytte termer til tekstiler. Denne diskussion om terminologi blev suppleret af Eva Andersson Strand fra Center for Tekstilforskning (CTR), som gav en introduktion til basisbegreber inden for tekstilteknikker med indlægget: **"Results of the technological investigations of textile production via systematic tests of textile tools in experimental archaeology: limits and potentials for the study of Aegean Bronze Age textile technology"**. Derudover præsenterede hun nogle af de resultater, hun har fra eksperimenter om spinning og vævetests udført på CTR.

Cathérine Breniquet fra Université V, Blaise-Pascal i Clermond-Ferrand II, Frankrig indledte den næste session med et oplæg om hvordan tekster, ikonografi og arkæologi kunne kombineres til at give et mere komplet billede af vævning i Mesopotamien: **"Weaving in Mesopotamia during the Bronze Age: archaeology, techniques, iconography"**.

Herefter fulgte "3rd MILLENNIUM"- sessionen hvor Ole Herslund fra Københavns Universitet diskuterende lagde ud med indlægget: **"Ancient Egyptian classification of textiles in the writing system"** og diskuterende hvordan klassifikation af tekstiler så ud i det Gamle Ægyptens skriftsystem. Han demonstrerede "tekstil" kategorien ikke kun inkluderede artefakter, men også et vist antal verber og adjektiver, der beskrev aktioner og væremåder. Jana Jones fra Macquarie University, Sydney, Australia gennemgik i **"The Egyptian Early Dynastic and Old Kingdom 'linen lists': text and textile"** lister fra det tidlige egyptiske dynasti og det gamle kongedømmes lister fra nyudgravninger af tavler og relieffer.

Benjamin Foster, Yale University, USA gennemgik i **"On garments in the Sargonic Period"** de tekstuelle og ikonografiske beviser for forskellige beklædningsstyper fra den sargoniske periode og gav teksteksempler på bestemte beklædningsdele.

Maria Giovanni Biga fra Università di Roma "La Sapienza", Italien, gav i **"Coloured textiles in the Ebla documentation"** så et overblik over farvede tekstiler fra Ebla arkiverne og observerede at farveforskellene fremstår med en symbolsk og rituel værdi i nogle sammenhænge.

"2nd millenium" indledte seminarets 2. dag, og her startede Franco Pomponio fra Università de Messina, Italien) : med **"The Textiles in the Neo-Sumerian"**, hvor han diskuterende en lille gruppe ikke offentliggjorte neo-sumeriske tavler fra British Museum og gennemgik beviserne for produktionen og typologisering af tekstiler. Hartmut Waetzoldt fra Ruprecht-Karls Universität, Heidelberg Germany forsøgte i **"Textile industry terminology in the Neo-Sumerian texts"** at identificere nogle af de beklædningsstyper, der er omtalt i teksterne på basis af relationen af de listede vægtangivelser af henholdsvis trend- og islættråde.

Cécile Michel og Klaasenhof (Leiden University, NL) stillede spørgsmålet: **"Textiles or garments: what did the Assyrians trade in Anatolia?"**

Agnès Degrevé og René Lebrun fra Université Catholique de Louvain i Belgien gennemgik fibertermer i **"Les fibres textiles dans le monde syro-anatolien: la laine (SÍG) et le lin (GU/GADA). Terminologies hittite, louvite, lycienne"**.

Juan Pablo Vita (CSIC, Instituto des Estudios Islamicos y del Oriente Proximo, Zaragoza, Spanien rapporterede i **"Ugaritic and Akkadian textile terminology in the archives of Ugarit (Late Bronze Age)"** om den nuværende viden fra bronzealderarkiverne fra Ugarit, og Agnete Wisti Lassen, Københavns Universitet) undersøgte **"Tools, procedures and professions – a review of the Akkadian textile terminology"** tekstilterminer med henblik på redskaber, arbejdsprocedurer og fagtitler, i lyset af arkæologiske og eksperimentelle data.

Denne session sluttede med en diskussion af tekstilterminologi i Linear B tavler med Françoise Rougemont fra Maison de l'Archéologie et de l'Ethnologie, Nanterre, Frankrig og Marie Louise Nosch fremlagde i **"The terminology of textiles in the Linear B tablets, with some considerations going back to Linear A ideograms"**.

Eugenio Luján, Universidad Complutense de Madrid, Spanien fulgte i **"Mycenaean textile terminology and the organization of textile production: the case of the scribe 103"** op på dette med en betragtning af den samme tekstilterminologi og beviset for organisering af tekstilproduktion.

Den sidste session **1st MILLENNIUM AND AFTER"** starter med Francis Joannès fra Université de Paris I Panthéon, Sorbonne, Maison de l'Archéologie et de l'Ethnologie, Nanterre, Frankrig, der i **"Textile terminology in the Neo-Babylonian documentation"** gennemgik det tekstile vokabular fra skrevne dokumenter i den neo-babylonske periode.

Stefan Zawadzki (Adam Mickiewicz University, Poznan, Polen talte så i ”**Garments in non-cultic context (Neo-Babylonian period)**” om beklædningsterminologi.

Derefter undersøgte Miguel Angel Andrés-Toledo fra University of Salamanca, Spanien i ”**Some considerations about Vedic, Avestan and Indo-Iranian textile terminology**” gamle indiske og iranske tekstilterminologier.

Til sidst diskuterede Agnès Garcia Ventura (Universitat Pompeu Fabra Barcelona, Spanien, tekstilrester i ”**Neo-Sumerian textile wrappings. Revisiting some foundation figurines from Nippur**”, som blev brugt til indhyldninger.

Workshoppen sluttede med et besøg på den genåbnede forhistoriske samling på Nationalmuseet og blev fulgt af en middag på CTR. Det fire dage lange event tjente til at bringe forskere i skrevne kilder fra forskellige perioder og områder inden for tekstil terminologi sammen. Forskellige forslag til opfølgningsaktiviteter og andre potentielle joint aktiviteter blev foreslået. Foredragene bliver publiceret i bogform i 2010.

Tekster fra området indeholder mange tegn og ord, der beskriver tekstiler og tekstilteknikker såvel som referencer til professionelle titler for fagfolk. Men betydningen af mange af disse tegn er uklar.

Målet med workshoppen var at skabe et forum for sammenligning af disse omfattende tekstil terminologier og det var et meget fint tiltag, der kan få mange udløbere.

Anmeldelse af: Rundetårns udstilling “Din Historie”. Rundetårn, København, 2010.

Camilla Luise Dahl

“Velkommen til en enestående samling af familieklenodier, der har været i slægtens eje siden 1700-tallet”

Sådan lyder indledningen til Rundetårns nye udstilling “Din historie”.

Udstillingen er skabt som et samarbejde mellem Golden Days og tre forskellige genealogiske foreninger: Samfundet for Dansk genealogi og Personalhistorie, Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger og DIS-Danmark – Databehandling i Slægtsforskning, med Jesper Vang Hansen, museumsleder for Rundetårn, som primus motor.

Udstillingens tilblivelse er interessant i sig selv, man har efterlyst slægtsklenodier fra 1700-tallet som danskerne havde i deres skuffer og skabe, og det er der blevet en broget samling genstande ud af, smukt arrangeret i skuffer i gamle teaktræsskabe og –kommoder.

Udstillingen indeholder genstande lige fra tekstiler, til gamle salmebøger og sølvskeer. Heriblandt et fiskebensstivet korset (fig. 1-2). Fælles for genstandene er at de alle er fra 1700-tallet, har gået i arv fra

generation til generation og har været passet godt på af efterslægten.

For den dragt- og tekstilinteresserede får man lejlighed til at se sager der ellers befinder sig hos private og derfor ikke almindeligvis bliver udstillet. På udstillingen kan man blandt andet se navneklude, en smuk perlebroderet krave muligvis brugt af en brud, et kristentøj der endnu er i brug og ikke mindst det smukke fiskebenskorset, der har tilhørt en færøsk præstedatter.

Udstillingen løber frem til 3. oktober 2010. Man kan høre mere om fiskebenskorsettet og de øvrige genstande på udstillingen på <http://dinhistorie.rundetaarn.dk/2010/08/28/din-daglige-1700-tals-historie-331/>

Anmeldelse af: **Manual of housekeeping. The care of collections in historic houses open to the public. Forlaget: butterworth-Heinemann. 2006, 938 sider, gennemillustreret.**

Karen Woer

Som konservator møder jeg tit spørgsmålet: Hvad kan vi selv gøre for at vedligeholde vores museumsgenstande. Denne bog giver svaret! Bogen er skrevet som en vejledning i rengøring og vedligehold af udstillingsgenstande i interiørudstillinger. Målgruppen er museer, slotte og herregårde med genstande udstillet udenfor montre, men der er rigtig meget at hente for alle museer, der ikke har en konservator ansat.

Der er tale om et digert værk på 938 sider. Men bogen er meget let tilgængelig, da den er opbygget til brug som opslagsværk.

Bogen er redigeret af The National Trust i England. De har gjort flittig brug af eksperter til de forskellige kapitler og bogen har således over 40 forfattere. Dens formål er at sprede forståelse for konservators arbejde til flest mulige mennesker, fordi rengøring og vedligehold er en meget stor del af den præventive konservering. Ved at have gode rutiner og vaner i hverdagen, opnår man en langt bedre bevaring af sine museumsgenstande. Bogen hjælper derfor læseren til større forståelse af hvilke faktorer, der kan have skadelige virkninger på en given genstand, gode råd til rengøring og planlægning af ens bevaringsindsats. Krydret med en masse fantastisk flotte og illustrative billeder.

Bogen omhandler alt indenfor håndtering, flytning, udstilling, brug, opbevaring, transport, præventiv konservering, rensning og overfladebeskyttelse.

Den er opdelt i 4 afsnit. 1 afsnit, omhandler en historisk gennemgang af husholdning og konservering på engelske herregårde. Kapitler er meget skæg læsning, der fortæller noget om "the english way", men er ikke nogen forudsætning for den videre læsning. 2 afsnit, beskriver de 9 nedbrydningsfaktorer: brand, tab, vand, fysiske skader, kemiske skader, biologisk nedbrydning, lys, forkert relativ luftfugtighed, forkert temperatur. Kapitlet taler også om vigtigheden af at have en risikovurdering (risk management). En del af teksten vil nok for mange være kendt stof, men forfatterne har været rigtig gode til at definere forskellige aspekter af nedbrydning og komme med gode råd til, hvordan man kan mindske farerne. Kapitlet danner derfor et godt grundlag for den videre læsning, både for dem med nogen erfaring og dem der ikke tidligere har beskæftiget sig med bevaring. Eksempelvis indeholder kapitlet om fysiske skader emnerne: slid fra publikum, rengøringsrutiner, pludselige skader, måling og registrering af skader og slid, beskyttelse af genstandene og noget om støvs nedbrydende virkning.

Kapitlet giver i øvrigt et lille indblik i en konservators arbejde, da en stor del af vores arbejde går ud på at opridsse mulige farer og finde ud af hvad man skal gøre for at undgå dem.

3 afsnit, begynder med 2 kapitler om planlægning af vedligehold og rengøringsplaner. Derefter følger en masse kapitler om de enkelte materialer og genstandstyper. Det er her man vil kunne finde svar på mange spørgsmål om specifikke genstandstyper og materialer. Jeg vil derfor koncentrere det meste af anmeldelsen om dette afsnit.

4 sektion, omhandler planlægning af vedligeholdelse på et museum. Der er tænkt på næsten alt! Forslag til skemaer til opsyn af luftfugtighed, skades registrering, udstyr etc. Noget om sikkerhed, installationer i gamle bygninger, hvad skal der til for at kunne åbne en interiørudstilling, magasinering, planlægning af beskyttelse af genstande før ombygning, at forstå konservatorer, transport af genstande, samt ideer til en planlægning af rengørings- og vedligeholdelsesplaner. Til sidst er dertilføjede bilag, med blandt andet lister over rengøringsudstyr og materialer, gode råd til beskyttelse af genstande, både i udstilling og på magasin og meget andet.

Tilbage til afsnit 3, som udgør godt og vel halvdelen af bogen. Afsnittet er opdelt i en masse kapitler, med hvert deres materialeområde. Hvert kapitel er opdelt i mindre afsnit, som gentages for hvert kapitel, hvilket gør dem meget overskuelige.

I bogen findes mange gode og let forståelige illustrationer af genstandenes opbygning/konstruktion, materialernes opbygning, gode råd til korrekt håndtering og flytning af genstande. For eksempel hvordan man holder en keramikvase korrekt, eller hvordan man løfter et tungt bord. Der er billeder af hvordan man støvsuger møbler, med støvsugerramme, renser profilerede skabe med pensel og støvsuger. Hvordan man ruller et gulvtæppe op til magasinering og meget meget mere.

Bogen dækker stort set alle tænkelige genstande, derfor er det selvsagt en meget kortfattet og grundlæggende indføring i emnet. Forfatterne har nøje udvalgt at koncentrere sig om de vigtigste nedbrydningsfaktorer indenfor det givne materiale. Man sidder derfor ikke tilbage og føler at hvert kapitel er en gentagelse, men får derimod en større fornemmelse af, at god vedligehold er lidt af en videnskab.

Om tekstiler alene er der 50 sider, fordelt på 4 kapitler; tekstiler generelt, gobeliner og tæpper, hvide lærredstekstiler, samt dragter og tilbehør

Kapitlerne er utrolig informative og godt skruet sammen. De indeholder blandt andet en kort gennemgang af naturlige og syntetiske fibre og metaltråde, kort gennemgang af vævebindinger og tæppevævning, samt afsnit om tekstilfarver. Der er korte forklaringer på de forskellige nedbrydningsfaktoreres ødelæggende virkning på tekstiler. For eksempel luftfugtighedens indflydelse på tekstilet, at tekstil er et hygroskopisk materiale, der optager og afgiver fugt til omgivelserne. Hvordan høj luftfugtighed kan få farver til at løbe og mug til at dannes. Og hvordan tørre omgivelser får tekstilet til at blive skørt og fibre til at knække.

Der er vejledning i at støvsuge tekstiler, og en test til at se hvornår en støvsugning er nødvendig. En guide til vask af hvide tekstiler, samt forslag til udstilling og magasinering af dragter. Bogen kommer altså godt rundt om emnerne og sætter rengøring op på et højere plan, hvor det ikke længere handler om at genstandene skal præsentere sig bedst muligt, men også om at det skal bevares bedst muligt for eftertiden, så vi også i fremtiden kan få glæde af dem i udstillingssammenhænge.

Det eneste minus bogen er, at den er skrevet af englændere og til de engelske museer. Det betyder at der nogle steder gives råd og opfordringer, en dansk konservator ikke ville give. Især når der rådgives om restaurering og overfladebeskyttelse. For eksempel anbefaler bogen at man fjerner rust og anden korrosion med sandpapir, samt overfladebehandler kobber og messing genstande med voks. Dette er ikke metoder jeg kan anbefale uden først at kontakte en konservator. Der er mange af disse eksempler i bogen. Alligevel er der langt overvejende og i massevis af gode råd og forklaringer, med praktiske løsninger og fantastisk gode illustrationer. Hvis blot man husker aldrig at tilføre en genstand noget, eller fjerne noget af materialet, kan det ikke gå galt.

Gå på opdagelse i denne bog, nyd de fantastisk flotte billeder fra engelske herregårde og bliv inspireret af de let forståelige illustrationer og situationsbilleder. Der er god information for alle museumsansatte, lige fra inspektører til rengøringsfolk. Jeg er enig med bogens forfattere i, at denne bog bør udbredes til flest mulige museumsansatte.

Anmeldelse af: **Kunstindustrimuseets udstilling Walk on the Wild Side: Margit Brandt modedesign 1965-1980. Med tilhørende katalog, København: Kunstindustrimuseet, 2010. Kurateret af Kirsten Toftegaard, research Marie Riegels Melchior, arkitekt Elisabeth Topsøe**

Thomas Schødt Rasmussen

Der er al mulig grund til at glæde sig over Kunstindustrimuseets store og flotte udstilling om Margit Brandts modedesign og for det medfølgende katalog. Til sammen dokumenterer de et af de absolut mest spektakulære kapitler i den danske modes historie, nemlig Margit og Erik Brandts ambitiøse og storslåede forsøg på at erobre verden med modetøj og livsstil.

Udstillingen er opbygget efter Kunstindustrimuseets velafprøvede format, og fylder sydføjens smukke lokaler med en rigdom af Margit Brandts skitser, tøj og fotos og objekter, der kaster et lys over den kreative proces fra inspiration til kollektion. Her er alt fra Margit Bjørnløws afgangsbevis fra Margretheskolen over emballagen til en undertøjskollektion for JBS og til to flotte rekonstruktioner af arbejdsrum, der viser inspirationsuniverser og arbejdsprocesser. Der er nok at fordybe sig i – og for de mere overfladiske modefans er der også både kampagnebilleder, en runwayvideo og et luksuriøst lydspor, der spænder fra Dødens Triumf og Je t'aime til Lou Reeds Walk on the Wild Side, der også har lagt navn til udstillingen.

Udstillingen viser bredden i Margit Brandts skaberværk og den suverænt henkastede balance mellem lækre detaljer og sublim enkelhed, der altid har været hendes kendetegn som designer. Alt er dokumenteret i udstillingens overflod af højdepunkter fra de 15 produktive år mellem 1965 og 1980. Her

er både eksperimenterne, som ”Frokost i det grønne” kollektionen fra 1972, der anvendte en forløber for fotoprintteknikken i sin gennemgående metervare, og de stensikre kommercielle succeser – de fantastiske frakker, korte blusekjoler og undertøjet.

Hvor Margit Brandts værk får lov at stå alene i Kunstindustrimuseets sale, tilføjer kataloget analyse og kontekst. I de to bærende tekster skriver udstillingens kurator, Kirsten Toftegaard, om detaljen som Margit Brandts signatur, mens Marie Riegels Melchior, der har lavet research til udstillingen, sætter Margit Brandt ind i en historisk kontekst og skriver vidende om efterkrigstidens amerikanisering, udviklingen af en dansk mode og om Erik og Margit Brandts brug af medier og markedsføring.

Særligt det sidste kunne man have ønsket sig mere af i selve udstillingen. Udstillingen fokuserer på Margit Brandts modedesign, på tøj og skitser. Men spørgsmålet er, om dette meget materielle fokus yder fuld retfærdighed til Margit og Erik Brandts sande geni. Når man betragter de korte kjoler og taljerede trenchcoats kan man, med rette beundre lommernes detaljer og tilskæringen. Men værkerne står samtidig lidt alene, når den altoverdøvende kontekst er skitser og inspirationsmateriale.

Margit Brandts modetøj skal ikke sammenlignes med haute couture kreationer fra Balenciaga, Yves Saint Laurent eller Issey Miyake, der kan udstilles og nydes som skulpturelle objekter, fordi de gentænker krop, tid, luksus, køn eller materiale. Sammenligningen er på alle måder uretfærdig, men den er en konsekvens af kurateringen, der i mangel af kontekst lader de udstillede genstande svæve mellem værk og tøj. Mellem det kunstneriske og det typiske. Udstillingen viser, hvad der var. Den viser, hvad Margit Brandts kunder fik med hjem i posen, men den viser ikke nødvendigvis, hvad de købte.

En pragmatisk skelnen mellem mode og tøj kunne være, at mode er tøj tilsat immateriel værdi. Og netop på dette felt var Margit og Erik Brandt så nyskabende og radikale, at man skal langt op i tiden og langt ud i verden for at finde deres ligemænd. Ingen har, som Margit og Erik Brandt forstået at tilføre mid-range modetøj immateriel værdi gennem deres personlige selviscenesættelse.

Sagt på en anden måde: man kan sagtens lave en Yves Saint Laurent udstilling uden at dække hans vitale samarbejde med Pierre Bergé, men giver det lige så meget mening, at lave udstillinger af Dolce uden Gabbana, Victor uden Rolf eller, i dette tilfælde, Margit uden Erik?

Didder Rønlund skriver, i katalogets bedste og korteste tekst, at Erik og Margit Brandt fra starten insisterede på at være *larger than life*. Margit og Erik Brandt slog igennem i en tid, der var præget af atommarcher og antimode og hvor det var mere *à la mode* at være antikommerciel end at dyrke og drømme om den traditionelle luksus. Med deres insisterende iscenesættelse af den perfekte borgerlige forelskelse og lykke, frækt kombineret med ekstravagance og dekadence, skabte de et brand der både kanaliserede tusindvis af kvinders drømme og bragte den danske mode op i en international klasse.

Man kunne hævde, at parrets selviscenesættelse – de sexede parbilleder med læder og silke, det stof dekadencen er gjort af, historierne i den kulørte presse, den innovative brug af logo i metervare og på knapper – havde lige så stor betydning for Brandt brandets vækst og værdi som de rent materielle artefakter. Man kan i hvert fald konstatere, at 90erne og 00ernes demokratisering af luksus har fulgt den bane som den Margit og Erik kridtede op i 60erne og 70erne. Denne immaterielle værdi, den nydelse der ikke sidder i tøjet alene og som i hvert fald ikke kommer fra de bagvedliggende skitser og arbejdsprocesser, er desværre underbelyst i udstillingen. Men det ændrer ikke ved, at Kunstindustrimuseets udstilling er vigtig – både som en markering af dansk modes betydning og som fejring af Margit Brandt. Hvis Kunstindustrimuseet nogensinde kaster sig over modens drømme og begær, må man ønske, at en hel sal vies til dansk modes to store B’er..., Margit og Erik Brandt.

Bidragssydere til dette nummer:

Kitt Boding-Jensen

Cand. mag i europæisk etnologi. Redaktør på Dragtjournalen foruden museumsinspektør på Arbejdermuseet og ekstern lektor på europæisk etnologi, Københavns Universitet.

Inge Christiansen

Etnolog, cand.mag. og museumsinspektør ved Køge Museum. Inge Christiansen beskæftiger sig bl.a. med emner der tager udgangspunkt i museets store og gamle dragt- og tekstilsamling, der hovedsagelig indeholder genstande fra den førindustrielle tid. Hun har herunder lavet en undersøgelse af dåbstøjets historie, som bla. er udmundet i en bog med titlen *Dåbstøj og dåbstraditioner på Køgeegnen*.

Ingeborg Cock-Clausen

Med afgang fra Tegne- og Kunstindustriskolen, designer med tekstil som hovedfag, eget værksted, mag.art. i europæisk etnologi, har Cock-Clausen arbejdet med studiet af dragt og tekstiler i museal sammenhæng samt som forskningsstipendiat ved registrering af daterbare tekstilprøver. Monografier om tekstiler og mode, registrering af tekstiler og møbler af Martin Nyrop på Københavns Rådhus. Publikationer: www.dragt.dk/litteratur

Camilla Luise Dahl

Uddannet cand. mag i historie, Københavns Universitet med speciale i dragthistorie og -teori. Har tidligere udgivet flere artikler og skrifter om dragt og mode i middelalder og tidligere nyere tid, foruden transskriptioner af dragthistoriske tekster fra 15-og 1600-tallet.

Tove Engelhardt Mathiasen

Puljeseekretær for De Danske museers Dragt- og Tekstilpulje. Museumsinspektør ved Den Gamle By med ansvar for dragt- og tekstilsamlingen. Uddannet håndarbejds lærer 1982 fra Dansk Husflidsseminarium i Kerteminde og cand. phil. i etnografi og socialantropologi 1994. Har været ansat i Den Gamle By siden 1984. Publikationsliste kan ses på www.dragt.dk

Hanne Frøsig Dalgaard

Etnolog, og ph.d 1995. Har tidligere skrevet flere artikler og bøger om dragt og dragtskik, specielt præsters dragter fra 1600-tallet til nyere tid. Frøsig Dalgaard har blandt andet udgivet bogen: *Præsteklæder: liturgien, præsten, håndværket i 2001*.

Karin Grønning

Læreruddannet ved Kerteminde Husflidsseminarium. 4 års studier i historie ved Odense Universitet. Ansat som registrator ved Fredericia Museum siden 1988. Ansvarlig for museets dragt- og tekstilsamling. Har stået bag flere udstillinger om især dragt- og kvindehistorie, og har publiceret kataloger til disse udstillinger.

Ellen Elisabeth Jensen

Cand. mag. i historie og dansk sprog. Har siden 2000 været ansat på Værløse Museum, i dag Furesø Museer, med ansvar for museets tekstiler. Har igennem årene arrangeret udstillinger om skolehåndarbejder, nøjsomhedstøj, guldnakker, forklæder og lommestørklæder. Har særlig interesse i formidling af håndarbejde til børn, og deltog bl.a. som testperson ved Greve Museums udarbejdelse af nyt undervisningsmateriale i hedebo-syning, 2008.

Birgit Jenvold

Mag.art. i kunsthistorie, museumsinspektør på Amalienborgmuseet. Museet har en betydelig

samling af dragter, der har tilhørt medlemmer af Det Glücksborgske Kongehus, herunder eksempelvis en lang række gallakjoler og andre dragter, som er tilgået museet som gave fra boet efter Dronning Ingrid. www.amalienborgmuseet.dk

Katia Johansen

Tekstilkonservator, har arbejdet med dragtsamlingen på Rosenborg Slot siden 1980. Johansen har igennem årene arrangeret flere dragtudstillinger dette sted samt stået bag flere publikationer om dragterne i Rosenborg-samlingen. Heriblandt bøgerne: *Kongelige kjoler/Royal Gowns*, 1990 og *Christian IV og kniplingerne*, 2001. Desuden artiklerne "Christian IVs børn" og "Christian IVs tøj" i *Christian IV og Rosenborg*, Rosenborg 2006 og "Kongernes Klædekammer på Rosenborg" og "Fire kongers tøj" i *Kongernes Rosenborg*, Rosenborg 2006.

Pelle Johansson

Fil. mag. i historia, verksam som antikvarie på Kulturmagasinet/Dunkers Kulturhus i Helsingborg. Arbetar med olika uppgifter och projekt kopplade till Helsingborgs Museers samlingar, men också med utställningsproduktion och diverse publikationsprojekt.

Susanne Lervad

Lic. phil i fagsproglig kommunikation. Lervad beskæftiger sig med tekstilterminologi og er udover at være medlem af Dragtpuljen også aktivt medlem af orddatabase-arbejdsgruppen.

Marie Riegels Melchior

Uddannet cand. mag i europæisk etnologi, ph.d. i mode- og designhistorie. Riegels Melchior har publiceret diverse artikler om begrebet "dansk mode", den danske modeindustri historie og identitet, samt mere generelt om dragt og mode i nyere tid.

Maj Ringgaard

Kulturhistorisk konservator og ph.d. i tekstilhistorie og -bevaring med baggrund i en håndarbejds- og tilskæruddannelse foruden et par års arkæologistudie. Tekstilkonservator på Nationalmuseet, har stået for Frilandsmuseets tekstilsamlinger i et par årtier. Specialiseret i tekstilteknik, teknologihistorie og bevaring af tekstilfibre og farver. Ringgaard har desuden undervist på konservatorskoler og givet videre- og efteruddannelseskurser i de nordiske lande.

Marianne Sandels

Är filosofie hedersdoktor vid Uppsala universitet. Medeltida trubadurlyrik och kultur samt nutida litteratur på de romanska språken är hennes främsta intresseområde. Under åren 1970–1995 var hon verksam som forskningsbibliotekarie, bl.a. förvärvschef vid Kungl. biblioteket och chefsbibliotekarie vid Statens konstmuseer. Sedan 2000 driver hon förlaget Almaviva i Uppsala, www.almavivabok.se

Hanne Schaumburg Sørensen

Er uddannet cand. mag. i historie og driftsøkonomi ved Aarhus Universitet, er ansat på Kulturhistorisk Museum Randers som museumsinspektør. Har i en årrække i artikler og i udstillinger beskæftigede sig med museets dragt- og tekstilsamling.

Thomas Schødt Rasmussen

Ph.d. i litteraturvidenskab, Danmarks Designskoles første forskningsleder, stifter af modekonsortiet MOKO, kortvarigt ansat som innovationskonsulent og nu leder af Øresund Materials Innovation Community.

Jesper Vang Hansen

Udstillingsleder og direktør for Rundetaarn. Derudover aktiv med blandt andet lokalhistoriske

og genealogiske studier med udgangspunkt i Hammershus Birketing. Se www.vang-hansen.dk og bloggen <http://jespervanghansen.wordpress.com>

Karen Woer

Uddannet konserveringstekniker fra Konservatorskolen, Det Kongelige Danske Kunstakademi i 1998. Karen har arbejdet med tekstilkonservering siden 1998, og blev i 2002 ansat i Den Gamle By, for at opstarte et tekstilkonserveringsværksted i det daværende Århus Amt. Har siden 2007 været leder af Bevaringsafdelingen i Den Gamle By.

Else Østergård

Konservator ved Nationalmuseet fra 1958. Tekstilfaglærer fra Husflidshøjskolen i Kerteminde. Videreuddannelse gennem udvalgte kurser og forelæsningsrækker ved Københavns Universitet. Har bl.a. publiceret: *Undersøgelser af tekstilfragmenter fra ærkebiskop Absalons grav i Sorø kirke* (sammen med Ole Schmidt), 1973, *Bevaring af gamle tekstiler* sammen med Karen Jacobi og Minna Kragelund, 1978, *Fru Kirstens børn. Kataloget*. Nationalmuseet 1988, og *Som syet til jorden. Tekstilfund fra det norrøne Grønland*, 2003.